Редакційна колегія:

ВІДНЯНСЬКИЙ С.В.,
доктор історичних наук, професор, завідувач відділу історії міжнародних відносин і зовнішньої політики України Інституту історії України НАН України;
ГУБЕРСЬКИЙ Л.В.,
доктор філософських наук, професор, академік НАН України, ректор Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
ГУМЕНЮК Б.І.,
доктор історичних наук, професор, МЗС України;
ДЕНИСЕНКО А.В.,
кандидат історичних наук, головний редактор наукового щорічника «Україна дипломатична»;
ДАНИЛЕНКО С.І.,
доктор політичних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
ЖАЛОБА І.В.,
доктор історичних наук, професор Дипломатичної академії України при МЗС;
КОПІЙКА В.В.,
доктор політичних наук, професор, директор Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
КОППЕЛЬ О.А.,
доктор історичних наук, професор Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
КОСМИНА В.Г.,
доктор історичних наук, професор Дипломатичної академії України при МЗС;
КУДРЯЧЕНКО А.І.,
доктор історичних наук, директор Інституту всесвітньої історії НАН України;
КУЛІНІЧ М.А.,
кандидат історичних наук, МЗС України;
КУЛЬЧИЦЬКИЙ С.В.,
доктор історичних наук, професор, завідувач відділу Інституту історії України НАН України;
МАНЖОЛА В.А.,
доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародних відносин і зовнішньої політики Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
НОБІС А.,
доктор історичних наук, професор, Вроцлавський університет (Республіка Польща);
ПЕРЕПЕЛИЦЯ Г. М.,
доктор політичних наук, професор, директор Інституту зовнішньої політики Дипломатичної академії України при МЗС України;
ПОГОРСЬКА І.І.,
доктор політичних наук, професор, Інститут всесвітньої історії НАН України;
РЕНДЮК Т.Г.,
доктор історичних наук, МЗС України;
ТАУКАЧ О.Г.,
головний редактор журналу;
ТРОЯН С.С.,
доктор історичних наук, професор Дипломатичної академії України при МЗС;
ЦІВАТИЙ В.Г.,
кандидат історичних наук, доцент, ректор Дипломатичної академії України при МЗС;
ЧЕКАЛЕНКО Л.Д.,
доктор політичних наук,професор, завідувач кафедри зовнішньої політики і дипломатії Дипломатичної академії України при МЗС;
ШЕРГІН С.О.,
доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри регіональних систем та європейської інтеграції Дипломатичної академії України при МЗС;

Рекомендовано до друку Вченою радою Дипломатичної академії України при Міністерстві закордонних справ України,
протокол №03 від 24.02.2016 р. для «З.С.» №2 (історичні науки).

НАД НОМЕРОМ ПРАЦЮВАЛИ:
Ольга Таукач, Юлія Валєєва, Леся Савчин, Галина Яворська, Олексій Суслін. Відповідальний за випуск Володимир Семенов.

Позиція авторів не завжди збігається з позицією редакції.
Усі права захищені. Передрук матеріалів без посилання на "Зовнішні справи" не дозволяється. Редакція не несе відповідальності за зміст рекламних оголошень.

"Зовнішні справи", науковий журнал
2016, № 2. Виходить щомісяця. Засновники – Міністерство закордонних справ України, Дипломатична академія України при Міністерстві закордонних справ України, Державне підприємство "Журнал Міністерства закордонних справ України "Політика і час".

Адреса редакції: 01018, м. Київ, Михайлівська площа, 1.
Телефон/факс: 38 044 279 39 18
Електронна пошта: o.taukach@mfa.gov.ua, www.uaforeignaffairs.com
Видавець: ДП "Політика і час"
Реєстраційне свідоцтво КВ № 14838-3809 ПР від 29 грудня 2008 р.
Друк: ТОВ "Вістка". Тираж 1000 примірників. Відпускна ціна редакції – 30 гривень. Передплатний індекс: 74402. "Зовнішні справи", 2016.

На 1-й стор. обкладинки: Всеукраїнський конкурс патріотичного плакату. Єлизавета Бруткова. Тест на ідентичність

І знову весна. Попри драматичні новини, які щодня надходять із різних куточків світу та рідних східних регіонів, усупереч сумним звісткам про чергові та позачергові підвищення комунальних тарифів, незважаючи на хвороби гривні та копійчаний вітчизняний міжпартійно-політичний дріб'язок – весна. Цьогоріч сльози бурульок, що тануть, і краплини дощу, які зрошують землю від Сходу до Заходу, від Півночі до Півдня, усе ж таки звучать по-березневому, особливо, порівняно з двома попередніми веснами.

Можливо, нині трохи більше українських жінок усміхнеться довгожданому сонечку і порадіє можливості перепочити з нагоди свого свята.

Є правдива історія про одного мисливця, який пішов до лісу на полювання і заблукав. Кілька днів він мандрував незнайомими місцями, сподіваючись знайти бодай якісь орієнтири. Аж раптом натрапив на прихований хащами чоловічий монастир. Його мешканці поводилися доволі дивно як на ченців — пили вино, жартували і відчайдушно веселилися.

— Отче, що відбувається в монастирі? – запитав подивований мисливець у найстаршого з них.

— Скажи мені, подорожній, що зазвичай відбувається, коли ти натягуєш тятиву свого лука? – відповів запитанням на запитання настоятель.

— Я влучаю у ціль.

— А що буде, якщо ти натягнеш тятиву надто сильно?

— Вона обірветься!

— Ось так і ченці. Їхнє щиросердне служіння Господові нашому стане щиросерднішим після короткого перепочинку.

Читаймося!

Наш передплатний індекс 74402
Передплатити „Зовнішні справи" ви можете у наших партнерів:
· ДП „Преса" Тел./факс: +38 (044) 289-07-74;
· ТОВ „НВП „Ідея", вул. Артема, 84, м. Донецьк. Тел. +38 (062) 304-20-22;
· ООО Фірма „Періодика" Тел.+ 38(044) 550-94-51, +38 (044) 550-41-33,
через термінали самообслуговування мережі "24 nonstop" та в мережі Інтернет на сайті www.epodpiska.com;
або придбати вроздріб у редакції журналу „Зовнішні справи" за адресою: 01025, м. Київ-25, вул. Велика Житомирська, 2. Тел./факс: +38 (044) 279-39-18.
Відпускна ціна видання – 30 гривень.

Наказом Міністерства освіти і науки України від 21 листопада 2013 р. №1609 «З.С.» включено до Переліку наукових фахових видань, у яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук за спеціальністю «Історичні науки».
Вимоги до матеріалів – на сайті www.uaforreignaffairs.com

«Зовнішні справи» №2. ЗМІСТ

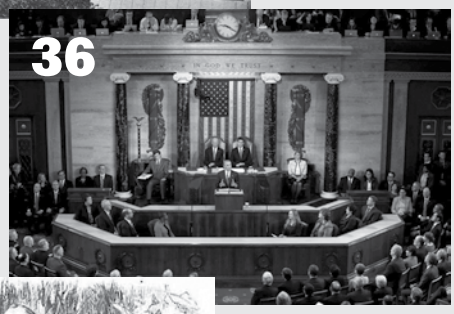

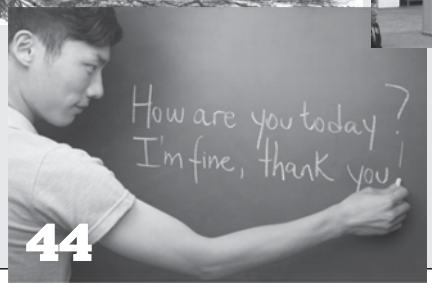

ПОЛІТИКА

5 Ключові досягнення української дипломатії

6 *Олександр Потєхін.* Зовнішня політика та міжнародне становище України у 2015 році очима експертів. Частина 1. Загрози та здатність їм протистояти

12 *Тетяна Орлова.* Російська бідність і Україна

16 *Ігор Лоссовський.* Миротворчий досвід ООН і «план Б» урегулювання військово-політичного конфлікту на сході України (частина 2)

21 *Іоланта-Анна де Вріс.* «Подивитися Франції в глибину очей...»: комунікаційні стратегії президентських виборів 1974 року (історіософський і політико-дипломатичний контекст)

ДИПЛОМАТІЯ

26 *Вячеслав Ціватий.* Данте Аліг'єрі: політичний діяч, поет і дипломат (європейський вимір та український погляд із XXI століття). До 750-річчя з дня народження

СУСПІЛЬСТВО

32 *Олександр Оніщенко.* Влада і церква в СРСР. До питання про перше десятиріччя діяльності Ради у справах Російської православної церкви при РМ СРСР

36 *Станіслав Желіховський.* Становлення парламентаризму Сполучених Штатів Америки в умовах світових політичних трансформацій

ІСТОРИЧНІ ОСОБИСТОСТІ

40 *Сергій Троян.* Отто фон Бісмарк і німецька колоніальна політика 1884 - 1890 років: дипломатичне протистояння великих держав

ОСВІТА

44 *Оксана Сніговська.* Іншомовна підготовка як засіб формування професійної компетентності майбутніх дипломатів

48 *Кароліна Цинк.* Охорона природного середовища в оцінці українських студентів як віддзеркалення процесу екологічної освіти

КРИТИКА. БІБЛІОГРАФІЯ

54 *Ганна Скорейко, Ігор Жалоба.* Літопис трагедії холмсько-підляських українців

58 Росія: ідентичність агресора (презентації книги Василя Ткаченка)

ГДІП

60 Відкриваємо Україну (з нагоди 60-річчя генерального директора ГДІП П.О. Кривоноса)

63 Семінар «Зміни законодавства України 2016 – податки, збори, трудові відносини»

Ключові досягнення української дипломатії

На сайті МЗС України 16 лютого було оприлюднено 8 ключових досягнень української дипломатії у 2015 році:

- завершено процес ратифікації Угоди про асоціацію;
- виконано в повному обсязі план дій щодо лібералізації ЄС візового режиму для громадян України;
- набула чинності ПВЗВТ з 1 січня 2016 р.;
- Україну обрано непостійним членом Ради Безпеки ООН;
- забезпечено відмову від позаблоковості та обрано шлях на досягнення критеріїв, необхідних для вступу в НАТО;
- полегшено взаємодію «консул – громадянин»;
- розпочато реформування та оптимізацію системи МЗС;
- розширено перелік країн з безвізовим в'їздом для громадян України, який на сьогодні включає 59 держав.

Напередодні, під час звіту у профільному комітеті Верховної Ради України, Міністр закордонних справ України Павло Клімкін прокоментував пріоритети, що перебувають у центрі уваги вітчизняної дипломатії.

«Перший і виключний пріоритет МЗС у 2015 році – це протидія російській агресії та захист територіальної цілісності України. Цей пріоритет, безумовно, залишається основним на цей рік. Те, що було зроблено, це – задіяно весь міжнародно-правовий інструментарій, дипломатичні важелі, міжнародні майданчики. Насамперед – міжнародних організацій», – сказав Павло Клімкін.

Міністр підкреслив, що всі демократичні країни підтримують нашу державу. Тема України лунає на всіх міжнародних майданчиках. Кількість резолюцій, заяв на її підтримку зростає. Причому не за формальною кількістю, а за змістом.

Делегація Російської Федерації позбавлена права голосу в парламентській асамблеї Ради Європи. Санкційний режим щодо Росії є абсолютно безпрецедентним. Санкції чітко прив'язані до виконання Мінських домовленостей. Україна постійно домагається того, щоб ОБСЄ мала повний доступ до всієї території Донбасу, а також не контрольованої українською владою ділянки кордону.

Предметом окремої уваги МЗС України є тимчасова окупація Росією Автономної Республіки Крим. Міністр сказав про те, як важливо було домовитися з Генсеком Ради Європи про призначення спеціального представника, який має зробити попередній звіт про порушення прав людини в Криму та намір за сприяння Ради Європи встановлення в автономії постійного моніторингу міжнародних організацій за порушеннями прав людини.

Як особливий момент роботи українських дипломатів П. Клімкін назвав звільнення політичних в'язнів, які перебувають на території Росії та в окупованому Криму.

З 1 січня запрацювала Зона вільної торгівлі між Україною та ЄС. «Ми очікували, що Росія одразу буде створювати нам перепони, оскільки її інтерес полягає в тому, щоб показати, що ЗВТ між Україною та Європейським Союзом не може бути успішною», – прокоментував Павло Клімкін. На його думку, Європейський Союз надає максимально ефективну допомогу для успішного функціонування ЗВТ. Це стосується й окремих країн-членів ЄС. Зокрема, данці створюють спеціальні інвестиційні механізми, щоб допомагати своїм компаніям інвестувати в Україну. Рухається процес доступу української сільськогосподарської продукції на ринки Євросоюзу.

18 лютого на тематичному засіданні Ради експортерів та інвесторів при МЗС обговорено логістичні рішення для забезпечення постачання української продукції на ринки Китаю та країн Центральної Азії в обхід Росії, а також перспективи використання нового «Шовкового шляху»

Зупинившись на введенні безвізового режиму, міністр зазначив, що процес обговорення в європейських структурах розпочався на рівні міністрів внутрішніх справ, міністрів закордонних справ. І він повинен мати позитивне вирішення. «Дату не буду називати, але дата має бути цього року. За це маємо усі боротися. І врешті-решт, звичайно, це певною мірою – технічне питання, яке зекономить час, зусилля для кожного українця. Але для мене це також питання відданості Європи тому, щоб Україна стала повноправним членом європейського простору. І зрештою – Європейського Союзу в майбутньому».

Павло Клімкін назвав абсолютно безпрецедентним те, що зроблено в контексті нашої взаємодії з НАТО.

Відзначено перелаштування Ради експортерів та інвесторів при МЗС відповідно до вимог українського бізнесу.

Визначено пріоритети членства України в Раді безпеки ООН. Зокрема, щодо виконання принципів, закладених у Статут ООН; вирішення міжнародних конфліктів у рамках міжнародного права; актуальності реформи ООН загалом і зокрема Ради Безпеки.

«Пріоритети на 2016 рік цілком зрозумілі. Це – протидія російській агресії; посилення національної безпеки; підтримка українських громадян за кордоном; просування українського бізнесу. Це те, що ми робили і будемо робити», – підсумував Павло Клімкін.

Зовнішня політика та міжнародне становище України у 2015 році очима експертів

Частина 1. Загрози та здатність їм протистояти

Використано результати двох опитувань експертів — у грудні 2014 р. та грудні 2015 р. за традиційною методикою (застосовується з 1997 р.) серед чотирьох груп осіб, причетних до аналізу, планування, експертизи зовнішньої та безпекової політики України та прийняття політичних рішень (працівники органів державної влади, насамперед, МЗС і державних аналітичних структур, військова еліта, фахівці з неурядових організацій та вузів, журналісти), які представляють основні регіони України – Центр (в основному — Київ), Схід, Захід, Південь. Автор програми дослідження – Олександр Потєхін. В опитуванні брали участь 57 експертів на початку грудня 2014 року. Для порівняння залучено результати опитування, проведеного на початку грудня 2015 р., у якому брав участь 71 експерт. Збір та обробка інформації, графіки – Віталія Лебідь.

Давати експертні оцінки міжнародному становищу України в минулому році – справа нелегка й невдячна (деякі з експертів прямо заявляли про це організаторам опитування). Цьому є низка причин. Загалом протягом року ситуацію можна охарактеризувати як «стабілізована нестабільність». До честі експертів слід вказати, що позиція «все пропало» їм, як правило, не властива. Легко визначити як головне досягнення те, що найгірший сценарій не відбувся – вдалося запобігти створенню так званої Новоросії. Не вдалося утворити й «нову більшість» опортуністів у ВР,

Рис. 1

Оцінка загрози поширення російської агресії за межі окупованих районів Донбасу (%)

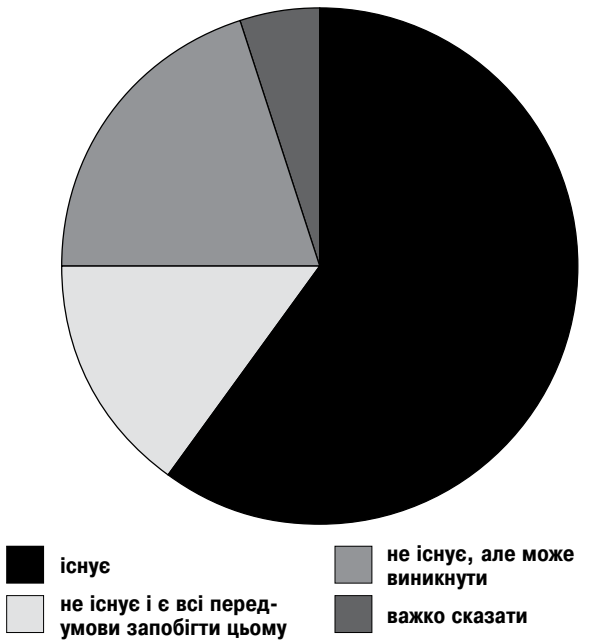
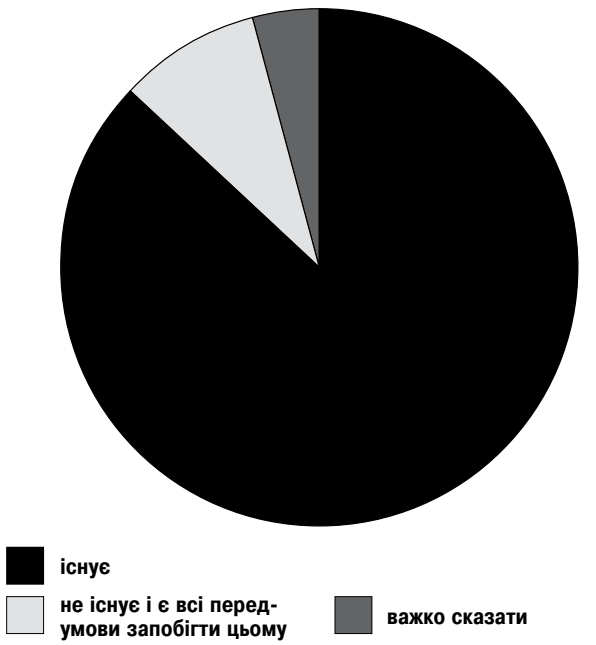

Рис. 2

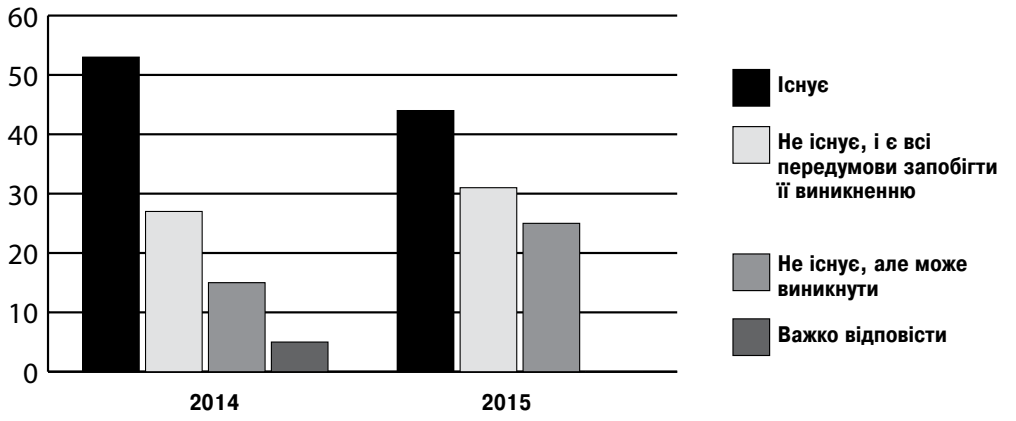
Оцінка загрози для України остаточної втрати частини території, окупованої Росією (%)

яка підтримала б задоволення апетитів Кремля. Тобто рік налаштовує скоріше оцінювати як позитив те, що не відбулося, ніж те, що трапилося. Можна погодитися з професором НУКМА О. Гаранем, який зауважив: «Головний наш успіх минулого року полягає у тому, що Україна вистояла. Ми два роки живемо в умовах агресії з боку Росії, неоголошеної війни, плюс змушені проводити в цей час досить болючі економічні реформи. Тому головне – що ми вистояли, що процес іде. З 1 січня 2016 р. запрацювала Зона вільної торгівлі, передбачена Угодою про асоціацію... Переорієнтація українського експорту йде, і я думаю, що Зона вільної торгівлі з ЄС у перспективі дасть позитивні результати, попри всі нинішні труднощі. Угода про асоціацію була тим, з чого розпочався Євромайдан. Україна отримала рішення Єврокомісії про надання безвізового режиму, тобто процес вийшов на фінішну пряму. ЄС продемонстрував, що хоче дати нам безвізовий режим. Ще одним підсумком цього року є те, що продовжено санкції проти Росії – це також важливий успіх України»[1]. Дійсно, вдалося зберегти санкції проти РФ, які, утім, довели свою нездатність примусити Москву до виконання Мінських угод. Більш того, у деякому сенсі рік виявився змарнованим часом – у 2016 р. Україна увійшла практично з тим самим пакетом загроз, невирішених проблем, з яким розпочала рік 2015.

Рис. 3

Оцінка загрози зниження ефективності силових структур до рівня, що не забезпечує захист України від існуючих та потенційних загроз

Незважаючи на певні широковідомі успіхи української дипломатії, основну загрозу екзистенційного масштабу для народу та держави – повномасштабної російської агресії – відвести не вдалося (рис. 1). Звичайно, надихає те, що третина експертів є «обмеженими» оптимістами в цьому питанні, тобто зберігаються шанси: така агресія не відбудеться. Київ не бомбардуватимуть. Звичайно, неможна недооцінювати заслугу в цьому міжнародної коаліції зі стримування подальшого руйнування української держави Москвою (докладно про це –

Рис. 4

Шанси України на отримання допомоги з-за кордону, здатної суттєво підвищити боєздатність ЗС України

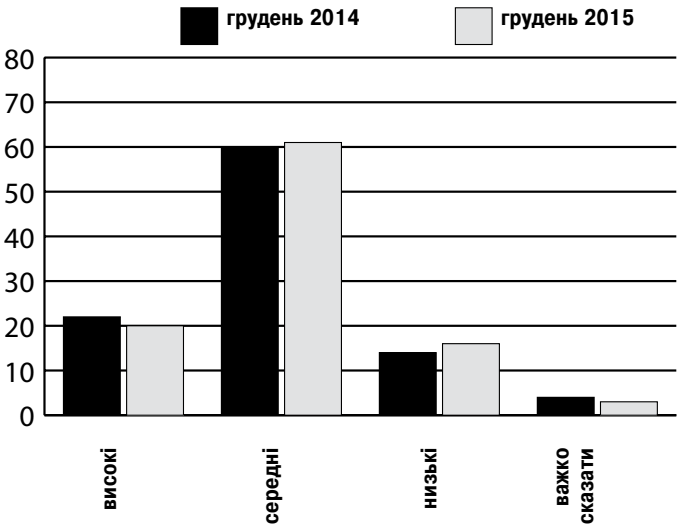
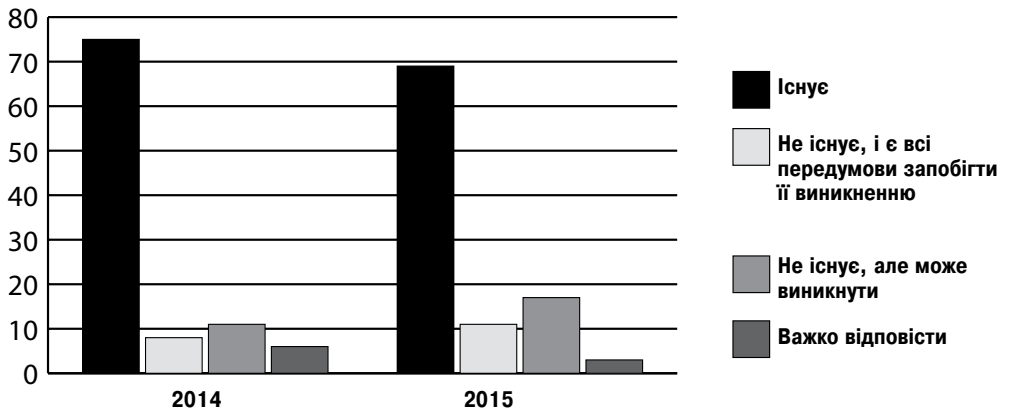

Рис. 5

Оцінка загрози втягування України у конфронтацію міжнародних суб'єктів

1 Гарань О. Ми вистояли. Про перемоги та поразки України // http://nv.ua/ukr/opinion/haran/mi-vistojali-pro-peremogi-ta-nevdachi-ukrajini-89921.html

у наступній, 2-ій частині статті «Ворог, друзі, байдужі»). Однак, як вважають експерти (рис. 2), загроза остаточної втрати Україною частини території, окупованої Росією, зберігалася протягом 2015 року. Наші «доброзичливці» заговорили про «втому» Заходу від України – якихось активних дій для запобігання перетворенню війни на сході в заморожений конфлікт не спостерігалося. Відбувалося деяке нарощування Україною збройного потенціалу відсічі агресорові (рис. 3). Наша країна не отримала з-за кордону допомоги, здатної суттєво підвищити боєздатність ЗС, однак експерти зберігають поміркований оптимізм щодо її надання в майбутньому (рис. 4). Дещо знизилися очікування втягування нашої країни у конфронтацію міжнародних суб'єктів – це кореспондується з вищезазначеними оцінками загрози поширення російської агресії (рис. 1) та сподіваннями на те, що «великої війни» не буде. Це підтверджують і дані про загрозу втягування України в конфронтацію міжнародних суб'єктів, яка протягом 2015 р. не зростала порівняно з попереднім роком (рис. 5). Експерти, на наш погляд, завищують загрозу поширення на територію України міжнародного тероризму – на додаток до російського (рис. 6), однак, звичайно, їхнє право – бути «алармістами» у цьому питанні. Водночас надихає досить висока оцінка здатності країни утриматися, не розпастися під упливом внутрішніх чинників, на що розраховувала Москва (рис. 7). Так само, як і подальше нівелювання розбіжностей між регіонами у ставленні до офіційного зовнішньополітичного курсу України – на європейську інтеграцію (рис. 8).

Рис. 6

Оцінка загрози поширення на територію України міжнародного (на додаток до російського) тероризму

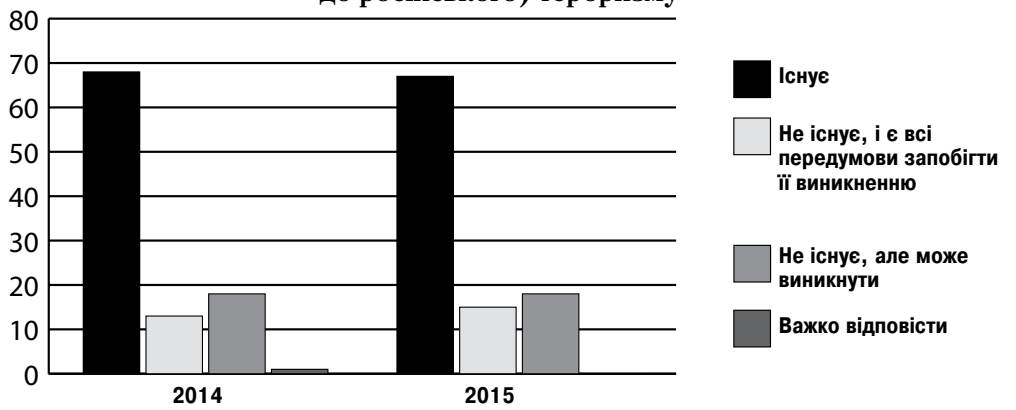
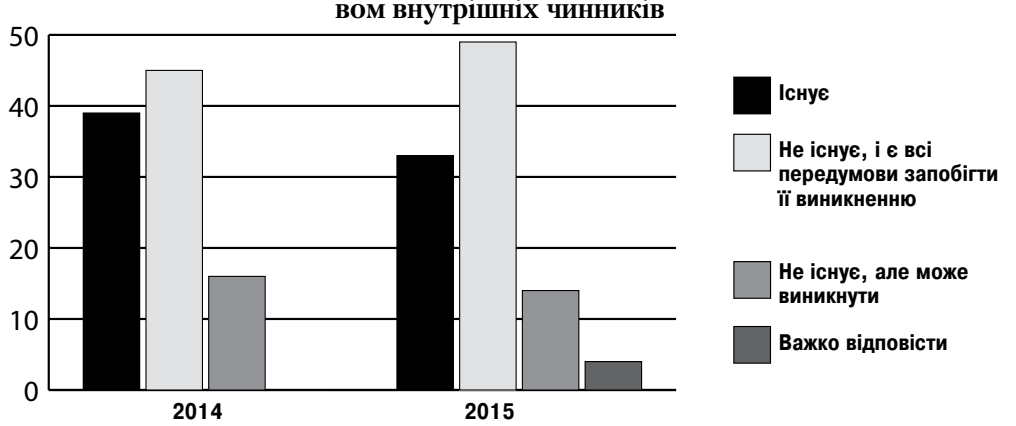

Рис. 7

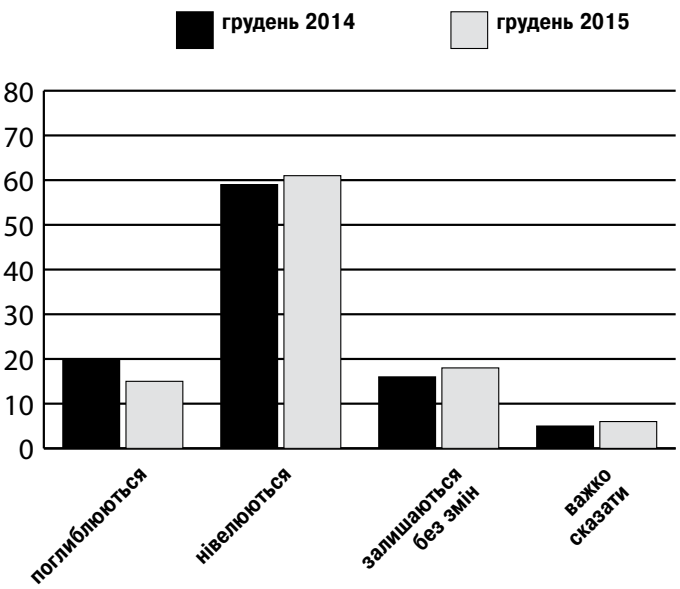
Оцінка загрози для України порушення територіальної цілісності під впливом внутрішніх чинників

При цьому практично за рік не зменшилися побоювання переростання внутрішніх протиріч на відкриті конфлікти із застосуванням сили (рис. 9). Провина за це лягає на всі гілки влади без виключення. Це негативно вплинуло й на оцінки загрози руйнування суспільних цінностей в Україні, без яких у нації немає жодних перспектив вистояти та переламати негативні тренди до занепаду (рис. 10). Загострення боротьби всередині правлячого класу,

Рис. 8

Оцінка відмінності між регіонами у ставленні до зовнішньополітичного курсу України

вибіркове використання правосуддя, гальмування реформ призвело, як свідчать експерти, до деякого загострення загрози «узурпації влади в Україні певними політичними силами» (рис. 11).

Протягом року не відбулося якихось революційних змін у розподілі груп еліт, відповідальних за зовнішню політику держави. Можна лише відмітити зростання ваги «вузького неформального кола осіб навколо президента», що важко вважати позитивною тенденцією (рис. 12). Оцінки впливу президента, прем'єр-міністра, Верховної Ради на міжнародне становище України свідчать, що співвідношення в ієрархії цих інститутів за критерієм «негатив – позитив» у цілому зберігається (рис. 13, 14, 15). Президент активно переймався міжнародними справами, відбулося його 32 візити за кордон, досить результативних. Більшість експертів (майже 80%) вважають: унаслідок діяльності президента «умови реалізації інтересів України покращувалися, однак поки що – без відчутного прогресу» або навіть «досягнуто реального прогресу в реалізації інтересів України на міжнародній арені». Традиційно дещо нижчі оцінки діяльності прем'єр-міністра, оскільки його активність не виглядає надто енергійною на тлі президентської. Як завжди, ВР розчаровує експертів.

Чи не суперечать такі експертні оцінки нашим закидам про те, що 2015 р. був у якомусь сенсі втраченим часом? З точки зору міжнародного становища держави є підстави думати саме так – і про це свідчать

Рис. 9

Оцінка загрози переростання внутрішніх протиріч в Україні на відкриті конфлікти із застосуванням сили

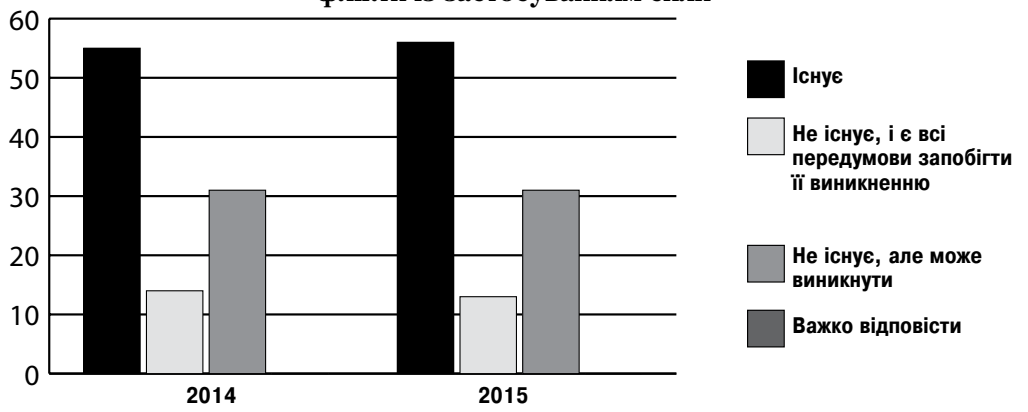

Рис. 10

Оцінка загрози руйнування системи суспільних цінностей в Україні

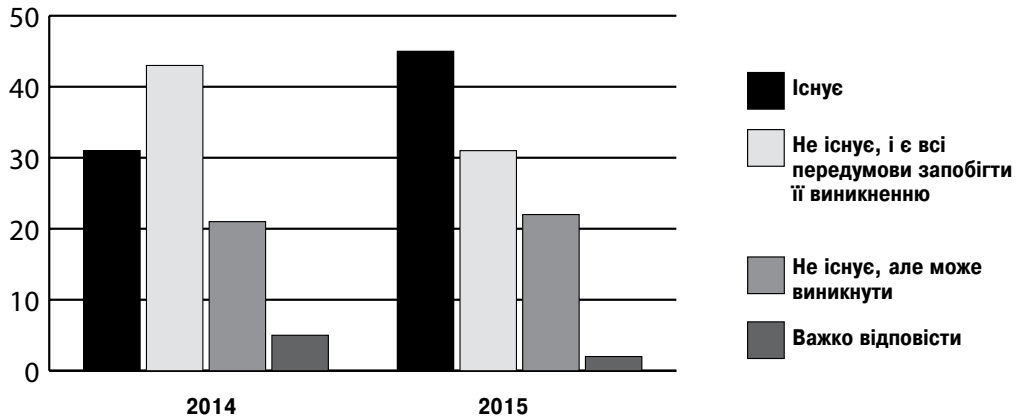
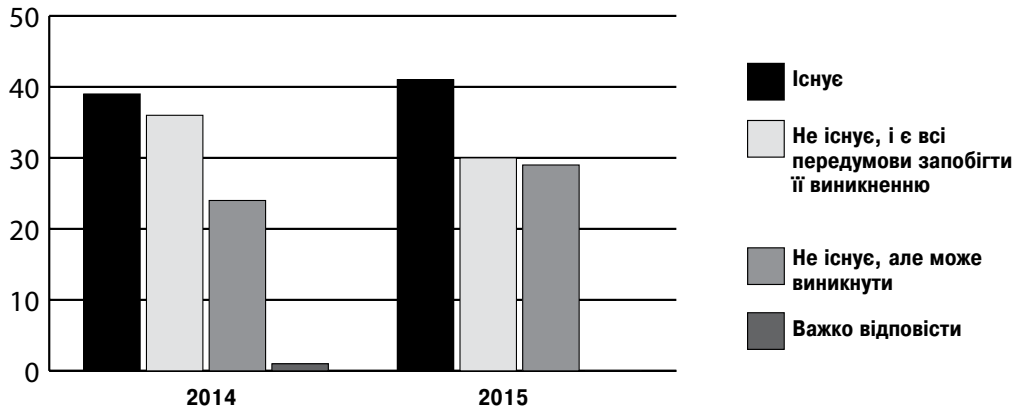

Рис. 11

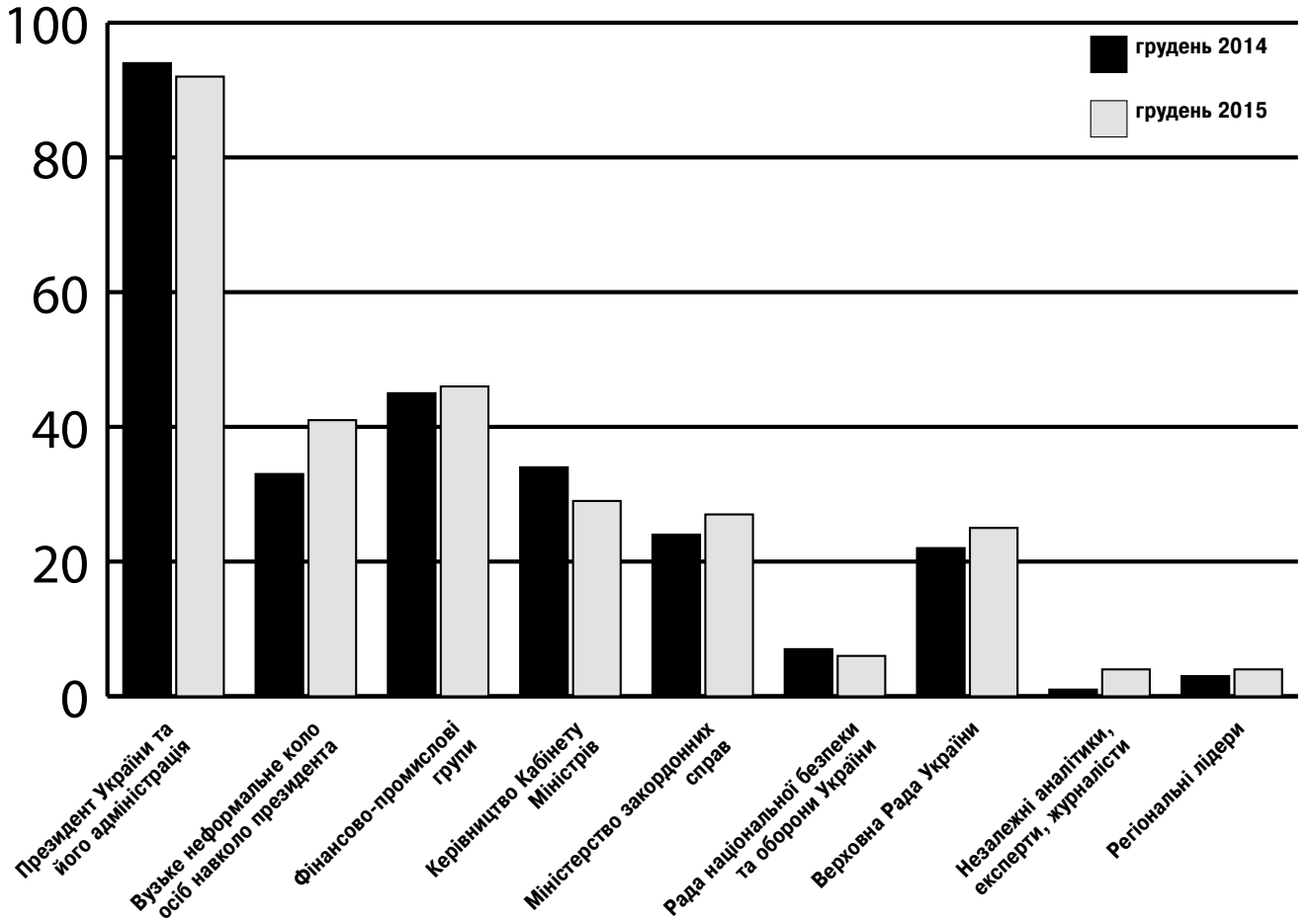
Оцінка загрози узурпації влади в Україні певними політичними силами

оцінки загроз. Чи насправді закладено достатньо міцний фундамент, щоб не відбулася їх реалізація у 2016 р. – час покаже. Головне – діяти за принципом «роби, що треба і нехай буде те, що буде». І не чекати дива. Так, С. Немиріч правий, коли пише у «Дзеркалі тижня» про «гібридну перемогу» України у 2014-2015 рр., що вона «зі значними елементами поразки і зради. Українське військо, спецслужби, поліція постали з руїн і помітно зміцніли. Але внутрішньої сутності пострадянських інституцій не подолано. Реформ

Рис. 12

Інститути та групи еліт всередині України, які мають найбільший вплив на зовнішню політику (% сума більше за 100 тому, що можна було вказати до 3-х груп)

не завершено, а подекуди й не розпочато, радянська пуповина міцно тримає сектор безпеки в минулому. Гучно анонсовані зміни в країні мають половинчастий характер, блокуються матеріальними інтересами. Зажерливість магнатів та й шляхти-голоти зашкалює. Бракує чіткого образу майбутнього. Втім, сьогодні це не лише українська, а, скоріше, світова проблема. Багато загальновизнаних нині успіхів навряд чи витримають перевірку часом, деякі «зради» згодом сприйматимуть як перемоги. Це нормально. Так було і так буде. Ніщо не береться з нікуди, і все нове виростає зі старого, хай як нас переконують у протилежному»[2].

Наш оптимізм базується на тому, що експерти непохитно переконані в позитивному впливові Революції гідності на міжнародне становище України (рис. 16).

(Далі буде)

Олександр ПОТЄХІН,
доктор історичних наук, головний науковий співробітник ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України»

2 Сергій Немирич Євразійська імперіє, бувай! ДТ 22 січня 2016 // http://gazeta.dt.ua/international/yevraziyska-imperiye-buvay-_.html

Рис. 13

Вплив діяльності президента на міжнародне становище України

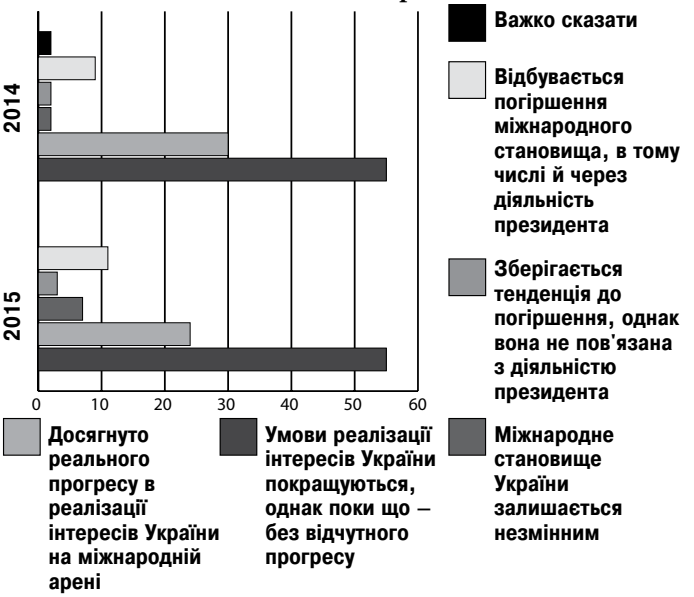

Рис. 14

Вплив діяльності прем'єр-міністра на міжнародне становище України

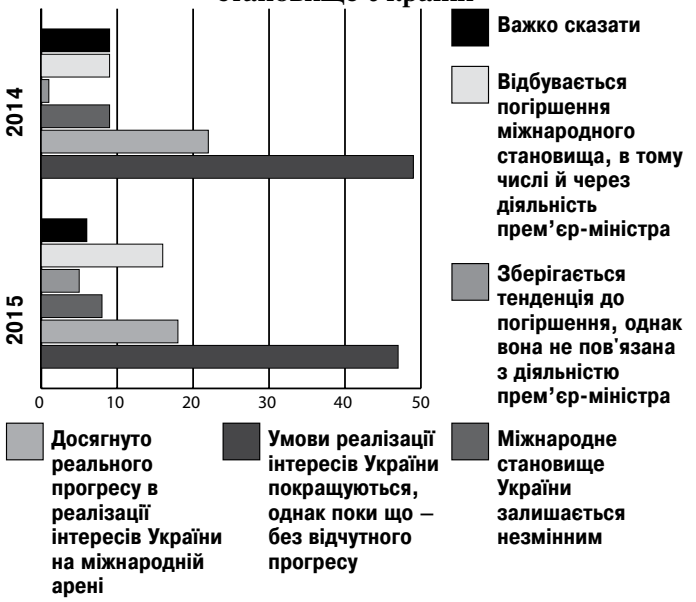

Рис. 15

Вплив діяльності Верховної Ради на міжнародне становище України

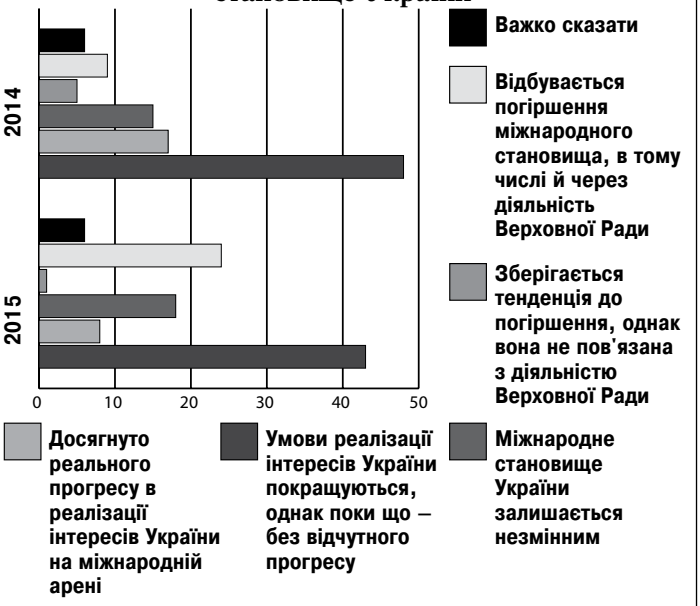
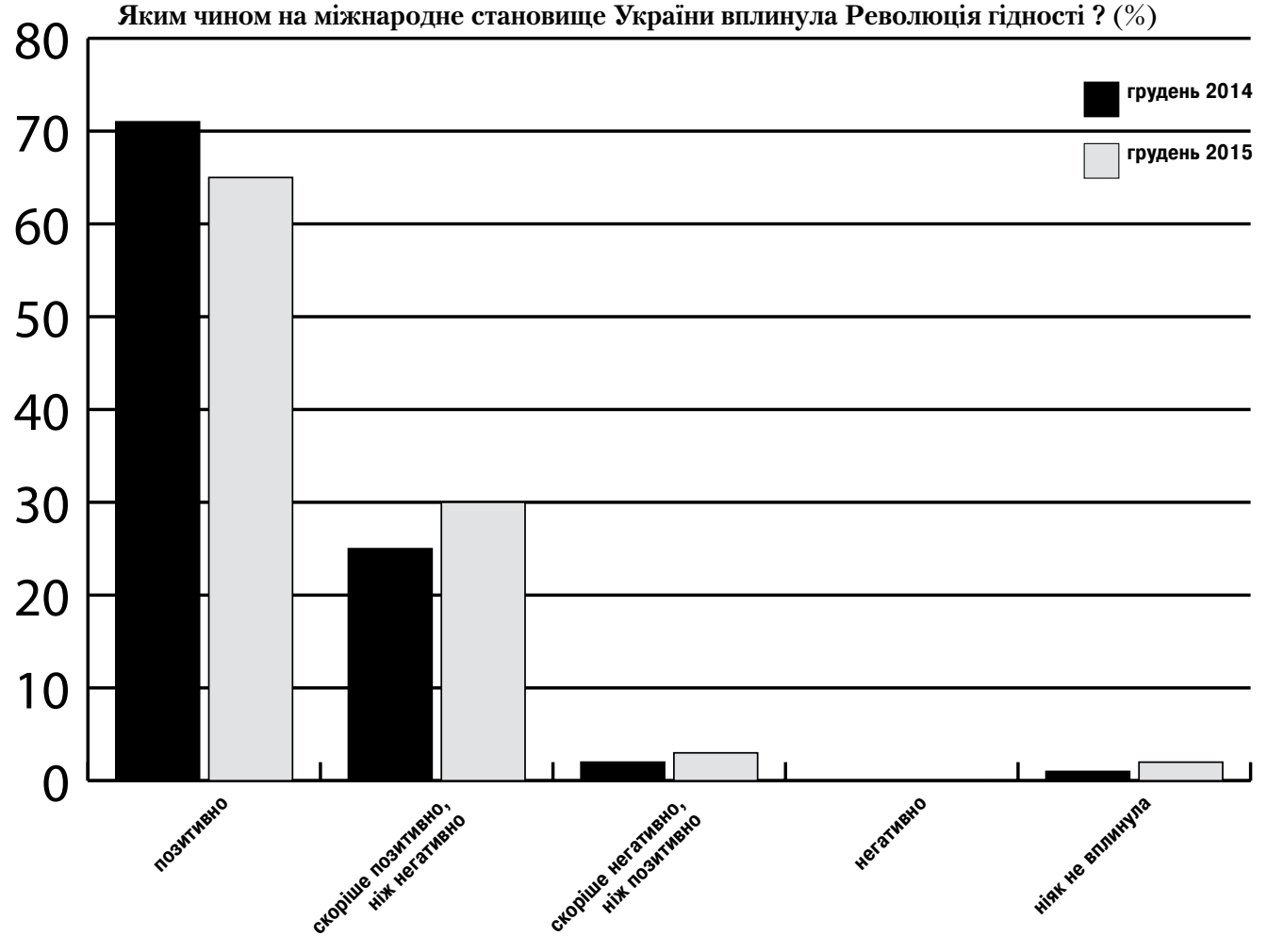

Рис. 16

Яким чином на міжнародне становище України вплинула Революція гідності ? (%)

Російська бідність і Україна

УДК 94 (470+571) : (477) : 159.922.4

Summary
The article is dedicated to revealing the dialectical connection between poverty and the aggressive policies of Russia that impairs Ukraine's national security. The antagonism is based on modernization which must rely on the respective change in the national conscience of the Ukrainians. A variant of the national idea is proposed: "Ukraine as a wealthy European country".
Keywords: **Ukraine, Russia, poverty, aggression, information warfare, modernization.**

На сучасному етапі розвитку людства бідність – одна з його глобальних проблем. Це соціально-економічне явище, притаманне будь-якому суспільству, має багато аспектів. У світовій практиці прийнято виокремлювати три основні концепції визначення бідності: абсолютна, відносна, суб'єктивна. Абсолютна бідність – нестача життєвих ресурсів, які забезпечують людині біологічне виживання. Відносна бідність окреслюється шляхом порівняння із загальновизнаним рівнем життя, що вважається «нормальним» у тому чи іншому суспільстві. Суб'єктивна бідність визначається самим індивідом, який визначає, чи є він бідним, чи може нормально існувати. Бідність – складна система процесів, що призводять до глибокої перебудови матеріальної та духовної культури. Це стосується всього суспільства, а не тільки тієї його частини, яка потерпає від злиденності. З нужденністю пов'язані демографічні проблеми, зайнятість населення, безробіття, рівень освіти і культури громадян, їх виховання, соціалізація та моральність. Бідність впливає на дегуманізацію людських відносин, зростання злочинності й тероризму, призводить до зниження рівня і якості життя. Вона впливає на економіку і політику, як внутрішню, так і зовнішню. Розвинені країни Заходу інтегрували бідність у соціальну систему і можуть тримати під контролем процеси, які там відбуваються. Вони, наприклад, мають змогу регулювати масштаби бідності за допомогою відпрацьованих механізмів соціальної допомоги. Україна у своєму розвиткові цінує кращий досвід розв'язання тих чи інших проблем, хоча його впровадження нині ускладнюється багатьма факторами. Насамперед, агресивною політикою Москви.

Ситуація в сучасній Росії являє собою яскравий приклад діалектики політики та економіки, а саме їх взаємозалежність і взаємовпливи. Хоча Росія вважається багатою країною, її сутнісна риса – неспроможність подолати бідність, прагнення приховати це агресивною політикою, аби продемонструвати світові свою «велич». А імперська політика потребує колосальних витрат, які відтягуються від соціальної сфери, знижуючи можливості забезпечення життєвого рівня населення, залишаючи його здебільшого бідним.

Призначення історика – допомагати розумінню сучасності через осмислення минулого. Це є дуже важливим для визначення стратегічних орієнтирів як своїх, так і чужих. Від часів стародавності й дотепер існувала проблема бідності. Її вивчали і вивчають, російські дослідники [1]. Серед їхніх публікацій превалюють демографічні та соціологічні, інколи економічні. У них розглядаються показники, причини, наслідки, методи оцінювання бідності. Подається характеристика нужденності в сучасній Росії, наголошується на тому, що вона є особливою: збільшується прошарок людей працюючих, серед яких чимало високоосвічених і кваліфікованих, однак неспроможних забезпечити собі і своїм близьким нормальні умови життя. На противагу «новим багатим» їх назвали «нові бідні». Деякі з дослідників пропонують різноманітні способи і програми подолання названої соціальної вади, попереджаючи про її загрозу національній безпеці країни. Існує й український дискурс бідності, представлений переважно матеріалами ЗМІ. Це – окрема тема, тим більше, що і для нашої країни зростання цього лиха є великою небезпекою. Однак досі не довелося читати або чути роздумів вітчизняних науковців про те, як національна безпека України потерпає від бідності російської. Метою пропонованої до уваги розвідки і є з'ясування цього питання.

Наразі політичний курс Кремля визначається однією людиною, що є традиційним для Росії, а традиції там дуже шанують. Побутує також афоризм стосовно того, що кожна спільнота варта свого керівника. У даному разі бачимо прояв діалектики: В. Путін визначає політичну лінію країни, але він сам є втіленням її сутнісних рис. Фігурально кажучи, Володимир Володимирович є маленькою людиною. Це стосується і його зросту, і його соціального походження. Але в його імені й по батькові закладено сподівання на «володіння світом». Так само переважна більшість росіян упродовж століть були «маленькими людьми». Однак їм конче необхідно компенсувати цей комплекс неповноцінності ідеєю «величі», яку поважає і навіть боїться світ. Тобто комплекс неповноцінності й імперська пиха поєднуються в одній – авторитарній особистості. У своїй книзі «Втеча від

свободи» Е. Фромм писав, що, з одного боку, авторитарній особистості притаманне відчуття власної неповноцінності, безпорадності, ницості, а з іншого – бажання поставити інших, більш «слабких» людей у залежність від себе, прагнення знущатися над ними [2]. Авторитарна особистість є носієм авторитарного синдрому, основні характеристики якого аналізував Т. Адорно [3]. Це – нав'язлива ідея величі, ірраціональне ставлення до влади, сліпа віра в авторитет і небажання критично оцінювати керівника країни, пошук зовнішнього ворога і самоствердження за рахунок слабкого, тобто готовність нападати на те, що здається слабким і в суспільному відношенні прийнятне в якості жертви. Разом із тим – шалена заздрість і ненависть до тих, хто думає і живе інакше, хто успішніший.

Ці симптоми авторитарного синдрому легко виявити у переважної більшості сучасних росіян. Самі тамтешні дослідники ще до подій 2014-2016 рр. визнавали, що «в нинішній час російське суспільство наскрізь просякнуто авторитарним синдромом, при цьому наявність цього синдрому у свідомості людини не залежить від її віку і соціально-економічного статусу» [4]. Хоча вважається, що носієм ліберальних ідей є середній клас, у Росії лібералізм закінчується тоді, коли йдеться про Україну. З іншого боку, після 14 років зростання прибутків за рахунок високих цін на енергоносії, на які багата Росія [5], протягом останніх двох років економічна ситуація значно погіршилася. У лютому 2016 р. головною загрозою для національної безпеки Росії її мешканці назвали зростання цін і зубожіння населення. Збільшується чисельність тих, хто опинився на межі бідності або балансує трохи вище – нижче. Наприкінці 2015 р. Світовий банк підняв поріг бідності з 1,25 долара на день до 1,9. Офіційна статистика в Росії називає цифру у 20 млн громадян, які перебувають за межею бідності. Соціологи ж кажуть: від 30 до 60 млн [6]. При чому це бідність, що відтворює сама себе. Науковці назвали її структурною, маючи на увазі постійний стан значної частини населення. Утворилася велика соціальна група бідних як стабільний структурний елемент суспільства. Ця нужденність не пов'язана з особистими якостями і трудовими зусиллями людей. А «новою рисою соціальної структури суспільства Росії стало зростання невизначеності і нестабільності соціального статусу значної частини громадян» [7]. Їхній психологічний стан усвідомлюється і використовується керівництвом.

Професор кафедри нейро- і патопсихології Московського державного університету ім. М.В. Ломоносова, доктор психологічних наук О. Соколова в інтерв'ю «Новій газеті» пояснила, чому в країні так багато людей, якими легко маніпулювати: «Соціальна реальність стає все більш складною, непередбачуваною і такою, що лякає своєю невизначеністю. А телебачення ще й нагнітає страхи, умисно доводячи людей до стану хаосу і паніки. У ситуації створеного сильного стресу можливі «поломки» механізмів раціонального мислення. Люди легко уподібнюються до натовпу, де діють архаїчні інстинкти, найпростіші емоції зараження та одностайності. Людські й особистісні риси при цьому змиваються. Люди чекають і прагнуть знайти тих «сильних», хто запропонує їм «порядок» і заспокійливі марення. Маніпулятор не думає про те, що буде з людиною, його відрізняє емоційна холодність, безсердечність, своєрідна тупість. По суті, психологія маніпулятора – це психологія вбивці» [8].

У головного маніпулятора позиції теж хиткі. Заради їх зміцнення, заради відвернення уваги суспільства від болючих внутрішніх проблем, тієї ж бідності, він спрямовує її назовні. Відповіддю на прозаїчне запитання: «А як там у хохлів?» є пере-

важання інформації у ЗМІ про справи в Україні, ніж у Росії. Головна мета: виставити нашу країну в образі «failed state» – «держави, яка не відбулася», бо вона відірвалася від Московії і прагне жити інакше, краще. У сучасному світі реального покращення можна досягти лише шляхом модернізації. Це – принципове питання, оскільки деякі діячі, і в Україні теж, не бажаючи змінювати стан речей, до якого вони призвичаїлись і почуваються непогано, наполягають на першості збереження традицій. У Росії найперший – В. Путін. Він розуміє важливість створення міфів, підтримки релігійних ідеологізованих форм мислення як захисної реакції. Люди підміняють тяжку реальність захопленням минулим, ідеалізацією традицій. Безперечно, традиції важливі, але вони не повинні заважати змінюванню спільноти або особи відповідно до змін оточуючого середовища. Трансформації у відповідності до нових умов можуть бути адекватними, і тоді це – модернізація. Або не адекватними, тоді це – деградація. Від часів Петра І Росія робить спроби модернізуватися, але щоразу вони виявляються невдалими. Головна причина полягає в тому, що запозичуються деякі новітні зовнішні форми, особливо щодо посилення військово-промислового комплексу – фундаменту влади. Проте залишаються непорушними глибинні цінності, які також орієнтовані на зміцнення владних основ. Особливість російської цивілізації полягає в її спрямованості не в інноваційне майбутнє, а в традиційне минуле. Більшість її цінностей за суттю є архаїчними, а в реальності часто спотвореними.

Можна сказати, що їм віддані 86% росіян-симпатиків президента – уособлення улюблених чеснот. Люди кажуть: «Путін підняв Росію з колін. Ми потерпимо!» Або: «Так, війна буде, але ми дамо по морді американцям!» Незгодних стає все менше: вони або мовчать, або їдуть з країни. Режим не закриває кордонів для тих, хто хоче жити по-новому деінде. Влада не зацікавлена в модернізації, поліпшенні життя спільноти. Логіка проста: у результаті модернізації рівень добробуту зростає. Задовольнивши базові потреби, людина бачить далі, не погоджується з тим станом справ, що склався навколо. Вона ставить незручні запитання до влади, хоче її контролювати. Та чи хоче того ж влада?

Свідомості представників російської цивілізації на всіх рівнях – від президента до пересічного пенсіонера – притаманний месіанізм – переконання у володінні істиною, «справжньою духовністю», яку треба нести «несвідомим», у такий спосіб «рятуючи» їх. За цим приховане прагнення «володіти світом». Власні невдачі в модернізації намагаються приховати черговим сплеском агресивності, яка спрямована, насамперед, проти інших країн, зокрема, проти України. Боротьба ведеться в різний спосіб. У наш час чи не найголовнішу роль відіграє інформаційна війна. Це – комплексний вплив (сукупність інформаційних операцій) на супротивника, що має призводити до прийняття сприятливого для сторони-ініціатора інформаційного впливу рішення. Починаючи з 90-х років минулого століття саме інформаційна війна вважається найперспективнішим способом ведення військових дій. На жаль, Україна зазнала через неї значних збитків. Що б не говорили при причини втрати кримських і частини східноукраїнських земель, провідним фактором стали настрої місцевого населення із закликами «Путін, прийди!» Російська пропаганда тривалий час вела наполегливу і, як виявилося, успішну роботу. Головна ідея, яка рухала мільйонами, була не стільки політичною, скільки економічною. Переконані в тому, що «Росія – багата», люди прагнули більших зарплат і пенсій. До цього додалася спадщина радянщини з утриманськими сподіваннями на державу, яка повинна забезпечувати безкоштовно житлом, освітою, медициною, іншими соціальними благами.

Однак виявилося, що в Росії багатства блищать тільки в Москві, і то, не у всіх. Величезні периферійні території потерпають через різного роду нестачі. Через рік-два це відчули на собі і кримчани, і переселенці з України. З літа 2014 р. до Росії приїхали близько 2,5 млн біженців із охоплених війною українських регіонів. Уряд РФ 31 жовтня 2015 р. прийняв постанову, у якій визначено умови і терміни їх утримання в пунктах тимчасового перебування. У лютому 2016 р. почалося масове виселення тих, хто називав Росію своєю новою батьківщиною [9].

Плата за агресію – зменшення економічних можливостей, тобто зростання бідності, у якій, переконана більшість громадян РФ, винні зовнішні обставини. Уникання відповідальності – типова риса авторитарної свідомості. Ще однією рисою авторитарної свідомості є традиційна любов до простоти, що суперечить загальносвітовій тенденції – рух у бік усе більшої складності, тобто спрощення, архаїзація замість інноваційності й модернізації.

Які висновки можна зробити? Україна не може змінити свого географічного розташування, і Росія залишатиметься її сусідом. Історія свідчить про те, що розвиток російської цивілізації мав не інтенсивний, а екстенсивний характер, зокрема через територіальне розширення, через агресію. Як виявилося, за все треба платити, і за велич також. Величезні амбіції та величезні території дорого коштують, вони потребують колосальних інвестицій. Парадокс: велич стала причиною бідності.

Стосовно історичних перспектив Московії висловлюються різні припущення. На московському телевізійному каналі «Дощ» у лютому 2016 р. навіть запущено програму «Россия после». Малоймовірно, що злиденність там зникне у найближчій перспективі, самі російські науковці визнають:

«...Росія – країна прогресуючої бідності» [10]. Неспроможність і небажання розв'язувати внутрішні проблеми сублімується в агресію назовні, що відволікає увагу населення від неспроможності адекватно відповісти на історичний виклик – виклик модернізації, пояснює складності й дає підстави пишатися приналежністю до великої, сильної і «багатої» країни. Подібні настрої будуть прямо й опосередковано виявляти себе у внутрішній і зовнішній політиці Москви.

Українство повинно це розуміти і діяти відповідно. Так само усвідомити, що бідність являє собою серйозну загрозу національній безпеці нашої країни, і взятися за розроблення та реалізацію необхідних заходів протидії. Однак не шукати порятунку від життєвих скрут, сподіваючись на ту спільноту, що виявилася дуже ненадійною, до того ж не надто успішною в умовах сучасного світу. Разом із тим негативний результат – теж результат. Приклад Росії свідчить про те, що історична необхідність прискорення процесів змушує врешті-решт замислитися над тим, яка спадщина гальмує розвиток суспільства, над якими змінами національної свідомості варто працювати заради прогресу нашої країни. Національна безпека України зміцнюватиметься насамперед її успішним модернізаційним поступом. В. Путін сформулював російську національну ідею як «патріотизм». Піднесення Китайської Народної Республіки після Мао Цзедуна надихалося ідеєю середньої заможності – сяо-кан, напевно, нам підійде національна ідея, сформульована в такий спосіб: «Україна – заможна європейська країна».

Список використаних джерел:

1. Бедность: альтернативные подходы к определению и измерению: Коллективная монография / Под ред. Т.М. Малевой. – М.: Моск. Центр Карнеги, 1998. – 282 с.; Бедность в России: меняются ли тенденции? (Материалы аналитического доклада сотрудников ОЭСР «Социальный кризис в Российской Федерации) // Человек и труд. – 2001. – №7. – С. 19–24; Бобков В. Российская бедность: измерение и пути преодоления / В. Бобков // Общество и экономика. – 2005. – №3. – С. 19–37; Ишмуратова В.Г. Особенности российской бедности в условиях трансформационной экономики / В.Г. Ишмуратова // Проблемы современной экономики. – 2011. – №2. – [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://cyberleninka.ru/article; Ситнова И.В. Причины российской бедности: структурный и ментальный уровни / И.В. Ситнова // Мировая экономика и международные отношения. – 2012. – №2. – С. 57-69; Ефимова Е.А. Проблема бедности в России: причины и поиски решений / Е.А. Ефимова // Вестник Саратовского государственного социально-экономического университета. – 2013. – №5(49) – [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://cyberleninka.ru/article; Добрынина Е. Социологи выяснили, почему в России бедности стало меньше, а нуждающихся все больше / Е. Добрынина – [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://www.rg.ru/2013/06/21/bednost.html; Лежнина Ю.П. Социально-демографические особенности бедности в Российской Федерации / Ю.П. Лежнина // Социологические исследования. – 2014. – №1. – С. 20-28; Пилипенко О.С. Социологический портрет российской бедности / О.С. Пилипенко, О.А. Петровская. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.scienceforum.ru/2015/1052/10910; Попов Н.П. Бедные в богатой стране / Н.П. Попов. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.indem.ru/PUBLICATII/Popov/bednie.htm

2. Фромм Э. Бегство от свободы / Эрих Фромм; пер. с англ. А. Лактионова. – М.: АСТ: АСТ МОСКВА, 2009. – С. 140-143.

3. Адорно Т. Исследование авторитарной личности / Теодор Адорно. – М., 2001. – 416 с.

4. Касамара В.А. Постсоветская ностальгия в повседневном дискурсе россиян / В.А. Касамара, А.А. Сорокина // Общественные науки и современность. – 2011. – № 6. – С. 30.

5. Природні багатства завели Росію у пастку бідності. Нині країна у всій гостроті відчула «сировинне прокляття» – дисбаланс у нерозвиненій економіці, яка отримує величезні гроші без особливих зусиль і не зацікавлена у розвиткові інших секторів господарства. Використовується також словосполучення «голландська хвороба економіки», зумовлена тим, що держава «сидить» на експорті товарів із низькою часткою доданої вартості, і в неї немає стимулів розвивати ті галузі, де створюється продукція із високою часткою. Необхідні продукти і технології купуються за кордоном, якщо, звичайно, продають.

6. Всемирный банк повысил черту бедности до 1,9 доллара в день – [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://www.newsru.com/finance/05oct2015/worldpoverty.html

7. Пилипенко О.С. Социологический портрет российской бедности / О.С. Пилипенко, О.А. Петровская. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.scienceforum.ru/2015/1052/10910

8. http://ru.krymr.com/content/article/26776846.html

9. Вот тебе, беженец, и Юрьев день: Переселенцев с Донбасса выгоняют на улицу – деньги на их содержание закончились // Московский комсомолец в Украине. – 2016. – 10-16 февраля. – С. 7.

10. Пилипенко О.С., Петровская О.А. Социологический портрет российской бедности / О.С. Пилипенко, О.А. Петровская. – [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://www.scienceforum.ru/2015/1052/10910

Тетяна ОРЛОВА,
доктор історичних наук, професор, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

АНОТАЦІЯ

Статтю присвячено висвітленню діалектичного зв'язку між бідністю і агресивною політикою Росії, від якої потерпає національна безпека України. Основа протистояння – модернізація, що має ґрунтуватися на відповідних змінах національної свідомості українства. Запропонований варіант національної ідеї: «Україна – заможна європейська країна».

Ключові слова: Україна, Росія, бідність, агресія, інформаційна війна, модернізація, національна ідея.

АННОТАЦИЯ

Статья посвящена выявлению диалектической связи между бедностью и агрессивной политикой России, которая наносит вред национальной безопасности Украины. Основа противостояния – модернизация, которая должна опираться на соответствующие изменения национального сознания украинцев. Предложен вариант национальной идеи: «Украина – богатая европейская страна».

Ключевые слова: Украина, Россия, бедность, агрессия, информационная война, модернизация, национальная идея.

Миротворчий досвід ООН і «план Б»
урегулювання військово-політичного конфлікту на сході України

УДК 94:327

Summary
The experience of conflict resolution in the OSCE area under the leading role of this organization indicates a general tendency of "freezing". However, the most successful examples of settlement in CEE can be considered conflicts in former Yugoslavia in the 1990s., where the leading role was assigned to the United Nations with the supporting role of the OSCE, the EU and NATO. The model of conflict resolution around the Serb enclaves in Croatia are analyzed in the article. Given the experience of the UN peacekeeping activity, analogies and forecasts are conducted of possible developments in the Eastern Ukraine by the example of end the war in Croatia and peaceful rehabilitation in Croatian Danube region. Similar model is offered as a plan "B" for settlement of the military and political conflict in Donbas.
Keywords: **OSCE, UN, Eastern Ukraine, Minsk agreement, Croatia, UNTAES**

Частина 2

Історія просування Україною ідеї започаткування миротворчої місії ООН на Донбасі

Верховна Рада 17 березня 2015 р. підтримала президентський проект постанови про звернення до Ради Безпеки ООН і Ради Євросоюзу про розгортання на території країни міжнародної операції з підтримки миру і безпеки. Представництво України при ЄС передало керівництву Євросоюзу це звернення з проханням розглянути його і розпочати консультації щодо початку операції ЄС у рамках спільної політики безпеки та оборони. При цьому Генеральний секретар ОБСЄ Л. Заньєр заявив, що «не впевнений у тому, що миротворча операція ООН в Україні буде більш успішною, ніж робота спостерігачів СММ ОБСЄ». На його думку, ОБСЄ повинна наполегливіше працювати і намагатися отримати більший доступ у зоні конфлікту. Водночас, Міністр закордонних справ РФ С. Лавров заявив, що російська сторона готова розглянути питання присутності миротворців на Донбасі в разі, «якщо сторони конфлікту зацікавлені в цьому». Що стосується можливості розгортання на сході України миротворчої місії Євросоюзу, яке не потребувало б спеціального рішення РБ ООН і мандату цієї організації (хоча такий мандат надавав би більшої легітимізації місії), то, як заявив 26 квітня 2015 р. Президент Європейської ради Д. Туск: «На сьогодні та в найближчому майбутньому неможливо досягти рішення про розгортання на сході України безпекової місії ЄС». Однак Президент України П. Порошенко на спільній із головою Єврокомісії Ж.-К. Юнкером прес-конференції в Брюсселі 27 серпня 2015 р. заявив, що Україна має намір регулярно порушувати перед міжнародним співтовариством питання про введення миротворчої місії на Донбас. Така міжнародна миротворча місія могла б бути і комплексною, представленою як елементами ООН, так і ЄС, і ОБСЄ.

На початку червня 2015 р. Верховна Рада підтримала зміни до Закону України «Про порядок допуску та умови перебування підрозділів збройних сил інших держав на території України», а 25 червня президент поставив під цим документом свій підпис. Це законодавчо врегулювало питання проведення на території нашої держави міжнародної операції з підтримання миру і безпеки в частині розширення підстав для допуску та перебування підрозділів збройних сил інших держав на території України. Статтю 3 закону «Про порядок допуску та умови перебування підрозділів ЗС інших держав на території України» доповнено положенням, яке передбачає, що метою перебування іноземних збройних сил у нашій країні може бути «надання Україні, на її прохання, допомоги у вигляді проведення на її території міжнародної операції з підтримання миру і безпеки на підставі рішення ООН або ЄС». Крім того, закон забороняє участь у таких операціях збройних сил держав, «які розв'язують проти України збройну агресію», що виключає участь у миротворчих операціях Росії [1].

План протидії російській агресії Р. Сікорського

Наприкінці серпня 2015 р. Р. Сікорський запропонував дещо екзотичний план зупинення агресії Росії проти України: «По-перше, необхідно переконати Президента РФ, що території країн-членів НАТО – це не регіон для російських військових авантюр. По-друге, я б переконав Путіна, що якщо він просунеться далі на територію України, він зіткнеться з довготривалим конфліктом, який йому не виграти. І третє, — час працює проти

Путіна. Україна проводить реформи, у той час як конфлікт обходиться Росії дуже дорого. І тоді він міг би піти на угоду та відмовитися від окупації України. Потрібен процес, у якому брали б участь США і ЄС, який урегулював би в результаті всі конфлікти на пострадянському просторі – Придністров'ї, на Кавказі та інші» [2].

Карл Більдт про миротворчу місію ООН на Донбасі

У англомовному електронному ресурсі «Project Syndicate» 15 липня 2015 р. було розміщено статтю «Належне втручання в Україні» відомого європейського політика К. Більдта – колишнього Прем'єр-міністра (1991-1994 рр.) та Міністра закордонних справ (2006-2014 рр.) Швеції, багаторічного лобіста і прихильника європейської інтеграції України. Матеріал мав досить широкий розголос у ЗМІ, і не лише українських. Його було надруковано 21 липня під іншою назвою — «Миротворці в Україні? Це можливо» — у провідній канадській федеральній щоденній газеті «The Globe and Mail» [3]. Карл Більдт є безкомпромісним критиком агресивної зовнішньої політики президента В. Путіна щодо країн пострадянського простору та військової агресії проти України. Нагадаємо, що в середині 1990-х років цей політик займав низку відповідальних дипломатичних посад у системі ООН і Європейського Союзу: Спеціального посланника ЄС у колишній Югославії, Верховного Представника щодо Боснії і Герцеговини (БіГ), Спеціального Посланника ООН на Балканах, Співголови Дейтонської мирної конференції щодо БіГ. Широкий міжнародний миротворчий досвід дав йому змогу провести деякі аналогії та спрогнозувати можливий розвиток ситуації на українському Донбасі на основі моделі врегулювання Югославської кризи 1990-х років, зокрема завершення війни на території Хорватії та мирної реабілітації «Хорватського Подунав'я». На думку К. Більдта, якщо Росія дійсно хоче розв'язати конфлікт на сході України, вона повинна бути готова підтримати розміщення миротворчої місії ООН в регіоні. Ця місія сприятиме мирній реабілітації регіону, забезпечить контроль кордону в зоні конфлікту та повернення переміщених осіб. Це могло б створити сприятливі базові умови для належного виконання принципових положень Мінських домовленостей, насамперед, щодо проведення легітимних місцевих виборів. У якості успішної моделі мирної реабілітації та реінтеграції К. Більдт пропонує приклад «належного втручання» ООН і створення восени 1995 р. інституту тимчасового міжнародного протекторату (UNTAES) – Перехідної адміністрації ООН для прикордонного із Сербією регіону Хорватії.

Позиція російських політиків та експертів

Російська газета «Комерсант» наводить думки відомих російських експертів, які підтримують ідею введення в Україні миротворчої місії:

«Присутність миротворців під егідою ООН — єдиний засіб покінчити з війною в Донбасі». Однак, на думку російських фахівців, Пакетна угода Мінськ-2 не передбачала участі миротворців ООН в Україні тільки з однієї причини: П. Порошенко тоді був категорично проти цього, а Євросоюз не був готовий до такого кроку без згоди офіційного Києва. Деякі російські експерти вважають, що миротворці з мандатом Євросоюзу будуть неприйнятні для Росії, яка не вважає ЄС неупередженим гравцем. Також постає запитання — на яку територію поширюватиметься мандат миротворців? «Якщо вони будуть розміщені на лінії розмежування, у буферній зоні, такий варіант може бути вигідний Росії. Якщо ж буде зроблена спроба розмістити миротворців також на російсько-українському кордоні, ця ідея може викликати неприйняття Москвою, яка не хоче, щоб кордон став перешкодою для взаємодії з ДНР і ЛНР» [4].

Переваги розгортання місії ООН

Запровадження зазначеної місії ООН могло б стати найефективнішим методом деескалації та повного припинення військової фази конфлікту; розпочати процес мирної реабілітації регіону; забезпечити надійний контроль українсько-російського кордону в зоні конфлікту, повернення «тимчасово переміщених» або «внутрішньо переміщених» осіб і біженців; забезпечити їхні права обирати і бути обраними у представницькі органи влади, реінтеграцію Донбасу до України з належним дотриманням усіх міжнародних норм і правил. Присутність на сході України міжнародної миротворчої місії ООН дасть змогу перевести ситуацію у постконфліктну фазу, під час якої, за умови роззброєння незаконних військових формувань і виведення несанкціонованих іноземних підрозділів при спостереженні колективних міжнародних миротворчих сил, може бути проведено об'єктивне розслідування військових злочинів і злочинів, скоєних проти мирного населення. Моделлю таких розслідувань могла б стати так звана перехідна юстиція на кшталт тієї, що мала місце в колишній

Югославії, коли розслідування проводилися міжнародними судами. Лише після таких розслідувань можна було б розглянути питання можливості амністії.

В якості успішної моделі таких перехідних процесів мирної реабілітації та реінтеграції можна розглядати досвід «належного втручання» світової спільноти, у цьому разі представленої Організацією Об'єднаних Націй, і створення у листопаді 1995 р. Перехідної адміністрації ООН для «Хорватського Подунав'я» — прикордонного з Сербією регіону Хорватії [5; 6].

Історія врегулювання в колишній Югославії та деякі українські аналогії

Як нині на території Донбасу, так і 20-25 років тому в Хорватії сепаратисти підтримувалися федеральною владою сербського диктатора С. Мілошевича, який, як і В. Путін сьогодні, наполягав на тому, щоб проблема вирішувалася прямими переговорами між сепаратистами та Урядом Хорватії. У разі реалізації цього плану така політика могла б призвести лише до заморожування ситуації, легітимізації сепаратистського уряду РСК та наступного її об'єднання в рамках «Великої Сербії», або продовження de facto «незалежного» існування.

Міжнародна миротворча місія ОБСЄ в Хорватії, яка приступила до роботи в січні 1998 р. паралельно із завершенням мандату UNTAES, спостерігала за процесом поступової передачі влади в регіоні від Перехідної адміністрації ООН до центральної влади та місцевих управлінських структур Республіки Хорватія, дотриманням відповідних міжнародних норм і правил згідно з Ердутськими і Дейтонськими мирними домовленостями 1995 р., а також проводила необхідну роботу з організації та забезпечення місцевих виборів восени 1999 року.

Проводячи аналогії з мирним урегулюванням конфлікту в колишній Югославії 20 років тому за широкої, активної та ініціативної посередницької участі світової спільноти, насамперед ООН, НАТО та ЄС і перспективами позитивного розв'язання спровокованої Росією кризи на сході України, слід звернути увагу на деякі принципові відмінності, що можуть суттєво ускладнити застосування в Україні «хорватського сценарію». Обидві кризи були спровоковані авторитарними режимами країн, які сповідували політику політичного і силового тиску на сусідів, що прагнули побудувати демократичне суспільство та домогтися реальної незалежності. Разом із тим, якщо Сербія в середині 1990-х років була лише невеликим сегментом колишньої Югославської Федерації, що продовжувала тріщати по швах і розпадатися, із посередньою армією та застарілим озброєнням, РФ сьогодні у військовому відношенні є однією з найпотужніших держав світу, що володіє другим ядерним арсеналом на планеті, є постійним членом РБ ООН і має високий політичний вплив на Євразійському просторі та величезний ресурсний потенціал.

Політичні, військові та економічні позиції сербського режиму того часу були близькими до катастрофічних і не мали жодних вагомих внутрішніх ресурсів, ані військових, ані економічних, ані будь-яких інших. Країна перебувала в жорсткій міжнародній ізоляції та під жорсткими санкціями ООН. Із 1992 до 2000 рр. була позбавлена членства в ООН, у цей же період було призупинено її членство в ОБСЄ, до 2002 р. її не приймали до Ради Європи. Перебуваючи в такій ізоляції та під таким одностайним міжнародним тиском режим С. Мілошевича фактично був готовий погодитися на будь-які колективні рішення та спонуки Заходу, оскільки не міг цьому нічого протиставити, залишаючись у повній ізоляції. Навіть певна політична підтримка такого історичного союзника Сербії, як Росія, була досить обмеженою і недостатньою для продовження протистояння.

У травні та серпні 1995 р. Збройні сили Хорватії, створені, навчені та озброєні за активної підтримки міжнародної спільноти, завдали удару по позиціях Югославської народної армії (ЮНА), що дало змогу приєднати до Хорватії Західну та Центральну частини РСК (Західна Славонія). РСК після цього фактично припинила своє існування, оскільки була позбавлена своєї столиці – міста Кнін, а в її складі після цих наступів залишилися лише території «Хорватськогоц Подунав'я». На зговірливість авторитарного режиму Югославії серйозно вплинули бомбові удари військової авіації НАТО по позиціях ЮНА в Боснії (5 серпня і 22 вересня 1994 р. в районі Сараєва; по району Пале — 25 і 26 травня 1995 р.; а також двотижневі авіаудари в серпні-вересні 1995 р.), після чого белградський режим був готовий погодитися на Дейтонські та Ердутські домовленості (листопад 1995 р.), запропоновані міжнародними посередниками.

Із жорсткими та ефективними діями світової спільноти у відповідь на агресію з боку режиму С. Мілошевича контрас-

тує м'яка політика напучування та умиротворення російського агресора, яку проводить сьогодні Захід, незважаючи на гарантії Україні відповідно до положень Будапештського меморандуму 1994 р. та низки інших міжнародно-правових документів у рамках ООН і ОБСЄ.

Урегулювання хорватської кризи далося високою ціною: за підсумками військових дій у 1991-1995 рр. загинуло понад 30 тис. осіб, понад півмільйона залишили місця свого постійного проживання.

Кризу українського Донбасу можна було б розв'язати меншими жертвами. Для такого висновку є кілька підстав. У Хорватії мала місце міжетнічна та міжконфесійна лінії розколу: серби/хорвати і православні/католики. У Донбасі ж лінія розколу є не чіткою, переважно інспірується із зовні, проходить між тими, хто вважає себе українською політичною нацією, яка обрала європейський демократичний шлях розвитку, і тими, хто вважає «розпад СРСР найбільшою геополітичною катастрофою XX століття» (при тому, що це століття було свідком двох найкривавіших в історії людства світових воєн) і є апологетами «русского мира». Таким чином, протистояння на сході України відбувається, переважно, в ідеологічній та інформаційно-пропагандистській площинах і не є жорстко антагоністичним. Без активного інспірування конфлікту із зовні та інтенсивного підживлення Росією регулярними військами, найманцями та їх озброєння прибічників «русского мира» на Донбасі було б значно менше. Не витримують також ніякої критики політологічні конструкції російських ідеологів про нібито наявність «кримського», «донецького» чи «луганського» народів, які «мають право на самовизначення».

Такі міркування стосовно внутрішніх об'єктивних факторів обґрунтування причин розколу на сході України вселяють певний оптимізм. Водночас, головний зовнішній фактор, що провокує ескалацію конфлікту на сході України, на жаль, є значно потужнішим порівняно з деструктивним фактором режиму С. Мілошевича в колишній Югославії. Крім того, ступінь рішучості, єдності та безкомпромісності заходів світової спільноти, у тому числі військових, ужитих нею в протистоянні агресору в 1990-х роках, і сьогоднішні реальні кроки є незіставними. Разом із тим, є підстави сподіватися, що в разі спільних рішучих, наполегливих і злагоджених зусиль України та Заходу ситуація на Донбасі могла б отримати конструктивний розвиток за описаним успішним хорватським сценарієм. У будь-якому разі, розширення переговорного формату навколо процесу врегулювання військово-політичної кризи на сході України (з «Нормандського» формату до «Женевського» і далі до більш широкого в рамках ООН) уявляється корисним і перспективним, відкриватиме нові можливості для застосування наявного в ООН миротворчого досвіду та інструментарію [7], що має прискорити процес остаточного розв'язання конфлікту і додати йому більшої легітимності.

Спроби реалізації ідеї запровадження миротворчого досвіду ООН та ЄС в Україні

У ході засідання РБ ООН 12 грудня 2015 р. міністр П. Клімкін заявив, що Україна наполягає на введенні ООН в Україні миротворчої місії: «Я наполегливо закликаю ще раз РБ узяти на себе керівництво по створенню подібного роду місії». Він нагадав, що Україна в березні офіційно звернулася з проханням в ООН розгорнути операцію з підтримання миру, щоб забезпечити виконання Мінських домовленостей. Наголошено, що для забезпечення стійкої деескалації ситуації в Україні необхідні комплексні міжнародні дії. За словами міністра, миротворча місія ООН або ж розширення СММ ОБСЄ дасть змогу забезпечити виконання таких положень Мінських домовленостей, як роззброєння незаконних збройних формувань, моніторинг і перевірка виведення російських військ і зброї, забезпечення гуманітарної допомоги та належних можливостей для проведення місцевих виборів відповідно до стандартів ОБСЄ [8].

Під час цього ж засідання РБ ООН Представник США в ООН С. Пауер заявила, що Росія продовжує ухилятися від виконання Мінських домовленостей, не визнає факту своєї агресії та намагається перевести процес врегулювання в інше русло. За її словами: «У жовтні Президент РФ заявив про прихильність стандартам, передбаченим Мінськими домовленостями, погодився, що терміново необхідно узгодити проведення виборів за цими стандартами. Проте із того часу сепаратисти відкидали пропозиції України і ОБСЄ через те, що вони включали доступ вільних ЗМІ і українських політичних партій. У результаті жителі на непідконтрольній українській владі території Донбасу не змогли обрати своїх представників одночасно з місцевими виборами в Україні». Вона зазначила, що для досягнення миру

щоденні порушення по лінії зіткнення повинні припинитися, важке озброєння необхідно відвести від лінії фронту, СММ ОБСЄ необхідно відкрити доступ, аж до кордону, а вибори необхідно провести відповідно до українського законодавства і стандартів ОБСЄ. Вибори в Донбасі є ключем до виконання Мінських домовленостей, і США вважають неприпустимим їх зволікання та наполягають на тому, щоб Росія сприяла створенню належних умов для їх проведення.

Тридцятого грудня 2015 р. під час телефонної розмови з лідерами «Нормандської четвірки» для підтримання порядку та забезпечення безпеки під час виборчого процесу Президент України П. Порошенко знову запропонував розгорнути на території окупованих районів Донбасу спеціальну місію Євросоюзу з дотримання миру в рамках Спільної політики безпеки та оборони ЄС. Зазначене свідчить, що ідея розгортання на сході України міжнародної миротворчої місії ООН, а також по можливості ЄС, залишається на порядку денному переговорів керівництва України з високими міжнародними представниками.

Отже, ураховуючи накопичений за 70 років існування ООН багатий миротворчий досвід у різних регіонах світу та різноманітних складних політичних і безпекових умовах, думається, що наявні серйозні проблеми на сході України при залученні миротворчого потенціалу цієї організації могли б досить швидко отримати позитивний імпульс до врегулювання. Хоча для цього обов'язково необхідне ухвалення спеціального рішення РБ ООН і відповідна згода на це РФ, як постійного члена РБ. Є сподівання на те, що після набуття Україною у 2016-2017 рр. статусу непостійного члена РБ у неї з'являться деякі додаткові можливості просування зазначеної ініціативи.

Оскільки позиція Росії щодо розгортання місії ООН на сході України не є на сьогодні кардинально антагоністичною, вбачається, що за умови наполегливого просування зазначеної ініціативи, аргументування її корисності та ефективності, а також заручення підтримкою більшості країн-членів ООН, насамперед провідних держав-членів РБ, вона має непогані шанси для реалізації. Конкретна модель, схема та спосіб її втілення в життя можуть бути розроблені відповідними фахівцями ООН та її країн-членів на основі багатого історичного досвіду проведення подібних міжнародних миротворчих операцій.

Список використаних джерел:

1. Інформація інтернет-ресурсу Кореспондент // http://korrespondent.net/ukraine/3523311-rada-razreshyla-dopusk-myrotvortsev-v-ukraynu

2. Новини CNN // http://edition.cnn.com/videos/tv/2015/08/21/exp-gps-sikorski-sot-putin.cnn

3. Bild C. Peacekeepers in Ukraine? It's possible // The Globe and Mail. - Tuesday, July 21, 2015.

4. Інформація інтернет-ресурсу Кореспондент // http://korrespondent.net/world/russia/3482802-pressa-rossyy-zachem-kyev-pryhlashaet-myrotvortsev

5. Лоссовський І. Про миротворчу операцію ООН в «сепаратистському» регіоні Хорватії: Деякі аналогії та успішний досвід для Донбасу з Балкан // Газета «День». — № 134 (4502). – 30 липня 2015 р. – С. 3.

6. Лоссовський І. Миротворча операція ООН в «сепаратистському» регіоні Хорватії (1995-1998 рр.): історичні аналогії, принципові відмінності та успішний досвід для Донбасу // Центр дослідження Росії. – 04.08.2015 // http://www.r-studies.org/

7. Федоров В.Н. Организация Объединенных Наций, другие международные организации и их роль в 21 веке. – М.: Логос. – 20007. – 940 с.

8. Веб-сайт Постійного представництва України при ООН // http://un.mfa.gov.ua/ua/press-center/news/43155-vistup-ministra-zakordonnih-sprav-ukrajini-pklimkina-na-zasidanni-rb-oon-shhodo-situaciji-v-ukrajini-en

Ігор ЛОССОВСЬКИЙ,
Надзвичайний і Повноважний Посланник України, кандидат фізико-математичних наук

АНОТАЦІЯ

Досвід урегулювання конфліктів на просторі ОБСЄ за провідної ролі цієї організації свідчить про загальну тенденцію їх заморожування. Найбільш успішними прикладами врегулювання в ЦСЄ можна вважати конфлікти в колишній Югославії 1990-х років, де провідна роль відводилася ООН, а допоміжна — ОБСЄ, ЄС і НАТО. У статті розглянуто модель урегулювання конфлікту навколо сербських анклавів на території Хорватії. З урахуванням миротворчого досвіду ООН проведено аналогії та прогнози можливого розвитку ситуації на сході України на прикладі завершення війни в Хорватії та мирної реабілітації району Хорватського Подунав'я. Аналогічна модель пропонується в якості «плану Б» урегулювання військово-політичного конфлікту на Донбасі.

Ключові слова: ОБСЄ, ООН, Східна Україна, Мінські домовленості, Хорватія, UNTAES.

АННОТАЦИЯ

Опыт урегулирования конфликтов на пространстве ОБСЕ при ведущей роли этой организации свидетельствует об общей тенденции их замораживания. Наиболее успешными примерами урегулирования в ЦВЕ можно считать конфликты на просторах бывшей Югославии 1990-х годов, где ведущая роль предоставлялась ООН, а вспомогательная – ОБСЕ, ЕС и НАТО. В статье рассмотрена модель урегулирования конфликта вокруг сербских анклавов на территории Хорватии. С учетом миротворческого опыта ООН проведены аналогии и прогнозы возможного развития ситуации на Востоке Украины на примере завершения войны в Хорватии и мирной реабилитации района Хорватского Придунавья. Аналогичная модель предлагается в качестве «плана Б» урегулирования военно-политического конфликта на Донбассе.

Ключевые слова: ОБСЕ, ООН, Восточная Украина, Минские договоренности, Хорватия, UNTAES.

«Подивитися Франції в глибину очей…»: комунікаційні стратегії президентських виборів 1974 року

(історіософський і політико-дипломатичний контекст)

Summary

More than forty years ago the youngest president of the Fifth Republic brought the wind of modernity to the Elysée Palace. "Peace and Security" that was the slogan which led Valéry Giscard d'Estaing in the second round of the extraordinary presidential elections in France 1974. The communicational strategy of Giscard d'Estaing came to history as the one which had the number of innovation elements and led to the biggest activity of citizens.

Keywords: **election campaign, communicational strategy, Valéry Giscard d'Estaing, Fifth Republic, elections 1974.**

Понад сорок років тому наймолодший Президент П'ятої Республіки привніс вітер сучасності в Єлисейський палац. Другого лютого цього року Валері Жискар д'Естен — французький державний діяч і президент країни у 1974-1981 рр. відзначив свій 90-річний ювілей.

«Мир і безпека», під таким гаслом прийшов до перемоги Жискар д'Естен у другому турі президентських виборів із відривом від свого опонента Франсуа Міттерана лише в 424 599 голосів. Його передвиборча кампанія увійшла в історію як найбільш жорстка та привела до найбільшої активності громадян – у виборах взяли участь 87,33% виборців.

«Я хотів би подивитися Франції в глибину очей, донести до неї свої ідеї та почути її», — так заявив Валері Жискар д'Естен у день, коли повідомив про намір взяти участь у виборах майже через тиждень після смерті президента Жоржа Помпіду.

Потрібно розглянути ключові елементи передвиборчої стратегії Жискар д'Естена, які несподівано привели кандидата на вершину політичної влади Франції. Основний акцент передвиборчої кампанії Валері Жискар д'Естена було зроблено на його молодості [1]. На час виборів політикові виповнилося 48 років, що суттєво вирізняло його в політичному середовищі

на зламі 60-70-х років. У передвиборчому штабі було зроблено правильні розрахунки щодо сподівань покоління, яке становитиме базовий електорат, тобто громадян, яким було тридцять-сорок років. Кандидата представили в образі молодого політика, який буде працювати по-іншому, розкуто і невимушено, чого не здатні були робити його супротивники. Франсуа Міттерану на момент виборів було 57 років, а президентові Жоржу Помпіду виповнилося б 63 роки. Із іншого боку, Валері Жискар д'Естен встиг завоювати репутацію компетентного політика, оскільки мав десятирічний досвід роботи в міністерстві економіки та фінансів за часів генерала де Голля з 1962 по 1966 рр., а згодом — Жоржа Помпіду із 1969 по 1974 рік.

Однак, ключовим елементом передвиборчої кампанії Валері Жискар д'Естена став його заклик «Зміни без ризику», якого так очікувало французьке суспільство. Звичайно, більшість передвиборчих кампаній проходять під гаслами необхідності змін у суспільстві, проте Жискар д'Естену вдалося уособити політика і дипломата, здатного провести реформи не тільки стосовно традиційного політичного класу, а й без потенційного ризику, яким був альянс комуністів і соціалістів. Він також позиціонувався як політико-дипломатичний лідер, що міг змусити французьке суспільство змінюватися без революційних авантюр, яких побоювалася певна частина виборців, особливо після пам'ятних подій 1968 року. Отже, кандидатура Валері Жискар д'Естена втілювала в собі рівновагу, якої прагла більшість громадян Франції.

У центр передвиборчої кампанії було поставлено справжню реформістську волю, що проявилася в перших рішеннях його семирічного терміну президентства.

Саме ця передвиборча кампанія стала першою в історії Франції, коли об'єктом політичного маркетингу виступила родина майбутнього президента. У квітні 1974 р. в телевізійних репортажах почали з'являтися старша донька Валері Жискар д'Естена Валері-Анн та дружина Анн-Аймон, а сам кандидат часто позував з молодшою донькою Жасінт, якій було 14 років. На його прохання кінорежисер Раймон Депардон зняв стрічку про бакстейдж передвиборчої кампанії. Метою було створення іміджу, співзвучного образові Президента США Джона Ф. Кеннеді. Плани балотуватися на посаду президента вочевидь були у французького міністра фінансів давно, адже ще в 1969 р. Валері Жискар д'Естен звернувся до рекламної компанії та поставив завдання випрацювати образ молодого лідера.

Іншою визначальною рисою передвиборчої кампанії Валері Жискар д'Естена стало те, що його команда складалася з невеликої кількості відданих однодумців, до якої входили насамперед Мішель д'Орнано і Мішель Понятовські. Їхні особистості заслуговують на окрему увагу. До того ж, необхідно підкреслити, що вузьке коло довірених осіб в оточенні кандидата

на пост президента не було властивим для політичного пейзажу Франції тих часів.

До приходу в політику граф Мішель д'Орнано разом із братом Юбером успішно займався парфумерним бізнесом. Початком його політичної кар'єри стало обрання мером містечка Довіль у Нижній Нормандії в 1962 р., а з 1967 р. Мішель д'Орнано неодноразово обирався депутатом до Національних зборів. Протягом 60-70-х років минулого століття Валері Жискар д'Естен разом із Мішелем д'Орнано розбудовували політичний рух центристського спрямування, заснувавши в 1966 р. партію Незалежних Республіканців та Союз на підтримку демократії в 1978 році.

Син останнього короля Польщі Мішель Понятовські розпочав свій шлях у французькій політиці, отримавши посаду в міністерстві фінансів після закінчення Національної школи адміністрування. У 1958 р. він відіграв визначальну роль у поверненні до влади генерала де Голля перед тим, як приєднатися до команди Валері Жискар д'Естена роком по тому, очоливши канцелярію останнього під час роботи на посаді міністра фінансів [2]. Добре відомий вислів Понятовського щодо безпеки країни: «Потрібно, щоб міністр внутрішніх справ також називався міністром безпеки французів, тому що вони мають право виходити ввечері на вулиці одні, не ризикуючи, що їх атакують».

Доцільно наголосити, що обох політиків було відзначено за їхню лояльність до Жискар д'Естена. Так, з обранням останнього Президентом Французької Республіки Мішель д'Орнано обіймав посади міністра промисловості до 1977 р. та міністра екології до 1981 р., Мішель Понятовські отримав міністерство внутрішніх справ, а залишивши уряд у 1977 р., став особистим представником президента в ранзі Надзвичайного і Повноважного Посла.

До особливих рис передвиборчої кампанії Валері Жискар д'Естена слід віднести формат його зустрічей із виборцями, який відбувався в невимушеній атмосфері без присутності великої кількості радників із комунікації та лінії охорони. Французам дуже імпонувала подібна логіка присутності на екрані кандидата на посаду президента, яка передбачала багато прямого спілкування з громадянами.

Частиною успіху передвиборчої кампанії Жискар д'Естена стала спонтанність його візуальної присутності, адже фото з молодшою донькою в саду Тюельрі під вікнами міністерства фінансів Франції, що з'явилося в журналі Парі матч, не вкладалося в традиційний спосіб зображення кандидатів на передвиборчих плакатах та особисто було обрано майбутнім президентом. «Я хотів, щоб моя донька була на плакатах, оскільки я вважаю, що фото лише мене одного було б сумним», – заявив він у ефірі Франс Суар 12 травня 1974 р. після першого туру виборів.

У своїй роботі «Політична комунікація сьогодні» професор Вільного Університету Брюсселя Габріель Товерон детально аналізує значення візуалізації кандидата в передвиборчих перегонах. Він наголошує: «... використання особистого зображення є засобом, яке дає змогу охопити якомога більше, зібрати максимум голосів, у той час, як використання суто політичних аргументів є інструментом, що дозволяє спиратися на чітку програму» [3]. Розрахунки передвиборчої команди Жискар д'Естена яскраво ілюструють цю тезу.

У першому турі виборів Валері Жискар д'Естен постав на плакатах усміхнений, у темному костюмі та краватці, білій сорочці, що, звичайно, не вирізняло кандидата від його опонентів. Нагорі плакату було написано: «Справжній президент», що мало підкреслити волю кандидата до реформ. У другому турі передвиборчий слоган змінився на «Мир та безпека» із зображення Жискар д'Естена разом із донькою. Виборець мав відчути ту довіру, з якою спілкуються донька і батько, готовий захистити її в будь-який момент.

Професор Паризького інституту політичних досліджень Роже-Жерар Шварценберг виокремлює п'ять головних персонажів політичної сцени: герой, особа, яка користується славою та впливом, дарованими вище; пан «як усі», звичайна людина; привабливий лідер (до цього типу відноситься Валері Жискар д'Естен); батько, уособлює мудрість і спокій; жінка-політик [4]. Знову позиціонування кандидата у президенти добре вписувалося в правильно обраний образ та легко читалося виборцями.

Необхідно відзначити, що Жискар д'Естен проявляв активну зацікавленість у виробленні власної стратегії комунікації. Окремий вплив на його передвиборчу кампанію справив візит Міністра фінансів Франції до США та зустріч із президентом Кеннеді в липні 1962 року. Спочатку команда політичних консультантів, до якої ввійшли Жак Інтзі, Жак Фор і Мішель Гранжак, ставила під сумнів ініціативи майбутнього президента. «Це було приємне фото, однак існував ризик, що люди не будуть асоціювати Жасінт як дочку Жискар д'Естена і що вони пройдуть повз задум», — згодом прокоментував відомий медіа-експерт Жак Інтзі. Однак Жискар д'Естен розраховував у такий спосіб привернути увагу молодого покоління. «Це справжній розрив у позиціонуванні, – зазначав французький дослідник у галузі політичних комунікацій Крістіан Дельпорт, – жорсткий міністр фінансів несподівано стає теплим і наближається до людей. Він уособлює молодість, майбутнє та зміни».

Дослідження медіастратегії лідерів президентських перегонів неможливо відокремити від тогочасного політичного ландшафту країни. Несподіваний відхід президента Жоржа Помпіду 2 квітня 1974 р. не залишав кандидатам багато часу на передвиборчу кампанію, а вже 8 квітня

1974 р. міністр фінансів і представник незалежних республіканців Валері Жискар д'Естен заявив про свою згоду балотуватися на пост президента країни. Єдиним кандидатом від лівих сил було висунуто Франсуа Міттерана, першого секретаря Соціалістичної партії з 1971 року. Офіційним кандидатом від Союзу демократів за П'яту Республіку став тодішній Прем'єр-міністр Франції Жак Шабан-Дельмас, якого підтримували голлісти.

Також необхідно зупинитися на політичних і дипломатичних здобутках головних опонентів Валері Жискар д'Естена на дострокових виборах 1974 року.

Жак Шабан-Дельмас давно розпочав свій шлях у французькому політикумі. Обраний депутатом від Бордо, він обіймав посаду президента Національних Зборів з 1958 по 1969 рр., а згодом прем'єр-міністра з 1969 по 1972 рр. за часів президентства Жоржа Помпіду. Його кандидатура уособлювала вірність голлізму без асоціації відходу від сучасності. Слоган його передвиборчої кампанії — «Нове суспільство», ідеї якого давно ходили коридорами Матіньйона. 4 квітня, у день похорону Жоржа Помпіду, Шабан-Дельмас повідомив про свій намір балотуватися на посаду президента. Інформація від Агенції Франс Пресс з'явилася в ефірі о 16:09, у час, коли в Національних Зборах віддавали шану покійному президентові. Однак у Шабана-Дельмаса були власні причини поспішити з оприлюдненням своєї кандидатури. Незважаючи на те що останньому вдалося домогтися призначення на ключові пости в партії своїх прибічників, розкол ставав неминучим. За ініціативи амбітного міністра внутрішніх справ Жака Ширака 39 парламентарів та 4 міністри підписали відомий «Заклик 43» на підтримку Жискар д'Естена, що внесло значний вклад у його перемогу. Протягом двох років роботи на посаді міністра сільського господарства та міністра внутрішніх справ Ширак докорінно знав підводні течії та обстановку на місцях, також маючи вплив на префектів і дані контррозвідки. За інформацією спеціальних служб кандидатура Жана Шабана-Дельмаса не мала значної підтримки населення.

Унаслідок вищенаведених обставин результати першого туру виборів дійсно не залишили Шабан-Дельмас шансів продовжити боротьбу за президентське крісло. Він здобув лише 15,11% голосів виборців, Франсуа Міттеран – 43,25%, а Жискар д'Естен – 32,6% [5].

Валері Жискар д'Естен, кандидат «змін у тривалості», розпочинав політичну кар'єру в центристській партії Національного центру незалежних та селян (Centre national des inépendants et parsons, CNIP) Антуана Пеня. Цю політичну силу він залишив у 1962 р. через конфлікт із Шарлем де Голлем. У 1966 р. Жискар д'Естен наголошував: «Ми є центристським та європейським середовищем більшості». Закликаючи голосувати «проти» на референдумі 27 квітня 1969 р., йому вдавалося увійти до всіх кабінетів міністрів часів президента Помпіду. Зазначимо, що робота в уряді попереднього президента неоднозначно впливала на рейтинг Валері Жискар д'Естена, саме тому кандидат у президенти використав слоган Помпіду під час виборів 1969 р. «Зміни в тривалості», підкреслюючи прагнення до реформ у поєднанні зі здобутками минулого.

Кандидат від лівих сил Франсуа Міттеран теж мав солідний політичний досвід, вісім разів займаючи міністерські посади та тричі — державного секретаря за часів Четвертої Республіки. Він удруге брав участь у президентських виборах. Альянс Міттерана з комуністами та лівими радикалами активно використовували його супротивники, тому лідер соціалістів намагався дещо дистанціюватися від своїх союзників.

У другому турі, що відбувся 19 травня 1974 р., Жискар д'Естен продемонстрував незначний відрив від свого конкурента Міттерана, здобувши 50,8% проти 49,19% у кандидата від лівих сил.

З обранням Валері Жискар д'Естена Жак Ширак отримав винагороду за свою позицію та був призначений на посаду прем'єр-міністра. Не останню роль у цьому призначенні відіграв той факт, що голлістська партія Союз демократів за п'яту республіку мала 183 мандати в Національних Зборах проти 83 у «незалежних республіканців».

Однак це призначення не зустріло розуміння політичної спільноти, зокрема, через молодий вік прем'єра, якому було 42 роки.

Слід підкреслити, що перший рік президентства Валері Жискар д'Естена ознаменувався справжньою волею до реформ. Президент прагнув побудувати державу, що виконує соціальні зобов'язання, при цьому цілком сприяючи вільному економічному розвиткові: зниження вікового цензу виборців до 18 років, підвищення соціальних стандартів, розширення юрисдикції Конституційної ради як інструменту, що збільшує права опозиції. Франклін Делано Рузвельт наголошував, що політичні акції здійснюються в перші 100 днів мандату, оскільки президент приходить до влади на хвилі динаміки та легітимізації свого обрання, і Валері Жискар д'Естен повністю підтверджував цю тезу своїми діями.

На окрему увагу заслуговує лінія Жискар д'Естена щодо лібералізації інформаційного середовища держави, якої так очікувала громадськість. У серпні 1974 р. прем'єр-міністр Жак Ширак представив власний проект реформ аудіо-візуального сектору. Очільник уряду теж усвідомлював необхідність реформування державної монополії, створеної ще в 1945 р., та певної модернізації суб'єктів інформаційного простору. Відповідно до нового закону №74-696 передбачався поділ Служби радіо- та телевізійного мовлення Франції (l'Office de la radiodiffusion-télévision Française, ORTF), яка була монополією держави з 1945 р., на 7 незалежних співтовариств: 3 телевізійні канали, французьке співтовариство кіновиробництва (Société française de production, SFP), телевізійне мовлення Франції, (Télédiffusion de France, TDF), Radio France та Національний інститут аудіовізуальних засобів (l'Institut national de l'audiovisuel, INA). Закон вступав у силу наступного року. Однак власне державна монополія на інформаційне середовище не скасовувалася та кожне співтовариство потрапляло під контроль прем'єр-міністра.

У рамках подальшої лібералізації медіа-простору було ліквідовано Міністерство інформації Франції, яке вело свою історію із 1938 року. Маючи оригінальну назву «міністерство пропаганди» та існуючи за режимів трьох республік, міністерство відповідало за урядові зв'язки з громадськістю, здійснення контролю над державним телебаченням та гарантування свободи преси. Останній Міністр інформації Франції Жан-Філіпп Лека, якого називали «найбільшим Жискардійцем серед голлістів», знову знайшов визнання власному професіоналізмові, очоливши службу комунікації новообраного президента.

Президент Валері Жискар д'Естен продовжував політику та дипломатію постійної відкритості до прямого діалогу із суспільством. Через символічні жести він всіляко демонстрував свою наближеність до народу. Жискар д'Естен прагнув послабити протокольні формальності, замінюючи піджак жилетом на офіційних церемоніях, спускаючись пішки зі сходів Єлисейського палацу в день інавгурації, змінюючи темп гімну країни, влаштовуючи неформальні вечері у звичайних французів і запроваджуючи практику прийняття громадян в Єлисейському палаці. Раніше він навіть змінив музичний інструмент: грав на акордеоні в ефірі телебачення, у минулому маючи репутацію прекрасного піаніста.

Однак акценти політичного позиціонування на наступних президентських виборах 1981 р. були неправильно розставлені передвиборчою командою чинного Президента Франції. На плакаті, фото для якого знову було репортажним, а не постановним, Жискар д'Естен виголошував: «Франції потрібен президент», що не є найкращим гаслом для політика, який удруге претендує на посаду президента країни.

До того ж, відповідно до задуму головного медіа-експерта команди Жака Інтзі, у 1981 р. обрали теж саме зображення Жискар д'Естена, що й під час передвиборчої кампанії на перший термін. Тільки декілька нових бекграундів мала візуальна реклама президента: на фоні карти світу, уособлюючи вагу країни у світовій політиці, команди регбі – меседж молодості, сучасного заводу – міцний промисловий потенціал держави. Жак Інтзі пояснював це тим, що уявити, як президент спеціально позує для об'єктиву майже неможливо через його зайнятість, а також тим, що потрібно було створити уявлення непорушності присутності чинного президента в усіх сферах діяльності держави.

У другому турі виборів Валері Жискар д'Естен зазнав поразки з боку колишнього опонента на президентських виборах, кандидата від Соціалістичної партії Франсуа Міттерана.

Звичайно, посилення позицій лівих сил є невідривним від політичного контексту, в якому перебувала Франція на початку 80-х років. Потрібно також наголосити, що передвиборчий пейзаж країни характеризувався розосередженням як правих, так і лівих політичних сил країни. Економічні кризи унаслідок «нафтового шоку» 1973 та 1977 рр. мали негативний вплив на державу, яка імпортувала понад 80% нафти. Зниження темпів виробництва, велика

інфляція спровокували значне підвищення рівня безробіття. Так, у 1974 р. налічувалося 400 тис. безробітних, а в 1981 р. їхня кількість сягнула 1,5 млн. Урядова політика жорсткої економії, згортання збиткових галузей промисловості разом із державною підтримкою великих корпорацій призвела до подальшого безробіття та падіння реальної купівельної спроможності громадян, що неминуче вплинуло на рейтинг Жискар д'Естена.

Однак від'ємні економічні показники, з якими Валері Жискар д'Естен залишав посаду президента, не завадили йому стати «найдорожчим» президентом відповідно до розслідування депутата від Соціалістичної партії Рене Досьєра, результати якого були опубліковані в його блозі [6]. На колишнього очільника Франції витрачається 2,5 млн. євро на рік із бюджету держави без урахування допомоги (6 тис. євро щомісячно) та оплати праці в якості члена Конституційної ради (12 тис. євро щомісячно), а його приватна резиденція є об'єктом охорони підвищеного значення. Ніколя Саркозі та Жак Ширак витрачають відповідно 2,2 та 1,5 млн. євро з французького бюджету. Загалом, зазначає парламентар, держава закладає понад 6 млн. євро щорічно на утримання колишніх президентів. У якості джерела Рене Досьєр посилається на інформацію від служб прем'єр-міністра та міністерств, зокрема, міністерства фінансів, у відповідь на його депутатські запити.

Варто зазначити, що медіа-політика Валері Жискар д'Естена мала продовження в передвиборчій риториці Ніколя Саркозі у 2012 році. Його служба комунікацій прийняла рішення обрати слоганом передвиборчої кампанії «Сильна Франція!» та зробити наголос на країні, а не особистості кандидата в президенти. Під час передвиборчої кампанії 1981 р. чинний президент Жискар д'Естен у схожому для країни економічному контексті вже висував подібний меседж – «Потрібна сильна Франція», однак медіа-лінія обох діючих президентів виявилася такою, що не відповідала настроям громадян. Валері Жискар д'Естен неодноразово публічно висловлювався на підтримку Ніколя Саркозі під час виборів 2007 та 2012 рр., зазначаючи, що той користується найбільшою довірою, яка дасть змогу оновити країну. Однак він критикував стиль роботи Саркозі: «Він не мав ні досвіду, ні вдачі, які були в мене — мати можливість спостерігати протягом семи років президентства великого державного діяча генерала де Голля» [7]. Обом президентам не вдалося вдруге запалити вогонь перемін у суспільстві. Вони уособлювали сучасність, якій більшість громадян не надавала позитивної оцінки та не асоціювала своє майбутнє з ними.

Отже, завдячуючи особливостям політико-дипломатичного спілкування під час передвиборчої кампанії 1974 р., голос Валері Жискар д'Естена був яскраво почутий виборцями. Міністру фінансів вдалося подати своє бачення загального інтересу і стати втіленням стабільності та одночасно змін на краще. Його передвиборчу кампанію характеризувало вміння налагодити контакт із пересічними громадянами, детально продумана візуальна реклама, іміджево-дипломатична політика, зосередження передвиборчої риторики довкола центральної теми, чітка стратегія відносин із засобами масової комунікації (починаючи від фізичної присутності у ефірі до напрацювання власних механізмів інформаційної політики), та продемонструвати найголовніше, – політичний чинник усіх часів потребує іміджу людини, яка викликає довіру. Адже видатний французький дипломат Шарль Моріс де Талейран-Перігор зазначав: «У політиці те, що викликає довіру, є найважливішим за правду...» Особливості виборчої кампанії Валері Жискар д'Естена мають практичний інтерес для українських політиків і дипломатів XXI століття. Теорія і практика правильно обраної комунікаційної стратегії повинні давати (певною мірою навіть гарантувати) успішний результат і досягнення поставленої мети.

Список використаних джерел:

1. Mathias Bernard, «Valéry Giscard d'Estaing : Les ambitions déçues» (Armand Colin — 2014).

2. http://tempsreel.nouvelobs.com/politique/20020116.OBS2351/michel-poniatowski-est-mort.html

3. Gabriel Thoveron. La communication politique aujourd'hui. De Boeck Supérieur, 1990, p. 110.

4. Roger-Gérard Schwartzenberg L'État spectacle. Essai sur et contre le star system en politique. Paris, Flammarion, 1977.

5. http://www.france-politique.fr/election-presidentielle-1974.htm

6. http://renedosiere.over-blog.com

7. http://www.tdg.ch/monde/Giscard-d-Estaing-votera-pour-Sarkozy/story/23997515

Іоланта-Анна де ВРІС,
кандидат політичних наук, вчений секретар ДАУ при МЗС України

АНОТАЦІЯ

Понад сорок років тому наймолодший президент П'ятої Республіки привніс вітер сучасності в Єлисейський палац. «Мир та безпека», під таким гаслом прийшов до перемоги Валері Жискар д'Естен, ставши лідером у другому турі дострокових президентських виборів Франції у 1974 році. Комунікаційна стратегія Жискар д'Естена ввійшла в історію як така, що містила низку інноваційних елементів для свого часу та мала результатом найбільшу активність громадян.

Ключові слова: зовнішня політика, дипломатія, передвиборча кампанія, комунікаційна стратегія, Валері Жискар д'Естен, П'ята Республіка, вибори 1974 р.

АННОТАЦИЯ

Более сорока лет тому назад самый молодой президент Пятой Республики привнёс ветер современности в Елисейский дворец. «Мир и безопасность», под таким лозунгом пришел к победе Валери Жискар д'Эстен, став лидером во втором туре досрочных президентских выборов Франции в 1974 году. Коммуникационная стратегия Жискар д'Эстена вошла в историю как имевшая ряд инновационных элементов для своего времени и приведшая к наибольшей активности граждан.

Ключевые слова: внешняя политика, дипломатия, предвыборная кампания, коммуникационная стратегия, Валери Жискар д'Эстен, Пятая Республика, выборы 1974 г.

Данте Аліг'єрі: політичний діяч, поет і дипломат (європейський вимір та український погляд із XXI століття)

до 750-річчя з дня народження

УДК 94:327

Summary

The basic directions of political, diplomatic and literary working of the famous contemporary of the Renaissance - Dante Alighieri because his practical experience and literary and poetic heritage had not lost their relevance to this day, and his name and work closely to bind Italy and Ukraine through the centuries and millennia of European history is analized at the article.

Keywords: **foreign policy, diplomacy, history of diplomacy, diplomatic mission, institutionalization, the Renaissance, Dante Alighieri, Italy, Ukraine.**

Політика й дипломатія доби Відродження постає закономірним інституційним продовженням політико-дипломатичних ідей попередніх епох, зокрема, античної. Водночас, вона є цілком самостійним, інституційно оформленим, оригінальним політико-дипломатичним явищем, що відображає цілісний, політико-системний і евристично-осмислювальний підхід до оточуючого світу й особистості в ньому. В епоху Відродження інституціонувалася нова світоглядна парадигма. Культура Ренесансу звернула увагу людини на земний світ і його принади, відкриваючи очі на оточуючу красу та формуючи потребу активної взаємодії в пізнанні таємниць, а також у творчому переформуванні й увічненні його образу політико-дипломатичними засобами. Інтерес до пізнання земних речей, відкидання безперечного авторитету церкви, зростання світських елементів у культурі дослідники називають характерною прикметою Відродження. За відомою характеристикою Фрідріха Енгельса, епоха Відродження — це «найбільший прогресивний переворот з усіх пережитих до того часу людством, епоха, що потребувала титанів і яка породила титанів сили думки, пристрасті й характеру, багатосторонності й вченості».

Данте Аліг'єрі (іт. Dante Alighieri) – видатний італійський політичний діяч, письменник, літературознавець, поет, богослов, мислитель і дипломат, світоглядний титан доби Відродження. Його найбільш відомим світовим шедевром є поема «Божественна комедія» (іт. la Divina Commedia). «Божественна комедія» – це філософсько-художній синтез середньовічної культури [1]. Відомостей про життя Данте Аліг'єрі, цієї неперсічної особистості, збереглося вкрай мало, основним їх джерелом є написана ним самим же художня автобіографія, в якій змальовано лише певний період.

Данте Аліг'єрі розпочав свою літературну діяльність досить рано й залишив нащадкам багато творів, однак світову славу принесла йому написана на тосканському діалекті Divina Commedia («Божественна комедія»), яку розпочав писати в 1290 р., переробив у 1313 р., а закінчив 1321 року. У трьох частинах («Пекло», «Чистилище», «Рай») Данте описує свою мандрівку до Бога. Супутником ліричного героя виступає римський поет Вергілій, пізніше Данте супроводжує Беатріче, яка уособлює милість Божу. Багато дослідників вважають «Божественну комедію» одним із найвизначніших творів не лише італійської, а й світової літератури.

Точна дата народження Данте невідома: за різними джерелами він народився в 1265 р. між 14 травня і 13 липня у шляхетній родині. Інколи згадується як дата народження 1266 рік. Про його освіту теж відомостей практично не залишилося, але збереглися свідчення, коли він просто вражав сучасників своєю освіченістю. Є гіпотеза, що він навчався вдома, а згодом продовжив студії в Болонському університеті, щоправда, не закінчив його. Багато часу Данте приділяв самоосвіті, зокрема, вивченню іноземних мов, творчості античних поетів, серед яких особливе місце займав Вергілій, якого вважав одним зі своїх духовних учителів [2; 3].

Платонічне кохання заселилося в його серце у віці 9 років, коли Данте Аліг'єрі зустрів Беатріче Портінарі, дочку Фолко Портінарі, у яку закохався до безтями з першого погляду, але ні разу навіть не заговорив до неї. Після досягнення повноліття мав можливість часто її бачити, обмінювався з нею вітаннями на вулиці, але

ніколи добре її не знав – він подавав приклад так званого «ввічливого кохання». З позицій сьогодення важко зрозуміти перипетії тієї любові та всі її обставини. Однак саме це кохання було найсвітлішою подією в житті А. Данте й, можливо, поштовхом до літературної творчості. У багатьох його поезіях Беатріче оспівується як напівбожество, що постійно спостерігає за ним. На велике нещастя для Данте, Беатріче померла 1290 року.

Смерть коханої жінки змусила його з головою піти в науку. Він вивчав філософію, астрономію, богослов'я, перетворився на одного з найосвіченіших людей свого часу, хоча при цьому багаж його знань не виходив за рамки середньовічної традиції, що спиралася на богослов'я.

У 1295 р. Данте Аліг'єрі почав займатися політикою і дипломатією як член антипапістської партії. Після вступу в силу регламенту 1295 р., який дозволяв людям із середніх верств займати політичні посади, якщо вони зареєстровані в якомусь мистецтві, Данте увійшов до гільдії цілителів і фармацевтів. Протягом наступних років його ім'я часто згадується в реєстраційних документах. У 1294 р. у Флоренції помер Брунетто Латіні (1220-1294), нотаріус, який завідував кореспонденцією Флорентійської республіки, дипломат, учений і поет. І у зв'язку із цією сумною подією в джерелах збереглася інформація, згідно з якою навички своєї дипломатичної майстерності Латіні передав одному з найкращих своїх учнів — Данте Аліг'єрі. Саме його Данте називав своїм учителем. У серпні 1320 р., майже відразу після написання останніх рядків «Комедії»: «Кохання, що рухає сонце і світила...», Данте за дорученням Гвідо да Полента з дипломатичною місією відправляється до Венеції. Щоправда, по дорозі трапляється прикрість – він захворів на малярію...

Данте мріяв з допомогою «Комедії» прославитися і повернутися додому з почестями та дипломатичними успіхами, але його надіям не судилося збутися. Повертаючись із Венеції, поет 14 вересня 1321 р. помер. «Божественна комедія» була вершиною його літературної діяльності, однак тільки нею його багата і різнобічна творча спадщина не вичерпується, вона містить, зокрема, філософські трактати, публіцистику, лірику.

Достеменно хід політичної та дипломатичної кар'єри Данте не відомий, оскільки багато історичних документів було втрачено, але завдяки вцілілим джерелам відтворено велику частину його політико-дипломатичної біографії, досить цікавої та колоритної. Данте був у Раді народу з листопада 1295 р. до квітня 1296 р., у групі «Мудреців» у грудні 1296 р., з травня по вересень входив до Ради Ста. У разі потреби його направляли і з дипломатичною місією [4; 5].

Процес утворення інститутів дипломатії – інституціоналізація – передбачає заміну спонтанної та експериментальної поведінки у сфері міждержавних відносин на поведінку регульовану, очікувану, передбачувану і прогнозовану. Прийоми і методи дипломатії раннього Нового часу – це досить складний дипломатичний інструментарій, спрямований на виконання зовнішньополітичних завдань держави. Дипломатичний інструментарій – це сукупність засобів і способів, що застосовуються для досягнення або здійснення поставлених цілей. Труднощі дипломатичної практики пов'язані з низкою факторів і умов, які можуть або сприяти, або перешкоджати виконанню поставлених перед дипломатією завдань або пріоритетів переговорного процесу. Дипломати доби Відродження й раннього Нового часу проводили прелімінарні переговори, готували проекти майбутніх угод, осягали посольський церемоніал і дипломатичний протокол, систему дипломатичних стереотипів. Уже наприкінці XV – початку XVI століть у Західній Європі розпочався швидкий перехід до сучасної системи організації посольської служби – постійним дипломатичним представництвам. Було закладено основи інституціоналізації зовнішньої політики та дипломатії кожної держави та європейської зовнішньої політики в цілому.

Характеризуючи уявлення про емоції в дипломатії, треба мати на увазі, що відповідні картини будуть різними в різних дипломатичних практиках держав, але при цьому в них можна виділити деякі універсалії, пов'язані з універсальністю людського досвіду, на прикладі переговорного процесу в європейських країнах Середньовіччя і раннього Нового часу. Емоційне забарвлення переговорів завжди відігравало важливу роль при досягненні поставлених завдань. При цьому також необхідно враховувати, що тут є дилема емоцій – почуття, але вже в цей період їх слід розділяти, роблячи акцент на когнітивній складовій у емоціях, що є наслідком їх соціокультурної обумовленості.

Найбільш поширені емоції в дипломатичній практиці пов'язані з певними зовнішніми проявами (дипломату страшно, чи дипломат сердиться, чи дипломат радіє і т. д.), які потім переносяться і в дипломатичний діалог. Теорія і практика дипломатії Середньовіччя і раннього Нового часу знайшла своє відображення в працях таких дипломатів, як: Н. Макіавеллі «Государ», Філіп де Коммін «Мемуари», Франческо Гвіччардіні «Історія Італії», Бернар де Розьер «Короткий трактах про послів», Абрахам де Вікфор «Посол і його функції», Альберико Джентілі «Три книги про посольства», Ермолао Барбаро «Про службу посла» і т. д. Теоретики та практики дипломатії доби Відродження здебільшого були

Ежен Делакруа, «Човен Данте»

впевнені в тому, що політика і дипломатія – це мистецтво, яке не залежить від моралі й релігії, коли йдеться про кошти. Дипломат і політик зобов'язаний усвідомлено або неусвідомлено утримувати функціонально-владну універсальність у цілісності за допомогою професійної компетентності, завдяки мудрості, вмінню вести переговори й робити виважені висновки з історичних порівнянь. У роботах сучасників досліджуваного періоду ми можемо простежити зачатки класифікації інструментів зовнішньої політики держави: мирні інструменти зовнішньої політики (багатосторонні і односторонні) і силові інструменти зовнішньої політики. У своїх працях вони описують плюрилатеральні (багатосторонні) контакти: прямі переговори; дипломатія як засіб; медіація (посередництво); переговорний процес.

Із давніх-давен відома дивовижна легенда. Якось глибокої ночі, коли навколо панувала тиша, у браму одного монастиря гучно постукав блідий, змучений подорожній. Брязкіт заліза пролунав у гарячому повітрі. Воротар запитав, хто стукає і що йому треба. На це незнайомий відповів глухо і коротко «Миру!» Цим подорожнім був флорентійський вигнанець, найвидатніший поет Італії Данте Аліг'єрі. Не тільки для себе жадав він спокою і миру, а й для батьківщини своєї, що терзалася безкінечними чварами, війнами й міжусобицями. Данте обстоює не міжнародне співробітництво як умову підтримання миру, а саме індивідуальну відповідальність за підтримку миру, як і за добробут людства загалом. Монархія, або Імперія Данте Аліг'єрі – це модель міжнародного порядку, політико-дипломатична система, модель світоустрою та світового порядку, спрямована на досягнення добробуту людства, складовою якого обов'язково є універсальний мир.

Про задум твору Данте так писав у листі до Кангранде дела Скала, італійського вельможі, при дворі якого він жив у вигнанні: «Врятувати людей від ганебного стану й привести їх до щастя». Письменник мріяв про духовне спасіння всього людства, дієвість превентивної дипломатії, тому й проголошував високі ідеали Добра, Любові, Милосердя, Розуму. Тим самим Данте утверджував силу внутрішніх можливостей людини, вірив в її здатність до духовного перетворення, а разом з тим і одухотворення всього життя [6].

У 1300 р. Данте став членом ради шести пріорів, але папська партія виселила його з Флоренції, конфіскувавши всі маєтності. У 1301 р. його присудили до спалення, а будинок зруйнували. Рятуючись від жорсткого вироку Данте довелося назавжди залишити рідне місто. У 1302 р. флорентійська влада постановила, що Данте загрожуватиме страта, якщо він зробить спробу з'явитися в місті, не виплативши призначеного штрафу в розмірі п'яти тис. флоринів.

Цікаво, що в червні 2008 р., через майже 690 років по смерті великого Данте, влада Флоренції скасувала своє рішення про його вигнання з рідного міста. За це проголосували 19 членів Флорентійської міськради, а п'ятеро висловилися проти. Мер міста Леонардо Доменічі повідомив, що ануляцію вердикту щодо Данте буде проведено під час урочистої церемонії. На ній великий флорентієць буде удостоєний найвищої нагороди міста. Критики рішення влади Флоренції називають ідею реабілітації Данте дешевим трюком, який має за мету виключно привабити до міста побільше туристів, і відмічають, що якби літератору дозволили повернутися, то він, можливо, ніколи б не написав свої найкращі твори [7].

Людина пристрасна, сповнена великих надій і сподівань, Данте весь час шукає свій «Правий шлях» у світі кривавої ворожнечі, нескінченних політичних чвар, які охопили роздрібнену Італію. Він помиляється, зневірюється і знову намагається віднайти правду. І завжди зберігає вірність своїм двом музам: Беатріче та Італії, про єдність яких поет мріяв протягом усього свого життя.

Сальвадор Далі, ілюстрація до «Божественної комедії»

«Божественну комедію» було написано в 1307-1321 роках. Це був час, який в історії культури дістав назву Передвідродження. Зростає інтерес до людської особистості, до її земних радощів і сподівань. Поступово починає формуватися новий гуманістичний тип мислення, остаточне становлення якого буде пов'язане з добою Відродження. Однак віра в необмежені можливості людської природи, у неповторність людської індивідуальності зароджується саме тепер.

Цей процес і відтворює геніальна поема Данте, що є одночасно синтезом середньовічної культури і прологом до культури Відродження. «Данте є найвищим виразом, поетичним вінцем та увічненням того, що називаємо середніми віками. Вся культура, всі вірування, всі муки та надії тих часів знайшли вираз у його поемі. Та рівночасно як людина геніальна він усім своїм єством належить до новіших часів, хоча думками й поглядами коріниться в минувшині», — стверджує І. Франко, шанувальник і дослідник Дантової поезії.

Ця своєрідна двоїстість знаходить свій відбиток і в художній манері поета. Данте назвав свою поему «комедія» за усталеними середньовічними канонами: так називали тоді твори, які починалися сумно, а закінчувалися щасливо. Епітетом «божественна», тобто «прекрасна», поему наділив перший біограф Данте, автор славетного «Декамерона» Дж. Боккачо [3; 4].

Із далекого 1302 р. та за вищезгаданих чинників Данте Аліг'єрі майже 19 років вів мандрівне життя, і на цей період припав пік його літературної творчості. Помер Данте в Равенні в ніч з 13 на 14 вересня 1321 року. Його могила в наш час є місцем паломництва мільйонів відвідувачів.

Таке місце з'явилося і в Києві, у парку «Володимирська гірка» (поблизу Українського дому), де в грудні 2015 р. було встановлено і урочисто відкрито пам'ятник всесвітньо відомомому поету, письменникові, політикові й дипломату – Данте Аліг'єрі. У церемонії відкриття пам'ятника італійському поетові й дипломату взяли участь Надзвичайний і Повноважний посол Італійської Республіки Фабріціо Романо та Київський міський голова Віталій Кличко, представники громадськості, студенти і викладачі Дипломатичної академії при МЗС України. Відкриття пам'ятника відбулося в рамках проекту з розвитку громадських просторів «Київ – місто світу».

Італійський посол Фабріціо Романо підкреслив зв'язок Данте з Україною: «Він відзначився і на українській землі, такій багатій письменниками та поетами. Багато з них – від Гоголя, Шевченка, Франка до Лесі Українки, Булгакова, Ахматової – черпали з творчості Данте...» Посол також зачитав привітання від мера Флоренції – рідного міста Данте.

Скульптуру Данте Аліг'єрі відкрили на честь 750-річчя від дня народження всесвітньо відомого поета, дипломата та італійського діяча. Пам'ятник виготовлений з білого мармуру, автор проекту – скульптор Лучано Массарі (Італія). Архітектор – Леонід Малий (Україна). Крім того, українські вчені Андрушівської астрономічної обсерваторії присвоїли відкритій ними малій планеті офіційну назву «Società Dante» («Товариство Данте») на честь Товариства Данте Аліг'єрі. Відповідне свідоцтво вчені вручили послу Італії на церемонії відкриття пам'ятника поетові.

Данте повернувся в європейську літературу за доби Романтизму. У XVIII ст. про нього згадували, але він не був актуальним. Він стає поетом

тих націй, які боролися за своє визволення. В Італії насамперед, бо ж до часів Гарібальді Італія була розшматована. У Польщі до постаті Данте зверталися великі поети-вигнанці Міцкевич і Словацький. І, нарешті, в Україні, де ситуація була гіршою, ніж в Італії, ще гіршою, ніж у Польщі, оскільки наша країна була позбавлена не лише своєї державності, а й права називатися самою собою.

На нашу думку, не випадково з'являється в добу Романтизму в Європі оця велична постать Данте і не випадково італійські націєтворці XIX ст. беруть у союзники саме його. Це було інше розуміння нації, ніж у XIX чи XX століттях, але це були початки розуміння нації, початки націєтворення. Якщо розглядати українську історію, то, очевидно, умовним відповідником до часів Данте в Італії будуть часи Хмельницького чи трагічні часи Івана Мазепи.

В Україні твори Данте відомі з початку XIX століття. Високо цінував поета Тарас Шевченко. До творчості славетного флорентійця звертається й Леся Українка. У 1898 р. вона переклала V пісню «Пекла» з «Божественної комедії». Саме відтоді Дантові терцини зазвучали українською мовою. Постійний інтерес до художньої спадщини поета виявляв І. Франко. Ще навчаючись у Дрогобиць-

кій гімназії, він читав твори Данте в німецькому та польському перекладах, робив перші спроби відтворити звучання Дантового вірша рідною мовою. У 80-х роках виник задум здійснити переклад «Божественної комедії», яку Іван Франко високо цінував «головне задля недосяжної простоти і грандіозності її стилю». Згадку про це ми знаходимо в листі до М. Драгоманова. У результаті багаторічної праці Франко переклав і прокоментував найбільш важливі уривки з «Божественної комедії». Роботу було завершено 1913 р. виданням книги «Данте Аліг'єрі. Характеристика середніх віків. Життя поета і вибір із його поезії». Незважаючи на невеличкий обсяг, вона стала першим в Україні цілісним філологічним дослідженням творчості Данте. Розкрити перед українським читачем красу слова італійського поета намагався і В. Самійленко. В останні роки життя над перекладом «Божественної комедії» працював М. Драй-Хмара. Арешт 1935 р. не дав йому завершити цю працю. Не зберігся, на жаль, і текст перекладу. Перший повний переклад «Пекла» здійснив П. Карманський. Редагував текст М. Рильський. Редагування, однак, поступово перетворилося на співавторство. Повністю «Божественну комедію» переклав українською мовою Є. Дроб'язко. У 1978 р. його переклад отримав премію М. Рильського.

В Україні існує два повних переклади «Божественної комедії» українською: Петра Карманського та Євгена Дроб'язка.

Переклад Карманського, на думку дослідника Данте в Україні Максима Стріхи, був далекий від досконалості. У 1956 р. була опублікована лише перша кантика з цього перекладу, ґрунтовно доопрацьована Максимом Рильським. Переклад Дроб'язка побачив світ окремими частинами у видавництві «Дніпро»: «Чистилище» (1968 р.), «Рай» (1972 р.) і повне видання – у 1976 році. Гіпотетичний третій повний переклад, над яким працював неокласик Михайло Драй-Хмара, скорше за все не зберігся. Заслуговує на високу оцінку новий переклад «Божественної комедії» Максима Стріхи, на який автор витратив 21 рік. Це висока поезія. Це не лише скарбниця знань про середньовічне життя, а й блискучих образів...

Дослідник українських поетичних перекладів Данте Максим Стріха назвав увагу до творчості геніального італійця ознакою європейськості української культури. За його словами, вперше написане українцем ім'я Данте належить Пилипу Орлику, далі – Феофану Прокоповичу. Відгуком Данте в українській літературі стали «Енеїда» Котляревського, твори Шевченка, у XX ст. – поезії Ліни Костенко, Василя Стуса, Оксани Пахльовської. Так само, як і зразки українського живопису.

У Національному музеї Тараса Шевченка відбулася презентація нової книги відомої української художниці і вченого Ольги Петрової «Божественна комедія» Данте Аліг'єрі: мистецький коментар XIV-XX століть». Книга вийшла українською й англійською мовами. Присутні на презентації відомі діячі української культури суголосно зазначали, що книжка Ольги Петрової стала підсумком і, водночас, проривом української культури в європейський простір. Нове видання — це завжди нове переживання Книги. Для бібліофіла воно розпочинається із вживання в сам матеріальний об'єкт. Книжку О. Петрової тримати в руках, гортати сторінки — справжня насолода. І ця матеріальна форма не просто відповідає змісту — вона ним породжена і як така повинна співвідноситися з величною, справді позачасовою постаттю Данте.

Не тільки вітчизняна, а й світова мистецтвознавча наука до цієї монографії не мала праці, що синтезувала б творчий досвід митців найвищого фахового рівня, які працювали над образами величної Дантової поеми. Вивченню «Божественної комедії» як літературного шедевру присвячено сотні й тисячі сторінок у світовому літературознавчому просторі. Не бракує й мистецтвознавчих монографій, але вони переважно стосуються або творчості окремих видатних ілюстраторів Данте – Сандро Боттічеллі, Вільяма Блейка, Гюстава Доре, Сальвадора Далі, або аналізу мистецьких шедеврів Сіньйореллі, Мікеланджело, Делакруа, Родена – тих фрескістів, скульпторів, які надихалися темами поеми. Утім, введення всієї образотворчої Дантеани в єдиний науковий контекст, розгляд і аналіз традиції в історико-культурологічній послідовності вперше зроблено саме українським дослідником Ольгою Петровою.

Творчі контакти О. Петрової з бібліотекою Британського музею (Лондон) збагатили монографію шедеврами «Сієнського кодексу» (1442-1450 рр.). Зауважимо, ще 1993 р. бібліотека музею придбала літографії О. Петрової – її ілюстрації до «Божественної комедії». А у 2009 р. Британський музей надав автору монографії право репродукувати мініатюри «Сієнського кодексу». Так зернина до зернини призбирувався унікальний образотворчий ряд, що охоплює 361 ілюстрацію. Цей образотворчий конгломерат О. Петрова аналізує з прискіпливістю енциклопедиста. Наукові висновки, подані автором у емоційно насиченій мовній

формі, пробуджують фантазію читача. Мандри з епохи Ренесансу в кінець XX ст. є тією літературною формою тексту, емоційне напруження якого утримують свідомість читача в стані інтриги та все глибшого проникнення у світи Данте. Гармонія емоційного й раціонального працює на повноту сприйняття й величі Данте, і блискучих досягнень митців. Побіжно зазначимо, що серед ілюстрацій чимало зовсім незнаних, інколи — може, забутих. Сила звучання представлених і проаналізованих творів залишає глибоке враження. І тому ще раз мусимо наголосити: ілюстрації відіграють колосальну роль у «вростанні» дантівської теми, його творчості в суспільну свідомість, у відчутті сучасності великого флорентійця [9].

Насамкінець хочемо звернути увагу читача на своєрідний феномен, яким є книжка О. Петрової в нашому мистецькому просторі. Тільки з її появою ми відкрили, що насправді (хоч ми про це, можливо, й не здогадувалися) у нашій культурі бракувало «свого» Данте — причому в такому широкому мистецькому контексті. І фундаментальна праця Ольги Петрової дала змогу відчути повноту «засвоєння» того загальнолюдського інтелектуального, тезаурусу, що завжди свідчить про сходження національної культури на найвищий цивілізаційний рівень.

Таким чином, сучасному читачеві, можливо, іноді важко зрозуміти деякі своєрідні судження і погляди Данте Аліг'єрі, поета, дипломата й політика, адже жив він на межі двох епох – Середньовіччя та раннього Нового часу. Недарма його називають «останнім поетом Середньовіччя і першим поетом Нового часу». У середньовічному світогляді, відображеному у творі, поруч із застарілими уявленнями були й прогресивні риси, що відкривали змученому народові перспективи не потойбічного райського життя, а земного, радісного та справедливого. У літературі, політиці й дипломатії Данте Аліг'єрі залишив яскравий слід. Він один із тих, хто стояв біля витоків італійської дипломатії, італійської політико-дипломатичної системи, її традицій, він формував класичну модель італійської дипломатії та сприяв її інституційному розвиткові.

Саркофаг Данте Аліг'єрі у мавзолеї в місті Равена (Італія)

Сандро Ботічеллі, ілюстрація до «Божественної комедії»

Список використаних джерел:

1. Данте. Божественна комедія / Переклад Є. Дроб'язка. – Харків: Фоліо, 2001. – 608 с.

2. Ascoli A.R. Dante and the Making of a Modern Autor / A.R. Ascoli. – Ney York Cambridge University Press, 2008. – 480 p.

3. Алексєєнко Олена. «Божественна комедія» Данте / Олена Алексєєнко // Данте А. Божественна комедія. – Харків: Фоліо, 2001. – С. 3-20.

4. Боккаччо Джованни. Жизнь Данте / Пер. с итал. Э. Линецкой / Джованни Бокаччо // Мир Данте: В 3 т. – М.: Терра, 2002. – Т. 3. – С. 10-30.

5. Голенищев-Кутузов И.Н. Творчество Данте и мировая культура / И.Н. Голенищев-Кутузов. – М.: Наука, 1971. – 552 с.

6. Данте А. Монархия / Пер. с итал. В.П. Зубова. – М.: Канон-пресс-Ц-Кучково поле, 1999. – 236 с.

7. Dante Alighieri. Vita nuova / trans. R.W. Emerson. – Chapel Hill: University of North Carolina, 1960. – 146 p.

8. Дживелегов А.К. Данте Алигиери. Жизнь и творчество. – М.: ОГИЗ, 1946. – 412 с.

9. Ржевська В.С. Міжнародно-правові ідеї Данте Аліг'єрі щодо підтримки миру / В.С. Ржевська // Правова система України й міжнародне право, порівняльне правознавство // Часопис Київського університету права. – 2013. – № 1. – С. 316-320.

Вячеслав ЦІВАТИЙ,
ректор Дипломатичної академії України при МЗС, кандидат історичних наук, доцент кафедри дипломатичної та консульської служби, заслужений працівник освіти України

АНОТАЦІЯ

У статті проаналізовано основні напрями політичної, дипломатичної та літературної діяльності видатного сучасника доби Відродження – Данте Аліг'єрі, оскільки його практичний досвід і літературно-поетична спадщина не втратили своєї актуальності й донині, а його ім'я і творчість міцно пов'язують Італію та Україну через віки й тисячоліття європейської історії.

Ключові слова: зовнішня політика, дипломатія, історія дипломатії, дипломатична місія, інституціоналізація, доба Відродження, Данте Аліг'єрі, Італія, Україна.

АННОТАЦИЯ

В статье проанализированы основные направления политической, дипломатической и литературной деятельности известного современника периода Возрождения – Данте Алигиери, поскольку его практический опыт и литературно-поэтическое наследие не утратило своей актуальности и до сегодняшнего дня, а его имя и творчество крепко связывают узами дружбы Италию и Украину через века и тысячелетия европейской истории.

Ключевые слова: внешняя политика, дипломатия, история дипломатии, дипломатическая миссия, институционализация, Возрождение, Данте Алигьери, Италия, Украина.

Влада і церква в СРСР
(до питання про перше десятиріччя діяльності Ради у справах Російської православної церкви при РМ СРСР)

УДК 94:54.96 (93)

Summary
The article dedicated to the problem of relations between the Soviet government and the Russian Orthodox Church in the period from 1943 to 1948. Considered the activities of the Council of the Russian Orthodox Church and the personality of the first Chairman G. Karpov. Described the nature of the relationship between Patriarch Alexy I (Simansky) of Moscow and G. Karpov. Briefly reviews the activities of the representatives Council in the republics on the example of the Estonian SSR, attention is paid to the place of the representatives of Council in all the system. The article attempts to identify the preconditions that have influenced the change in policy in relation to the Russian Orthodox Church after 1948 that affect the position of the Council for Russian Orthodox Church. Incorrect steps in the work of the Council have led to the fact that on February 28, 1948, adopted a resolution of the Central Committee of the C. P. S. U. (B) "On the improper work of the Council of the Russian Orthodox Church at the Council of Ministers of the USSR".
Keywords: Council of the Russian Orthodox Church, G.G. Karpov, Alexy I (Simansky) of Moscow, the Church, representatives of the Council.

«Государство, с точки зрения Нового Завета и христианской веры, есть лишь необходимый элемент этого земного, падшего мира. Это не означает, что государство – тоже зло. Наоборот, государство призвано к тому, чтобы зло ограничивать. Но как учреждение земное оно не способно окончательно со злом покончить. Только в Царстве Божием может быть окончательное торжество добра. Следовательно, первый и главный аспект христианского отношения к государству: разделение между Царством Божиим и царством мира сего». [Протоиерей Иоанн Мейндорф, «Церковь и государство» с. 9]

Частина І

Рада у справах Російської православної церкви при РМ СРСР (далі — Рада, РС РПЦ) – союзний урядовий орган, утворений 14 вересня 1943 року. Рада повинна була контролювати дотримання радянського законодавства про культи, не втручаючись у внутрішньоцерковні справи Російської православної церкви. Рада приймала рішення з питання відкриття нових церков, каплиць, монастирів, духовних навчальних закладів; відала питаннями реєстрації та зняття з реєстраційного обліку духовенства; здійснювала загальну взаємодію з Російською православною церквою з внутрішньодержавних і міжнародних питаннях.

На місцях Рада мала уповноважених осіб, які відповідали за взаємодію з церквою. Найчастіше Рада відбирала кадри для роботи з колишніх співробітників державної безпеки, що позначалося на характері взаємодії радянських чиновників і вірян. Перший голова Ради у справах Російської православної церкви – Карпов Георгій Григорович, генерал-майор Народного комісаріату державної безпеки СРСР (НКДБ СРСР). Він обіймав посаду голови Ради з моменту її утворення в 1944 р. до 1960 р., коли був відправлений на пенсію. За неперевіреними даними, Г.Г. Карпов навчався в духовній семінарії, однак документальних підтверджень цього факту немає. Багатьма відзначався той факт, що Г. Карпов добре орієнтується в питаннях міжцерковних взаємин не як людина стороння, а як добре обізнана з церковним тактом, дисципліною і субординацією. Попри те, Георгій Григорович Карпов на посаді голови Ради показав себе людиною лояльною до Російської православної церкви, готовою до співпраці.

Зміна державної політики щодо релігії після Другої світової війни традиційно пов'язується з патріотичною діяльністю РПЦ в роки війни і з тим, що уряд прийняв рішення використовувати церкву у своїй міжнародній політиці. Ось, що пише дослідник А. Н. Кашоварів: «В период войны сформировалась новая церковная политика советского государства, отличительной чертой которой явилась относительная веротерпимость. Однако, вместо прежних, довоенных приемов регулирования религиозной жизни, нередко выражавшихся в прямых насилиях и терроре, вырабатывались новые, заключавшиеся в строгом ограничении и всеохватывающем контроле церковной деятельности со стороны государства. Нормализация государственно-церковных отношений носила частичный и временный характер, так как правовые и административные ограничения на деятельность религиозных обществ, принимавшиеся Советской властью

Карпов Г.Г.

еще с 1918 г., не были сняты. Уже одно это обстоятельство заключало в себе возможность возврата государства к жестокой церковной политике» [1, с. 130].

Після зустрічі в Кремлі В. Сталіна з митрополитами Сергієм (Страгородським), Олексієм (Симанським) і Миколаєм (Ярушевичем) 4 вересня 1943 р. архієрейський собор обрав Патріарха, відновилося видання Журналу Московської патріархії, стали відкриватися духовні навчальні заклади, церкви. При цьому дискримінаційне законодавство кінця 1920-х рр. щодо церкви не було скасовано. Усі повоєнні послаблення (обмежене право юридичної особи, верховенство священика в парафії і т.д.) були проведені підзаконними актами: постановами уряду, інструкціями Ради. Спроба останньої розробити новий закон про релігійні організації була відхилена. Це свідчить про ненадійність змін у цій сфері. У будь-який момент становище Російської православної церкви в СРСР могло змінитися.

Варто зауважити, що зустрічі керівництва Російської православної церкви і вищого керівництва країни стали досить частими. Мабуть, це можна пояснити тим, що В. Сталін до того моменту не розробив остаточного плану з використання церкви, тому не бажав доручати комусь зустрічі з ієрархами. Пізніше зустрічатися з патріархом та архієреями буде В.М. Молотов або К.Е. Ворошилов. Регулярні зустрічі проводилися між головою Ради у справах РПЦ і патріархом Олексієм (Симанським) у будівлі Ради.

Дані про діяльність Російської православної церкви в радянський період історики черпають виключно з документів Ради. Московська патріархія не надає доступу до своїх архівів ні церковним дослідникам, ні світським історикам. Суворі вимоги до діловодства державної установи дають нам сьогодні змогу досить добре орієнтуватися в питаннях державно-церковних відносин і міжнародної політики у XX столітті.

Серед найбільш цікавих видань документів Ради у справах Російської православної церкви останніх років варто відзначити публікацію листів патріарха Олексія I до Ради 1945-1953 років. Видання здійснювалося під загальною редакцією доктора історичних наук Н.А. Кривової, вийшло у світ у видавництві «РОССПЭН» у 2009 році.

Серед листів є як особисті, так і службова документація. Складається враження про хороші, дружні відносини, що склалися між Г.Г. Карповим і патріархом Олексієм. Впадає в очі і той факт, що патріарх буквально з будь-якого приводу консультувався з головою Ради, просив його порад, інформував про поточні справи та потреби церкви. З цього складається враження, що патріарх нічого не міг зробити без схвалення Г. Карпова. Ось, що пише канадський історик церкви Д.В. Поспіловський, який нещодавно відійшов у вічність: «Обращаясь к Карпову с просьбами, патриарх, тем не менее, всякий раз пользуется возможностью поставить на вид несправедливое отношение к Церкви, ходатайствует о реабилитации осужденного духовенства, хлопочет за семинарии и прочее» [2, с. 278].

Російська православна церква не була знищена повністю, як могло б статися, якби не відбулося вторгнення фашистських військ у СРСР. Імовірно, уряд Радянського Союзу переглянув свої погляди на церкву через побоювання, що повна ліквідація офіційної та підконтрольної урядові церкви може призвести до появи та поширення інших непідконтрольних релігійних рухів і сект. Виживанню Російської православної церкви значною мірою сприяли міжнародно-правові зобов'язання СРСР перед світовим співтовариством. Радянському керівництву було потрібно, щоб православні ієрархи в різних міжнародних зустрічах підкреслювали те, що СРСР бореться за мир у всьому світі, соціальну справедливість, релігійну свободу і рівноправність серед трудящих.

Ось як описує переломний момент в історії Російської православної церкви Новітнього періоду Н. Кривова: «Кардинальный поворот, наметившийся в государственной церковной политике с 1943 г., привел к послаблению в ключевых для РПЦ вопросах. Впервые после десятилетий жесточайших гонений, массовых репрессий духовенства и уничтожения религиозно-управленческих структур начался процесс нормализации государственно-церковных отношений. Возрождение церковной жизни в стране в этот период стало главной целью служения выдающегося предстоятеля Русской православной церкви патриарха Алексия I (Симанского). Задачи по осуществлению связей между правительством СССР и патриархом «по вопросам, требующим разрешения правительства», были возложены на созданный постановлением СНК СССР от 14 сентября 1943 г. Совет по делам Русской православной церкви во главе с его председателем Г.Г. Карповым. Однако «перемирие» оказалось недолгим, и уже с конца 1940-х гг. РПЦ все ощутимей чувствовала на себе давление государства. Но, несмотря на короткий временной отрезок, период стабильности имел серьезные последствия для РПЦ. Церковь смогла укрепить материальное и организационное положение, возродить многие прежние институты, значительно восстановить свои позиции как традиционно ведущей конфессии в стране и завоевать авторитет на международной арене»

[3, с. 5].

Російська православна церква змогла провести Помісний собор для обрання нового патріарха, церкві було надано свободу богослужінь, проведення хресних ходів. Суттєво знижено податки на духовенство, які, в першу чергу, лягали важким тягарем на сільське духовенство. Московська патріархія відновила видавничу діяльність, церкві було передано деякі особливо значущі монастирі (Києво-Печерська лавра, Троїцько-Сергієва лавра та ін.) і святині (мощі преподобного Сергія).

Московську Патріархію, що розмістилася після війни в колишній резиденції німецького посла в СРСР в Чистому провулку, буквально закидали проханнями, рапортами, доповідями та листами з проханням про відкриття храмів, повернення монастирів, направлення священнослужителів. Крім того, надходили прохання від абітурієнтів, які мали бажання навчатися в богословському інституті, відкритому в Новодівичому монастирі в Москві. Незабаром богословський інститут був перейменований у Московську духовну академію і семінарію та перенесений у м. Загорськ (Московської області). Ці та багато інших питань стояли на порядку денному і вирішувалися Радою у справах Російської православної церкви спільно з Московською патріархією.

Що ж являв собою створений урядовий орган? Постановою Раднаркому СРСР № 1392 від 18 грудня 1943 р. було затверджено штати і посадові оклади співробітників апарату уповноважених РС РПЦ при Раднаркомах союзних і автономних республік, крайових і обласних виконкомах. До обов'язків уповноважених Ради входив контроль над дотриманням законів і постанов уряду, інформування Ради про стан і діяльність церков, духовенства, духовних навчальних закладів і вірян, перевірка скарг і заяв останніх.

За статусом Рада у справах РПЦ прирівнювалася до комітетів, що діють при Раднаркомі СРСР. З боку уряду діяльність Ради курував голова РНК В.М. Молотов. У перші роки існування Ради особливо важливі та принципові питання у вигляді доповідних записок і рапортів спрямовували на ім'я Сталіна, більша частина документації – на ім'я В.М. Молотова.

Після незначної реструктуризації Ради у справах Російської православної церкви та затвердження нового штатного розпису в лютому 1946 р. була утворена спецчастина Ради. На цей структурний підрозділ була покладена відповідальність за відправлення та зберігання секретних матеріалів (постанов). Контроль за роботою уповноважених у регіонах було покладено на інспекторський відділ, який керував і спрямовував роботу всіх уповноважених. Також цей відділ стежив за діяльністю Синоду Російської православної церкви (перший примірник копії журналів засідання Священного Синоду РПЦ прямував до Ради), надавав статистичні дані щодо кількості духовенства, парафій, монастирів, спостерігав за видавничою діяльністю патріархії.

Особливо потрібно сказати про міжнародну діяльність Московської патріархії. Звернемося до дослідження О.Ю. Васильєвої, яка одна з перших у країні пролила світло на міжнародну діяльність Московської патріархії та Ради у справах Російської православної церкви: «10 апреля 1945 года состоялась встреча Патриарха Алексия, митрополита Николая и протопресвитера Н.Ф. Колчицкого с И.Сталиным. Глава правительства по достоинству оценил патриотическую деятельность Церкви на завершающем этапе Великой отечественной войны, обещая рассмотреть вопросы о расширении сети духовно-учебных заведений и церковно-издательской деятельности. За этой ширмой уважения и участия стояли конкретные внешнеполитические задачи, решать которые государство намеривалось с помощью Церкви. Сразу же после Поместного Собора 1945 г. Карпов в отчете правительству докладывал: «В дальнейшем внешняя деятельность РПЦ направляется Советом в следующих направлениях: 1. Воссоединение с Московской патриархией русских православных церквей за границей. 2. Установление тесных и дружественных отношений с православными церквами славянских стран. 3. Дальнейшее укрепление связей с главами других автокефаль-

ных церквей и влияние в решении международных церковных вопросов». Параллельно с воссоединением русских православных зарубежных приходов шла работа по выработке «единой» линии с православными церквами Болгарии, Румынии, Югославии и Чехословакии» [4, с. 41 – 42].

У голови Ради у справах Російської православної церкви склалися конструктивні відносини і з першим головою відділу зовнішніх церковних зносин, видатним ієрархом Російської православної церкви, митрополитом Миколаєм (Ярушевичем), який був людиною освіченою, що пережила період сталінських «чисток» і гонінь на Церкву. С.А. Сурков, який опублікував монографію «Митрополит Миколай (Ярушевич)» описує характер взаємовідносин Г.Г. Карпова і митрополита Миколая. Ця праця була видана Товариством любителів церковної історії і вже стала бібліографічною рідкістю.

«Следует отметить, что власти, заинтересованные в использовании церковных деятелей в советских пропагандистских акциях, порою потворствовали честолюбивым устремлениям иерархов Московской Патриархии, что выражалось, например, в практике вручения им подарков: так, в 1947 г. Г. Карпов поднес Высокопреосвященному Николаю 10 метров парчи и картину на общую сумму 6 585 рублей. Примечательно, что председатель Совета, из года в год характеризовавший митрополита Николая фразами вроде «честолюбец, который пользуется тем, что его некем заменить», в то же самое время неоднократно поддерживал ходатайства перед вышестоящими инстанциями о награждении владыки, в том числе и орденом Трудового Красного Знамени. По мнению Карпова, это было необходимо «с целью ослабить нездоровые настроения митрополита Николая и имея в виду его предстоящие поездки в капиталистические страны». Карпов подчеркивал, что митрополитом Николаем «проделана большая патриотическая работа, и в этом направлении он будет использоваться еще долгие годы»» [5, с. 363].

У Раді існував свій відділ, який займався міжнародною діяльністю, і відділ зовнішніх церковних зносин Московської патріархії. Утворений в 1947 р. відділ у справах центрального управління Ради у справах Російської православної церкви (раніше називався відділом у справах закордонної діяльності), курував міжнародну роботу. На нього покладалися вивчення і підготовка пропозицій Ради з усіх питань закордонної діяльності. Відділ розробляв плани прийому іноземних церковних делегацій, готував документи для церковних делегацій, що виїжджали за кордон Радянського Союзу. В архівах відділу досі зібрано всеохопні документальні довідки про діяльність автокефальних православних церков, екуменічного руху, а також політику Ватикану.

(Завершення в наступному числі)

Список використаних джерел:

1. Кашеваров А.Н. Государство и церковь. Из истории взаимоотношений Советской власти и Русской православной церкви. 1917 – 1945 гг. – СПб.: Издательско-полиграфический центр СПбГТУ, 1995. – 147 с.

2. Поспеловский Д.В. Русская православная церковь в XX веке. – М.: Республика, 1995. – 511 с.

3. Письма патриарха Алексия I в Совет по делам Русской православной церкви при Совете народных комиссаров – Совете министров СССР. 1945 – 1970 гг.: / [под ред. Н.А. Кривовой ; отв. сост. Ю.Г. Орлова ; сост. О.В. Лавинская, К.Г. Ляшенко]. – М. : Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2009. – (Публикации). Т. 1: Письма патриарха Алексия I в Совет по делам Русской православной церкви при Совете народных комиссаров – Совете министров СССР. 1945 – 1963 гг. – 2009. – 847 с.

4. Васильева О.Ю. Русская Православная Церковь и Второй Ватиканский Собор. М.: Лепта-Пресс, 2004. – 328 с.: ил.

5. Сурков С.А. Митрополит Николай (Ярушевич). – М.: Издание Общества любителей церковной истории, 2012. – с. 646.

Олександр ОНІЩЕНКО
слухач Дипломатичної академії при МЗС України

АНОТАЦІЯ

Статтю присвячено проблемам взаємовідносин Радянського уряду та Російської православної церкви у період з 1943 по 1948 роки. Розглянуто діяльність Ради у справах Російської православної церкви та особа першого голови Ради – Г.Г. Карпова; характер взаємовідносин патріарха Олексія I (Симанського) та Г.Г. Карпова. Коротко проаналізовано діяльність уповноважених Ради в республіках на прикладі Естонської РСР, приділено увагу місцю уповноваженого в системі Ради. У статті здійснено спробу виявити передумови, які вплинули на зміну політичного курсу щодо Російської православної церкви після 1948 р., що вплинуло на становище РС РПЦ.

Ключові слова: Рада у справах РПЦ, Г.Г. Карпов, Олексій I (Симанський), церква, уповноважені Ради.

АННОТАЦИЯ

Статья посвящена проблеме взаимоотношений Советского правительства и Русской православной церкви в период с 1943 по 1948 годы. Рассматривается деятельность Совета по делам Русской православной церкви и личность первого председателя Совета – Г.Г. Карпова; характер взаимоотношений патриарха Алексия I (Симанского) и Г.Г. Карпова. Кратко проанализирована деятельность уполномоченных Совета в республиках на примере Эстонской ССР, уделено внимание месту уполномоченного в системе Совета. В статье делается попытка выявить предпосылки, которые повлияли на изменение политического курса в отношении Русской православной церкви после 1948 г., что повлияло на положение СД РПЦ.

Ключевые слова: Совет по делам РПЦ, Г.Г. Карпов, Алексий I (Симанский), церковь, уполномоченные Совета.

Становлення парламентаризму Сполучених Штатів Америки в умовах світових політичних трансформацій

УДК 342.53:328.32(73+4)(091)

Summary
The article analyzes the formation of parliamentarism in Europe and the United States of America. The author found substantiated stages of development and strengthening the role of the Congress in the formulation and implementation of the US foreign policy.
Keywords: **parliamentarism, the USA, foreign policy.**

Парламентаризм у демократичних країнах світу, його сутність, розвиток і вплив на світову політику є на сьогодні як ніколи актуальними. Підвищений інтерес до цієї проблеми обумовлений зростанням значення ідей демократії та розвитку громадянського суспільства. Парламентаризм – багатоаспектне явище, яке має особливості в різних державах; припускає наявність парламенту, але такого, що втілює в собі інтереси та сподівання народу; і який при цьому реально має владу в державі.

Визначальну роль у процесі здійснення завдань і функцій держави, взаємодії між суспільством і державою, громадянами і владою в демократичних країнах відіграє законодавча влада через парламент. Оскільки парламентаризм є найвищою формою прояву представницької демократії, то цей інститут потребує систематичного вдосконалення та реформування.

Критеріями поділу еволюції парламентаризму на окремі етапи є: реалізація принципу поділу державної влади, рівень самостійності та впливовості представницьких органів, рівень процедури обрання представницьких органів. Ураховуючи вищенаведене, можна виокремити етапи еволюції парламентаризму.

І етап охоплює VI ст. до н.е. - X ст. н.е. Він розпочинається з виникнення форм демократії в античних державах. Умовно його можна назвати «протопарламентаризмом», оскільки в цей час у відповідних формах народовладдя наявні ознаки парламентаризму. Прототипи сучасних парламентів існували в полісах Античної Греції. Важливим прототипом парламенту був і Сенат Стародавнього Риму.

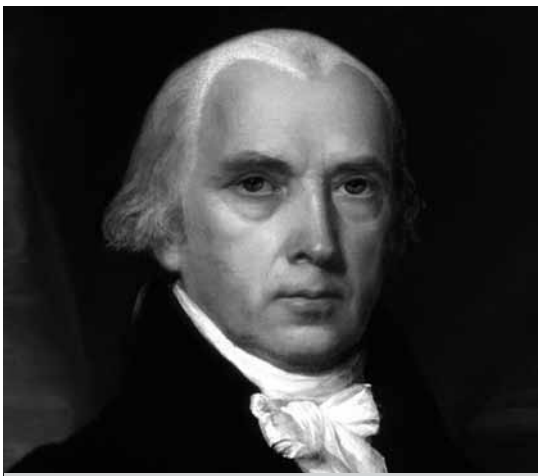
Часові рамки II етапу умовно можна встановити з X ст. до середини XVII ст. Він характеризується набуттям парламентами загальнодержавного значення і формуванням станово-представницького парламентаризму.

Найдавнішими у світі є парламенти Ісландії (Althing) та Острова Мен (Tynwald), які були засновані в X ст. Альтинг з'явився в 930 році. Однак він офіційно не працював у 1801-1845 рр., хоча неофіційні засідання проводилися. Що стосується Тинвальда, створеного в 979 р., він упродовж своєї історії діяв безперервно.

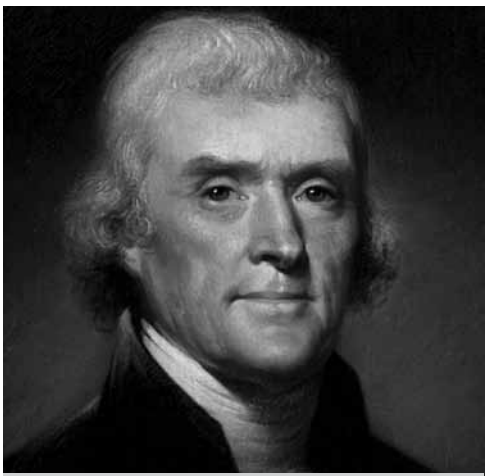
Протягом цього етапу, починаючи з X-XI ст., на території Київської Русі з'являються загальні збори громадян міст – віче (Білгород Київський, Новгород, Київ та ін.), що мали ознаки прямої демократії. В Україні ця традиція вольностей зберігалася у формі Козацької Ради Запорозької Січі та західної моделі самоврядування — Магдебурзького права.

У XII ст. в Англії починають діяти представницькі органи [1, с. 34]. Згодом відповідні утворення з'являються у Франції, Іспанії тощо. Обсяг компетенції таких органів поступово розширювався, що зумовлювалося розвитком економічних відносин і необхідністю захисту своїх прав певними верствами населення [2, с. 25].

III етап тривав з XVII до кінця XIX ст. Головною тенденцією цього періоду є вплив формування та розвитку буржуазного суспільства, зміна економічних відносин, що позначилося на необхідності подальшого утвердження представницьких органів як загальнодержавних законодавчих. Нова хвиля розвитку парламентаризму була зумовлена також тим, що станово-представницькі органи забюрократизувалися, зокрема – монархами. Це перетворювало їх на «ручні» інструменти й унеможливлювало задоволення інтересів економічно зростаючого прошарку суспільства – буржуазії. Саме його представники різними шляхами почали входити до складу парламентів. З'являються перші партії. Наприклад, «вігі» та

Джеймс Медісон

Томас Джефферсон

«торі» в Англії, які об'єднували як буржуа, так і аристократів.

Процеси активного розвитку парламентаризму тривали і в скандинавських країнах. Наприклад, у Швеції, де на зміну абсолютній монархії прийшов станово-представницький парламентаризм [3, с. 73].

Надалі парламент набуває статусу єдиного органу законодавчої влади, вдосконалюється порядок його формування, розподіл повноважень, диверсифікація партій за різними критеріями тощо. З'являється право контролювати уряд. Однак парламенти часто не виправдовували сподівань осіб, які їх обирали. Саме це було підставою для розвитку безпосередньої демократії у формі референдуму [4, с. 2П].

IV етап, часові рамки якого умовно визначаються від XIX ст. до сьогодення, є найбільш актуальним для аналізу в контексті досліджуваної проблематики.

Наприкінці XIX ст. сформувався парламент Австро-Угорщини, до якого було обрано етнічних українців з території сучасної Західної України. У 1889 р. створюється Міжпарламентський союз як перша міжнародна організація міжпарламентського співробітництва. У міжвоєнний період з'являються сучасні парламенти в Чехословаччині, Польщі, Австрії, Угорщині. У конституціях країн Європи цього часу закріплюються повноваження парламентів, права та свободи людини.

Поступово на початку XX ст. ліквідовуються різні майнові та тендерні виборчі цензи, які мали явно дискримінаційний характер. Зокрема, – у Великій Британії. Водночас цей процес ще не завершився у глобальному вимірі. Так, ще й сьогодні жінки в Йорданії не мають жодних виборчих прав.

Після Другої світової війни, парламентаризм стає загальносвітовим інститутом і набуває статусу необхідної складової демократичної держави. Він постійно вдосконалюється, адже покликаний захищати всі верстви населення, брати участь у забезпеченні прав та свобод людини і громадянина. Протягом XX ст. з'являються нові концепції розуміння парламентаризму, основною яких є усвідомлення влади народу і парламентів як професійно найманих осіб, що реалізують від імені народу відповідну владу.

Кажучи про становлення американської політико-правової доктрини часів формування єдиної держави, витоки якої йдуть з Європи, варто підкреслити, що в її рамках у той час також ще не сформувалися ідеї народного представництва, які стали б змістом більш-менш завершеної концепції. Можна вказати лише на фрагментарні за своєю суттю публікації таких політичних діячів, як Томас Джефферсон (Thomas Jefferson) та Джеймс Медісон (James Madison). Намагаючись підтримати встановлений американською конституцією державний порядок, вони стверджували, що представницька має переваги над безпосередньою демократією. Скажімо, Медісон зробив значний внесок у розроблення ідеї республіканського правління в умовах Сполучених Штатів Америки, а також теорії рівноваги відокремлених влад, концепції фракцій.

Законодавча влада в США була створена з метою підтримки балансу взаємодії між центральним урядом і штатами. Для цього в розділі 1, статті I Конституції США законодавча влада була передана Конгресу, який складається з Сенату та Палати представників. Керівниками комітетів обох палат призначаються представники партій, які мають найбільшу кількість голосів.

У США є дві партії, які виступають основними гравцями на політичній арені: демократична та республіканська. Незважаючи на те, що в політичному житті країни у виборах беруть участь й інші сили, демократи й республіканці міцно контролюють обидві палати парламенту та пропонують своїх кандидатів на посаду президента країни.

Кожна з партій має історично сформований електорат. Демократів традиційно підтримує інтелігенція, представники національних, расових і сексуальних меншин, а також жителі великих міст. Республіканці спираються на фермерів, кола великого бізнесу та протестантів [5].

До складу Палати представників депутати обираються на 2 роки за «округами», які формуються пропорційно до кількості населення штату. Спікер Палати представників займає наступне після Віце-президента місце в списку успадкування президентської посади. Члени Палати представників повинні бути не молодшими 25 років, не менше семи років бути громадянами США і постійно мешкати в тих штатах, від яких були делеговані до Конгресу. Штати можуть встановлювати додаткові вимоги до процедури виборів Конгресу, але вимоги до її членів кожна палата має право встановлювати самостійно [6].

Друга палата – Сенат – представлена двома сенаторами від кожного штату. Один із творців Конституції США Олександр Гамільтон (Alexander Hamilton) визначив п'ять головних цілей, досягненню яких сприятиме верхня палата Конгресу. Серед них – необхідність стримувати запальність і необачність нижньої палати, запобігати впливові народних пристрастей і раптових змін суспільної думки на

вирішення державних справ. Водночас Гамільтон вбачав найважливішу мету утворення верхньої палати в задоволенні потреб федеративної форми державного устрою американської республіки. Характерно, що його ідеї про необхідність існування верхньої палати в умовах федеративної держави в тому чи іншому вигляді визнані сучасною конституційною теорією.

Після ухвалення Конституції США, обрання сенаторів належало до прерогативи законодавчих органів штатів. Однак вже в 1913 р., після прийняття XVII поправки, було запроваджено процедуру прямого обрання. Порядок проведення виборів до Сенату визначається кожним окремим штатом. Сенатори обираються на шість років. Раз на два роки склад Сенату оновлюється на третину його членів. Для того, щоб бути обраним до Сенату, потенційному кандидату потрібно щонайменше: згідно з конституцією досягти 30-річного віку, бути громадянами США не менше дев'яти років і постійно мешкати в тому штаті, від якого обраний.

Законодавчі повноваження Конгресу чітко розподіляються між Палатою представників і Сенатом. Поряд із правом законодавчої ініціативи вища палата парламенту отримала право затверджувати двома третинами голосів запропоновані президентом кандидатури на вищі посади у федеральному уряді, а також право на ратифікацію всіх угод. Негативна реакція будь-якої палати на дії виконавчої влади ускладнює роботу уряду та президента.

Широкі повноваження Конгресу сформульовано в розділі 8 статті I Конституції США, що передбачає встановлення та стягнення податків; укладання угоди/позики для поповнення державної скарбниці; встановлення правил і обмежень у торгівлі між штатами та в зовнішній торгівлі; карбування монет, регулювання їх цінності та цінності іноземної валюти; сприяння розвиткові науки; оголошення стану війни тощо. Деякі з цих повноважень, скажімо, прокладання поштових шляхів – у наш час застаріли. Однак, вони й надалі формально діють. Десята поправка встановлює певні межі сфери компетенції Конгресу, згідно з якою повноваження, не надані центральному уряду, зберігають за штатами [7].

До 1970-х років у Конгресі США панувала система старшинства, за якою посади голів комітетів, як й інших владних і престижних постів, автоматично займали депутати, які мали найдовший термін перебування в законодавчих палатах. Більшість тут становили демократи Півдня. Вони встановлювали рекорди переобрання у Конгресі з причин традиціоналізму та провінційності своїх виборчих округів. Якщо врахувати, що головам комітетів належало вирішальне слово при формуванні законодавчого порядку денного і процедурного механізму, можна зрозуміти, чому система старшинства перетворилася на важливий фактор підтримки консервативних тенденцій у діяльності Конгресу. Цю систему спробувала зруйнувати ліберальна більшість Демократичної партії.

Серед заходів Конгресу 1970-х років, що розширили його права, відзначимо Закон про військові повноваження та Акт про контроль над президентськими утриманнями з бюджету. Останній виявився частиною більш широкого і фундаментального закону про бюджет. Згідно з ним, створювалося бюджетне управління Капітолію, яке готувало прогнози і розрахунки кошторисних доходів і видатків паралельно з адміністративно-бюджетним управлінням президента. Тобто можливості законодавчої та виконавчої гілок влади у підготовці федерального бюджету вирівнювалися. Далі Конгрес наділив себе правом прийняття двох бюджетних резолюцій: перша включала рекомендації; друга встановлювала жорсткий контроль витрат, за яким корегувалися суми асигнованих коштів. Уже в 1980-і роки Конгрес схвалив закон про збалансований бюджет і надзвичайні заходи з контролю за дефіцитом. На практиці це означало напівавтоматичне скорочення асигнованих коштів, якщо дефіцит прийнятого бюджету перевищував запланований. При цьому скорочення витрат повинно було здійснюватися в рівних частках між цивільними і військовими статтями [8, с. 49-53].

Серед прав Конгресу, що з'явилися в новітній час, слід особливо виділити право вето щодо указів виконавчої влади. Воно було вперше використане в 1932 р. для скасування виконавчих наказів президента Герберта Гувера (Herbert Hoover). Згодом законодавче вето використовувалося все частіше і було особливо ефективним у нейтралізації президентських указів, спрямованих на реорганізацію федерального державного апарату.

Законодавче вето, що має, на відміну від президентського, абсолютний характер, внесло серйозні корективи у класичну модель стримувань і противаг. Зрозуміло, чому американські президенти неодноразово повставали проти нової прерогативи Конгресу.

Важливу роль Конгрес відіграє у формуванні

«Коли ми допомагаємо Україні захищати її демократію або Колумбії вийти з війни, яка тривала десятиріччями, це посилює міжнародний порядок, від якого ми залежимо» (з Великої президентської промови Барака Обами в Конгресі, 12 січня 2016 р.)

зовнішньої політики США. Президент за необхідності бере ініціативу на себе, однак відповідно до Конституції, глава держави та Конгрес є рівноправними гілками державної влади. І підтримка останнього вкрай необхідна для забезпечення успіху зовнішньої політики. Якщо ж позиція президента з того чи іншого питання не підтримується або підтримується без ентузіазму, це підриває її і обмежує кінцевий успіх.

Влада Конгресу у сфері зовнішньої політики не завжди використовується однаково інтенсивно. При відносному затишші на світовій арені його участь може бути скромною. Однак, коли, скажімо, йшлося про війну в Перській затоці або конфлікти в Центральній Америці 80-х років, Капітолій значно активніше втручався у зовнішню політику. Особливо, якщо між ним і Президентом існували значні розбіжності в поглядах.

Зазначимо, що закріплення за Конгресом як «виразником волі народу та депозитарієм демократичних ідеалів» активної ролі в системі зовнішньої політики мало, на думку лідерів американської революції, сприяти зміцненню демократичних засад суспільства при запобіганні авторитаризму влади. Утім, історична практика значно трансформувала уявлення про характер і розподіл цих повноважень. Тенденція значного зростання в цій сфері ролі глави виконавчої влади почала відчутно виявлятися протягом XX століття.

Спочатку за президентства Теодора Рузвельта (Theodore Roosevelt), який обстоював функції глави виконавчої влади на формування державного апарату, надалі – Франкліна Делано Рузвельта (Franklin Delano Roosevelt), що, здійснюючи «новий курс» при концентрації владних повноважень, об'єктивно йшов до перетворення президента на головну політичну фігуру і головного адміністратора системи управління країни.

Після закінчення Другої світової війни, коли курс на стримування комунізму (взятий за основу міжнародної стратегії США) розроблявся і реалізовувався президентом, переважання впливів виконавчої влади у сфері зовнішньої політики стало закономірним явищем. Ця тенденція зберігалася впродовж усього періоду біполярного протистояння радянської та західної систем.

Утім, від початку 1990-х рр. (як вважається – найсуперечливішого періоду реалізації зовнішньополітичного курсу країни) діяльність Конгресу набуває принципово нових тенденцій: від прийняття законів, визначення асигнувань, підтвердження призначень, ратифікації договорів до здійснення інституційного контролю з нагляду за виконавчою владою у сфері зовнішньої політики.

Повноваження Конгресу в питаннях міжнародної політики в новітній час, особливо в останній чверті XX ст., розширилися. Однак, у свою чергу, те ж можна сказати і про повноваження виконавчої влади. Відбувалося це нерівномірно та неодночасно.

Президентське правління зміцнювалося в кризові періоди, у посткризові – законодавча влада брала реванш, намагаючись (і не без успіху) відновити статус-кво. У цілому ж ці взаємини перебували у стані динамічної рівноваги, тобто піднесення одного крила незмінно викликало до життя розширення повноважень іншого. Таким чином передбачений батьками-засновниками США баланс влади відновлювався.

Водночас актуальним залишається аналіз шляхів і методів взаємодії та пошуку компромісу Конгресу з іншими гілками влади Сполучених Штатів Америки.

Практична доцільність цієї тематики збігається з потребами України у формуванні дієвої та прагматично орієнтованої політичної системи, поглибленні засад демократії, ствердженні норм політичного процесу, які відображають перевірені історичною практикою здобутки західних політичних систем. Показовим є фрагмент промови Віце-президента США Джозефа Байдена (Joseph Biden) під час його виступу 8 грудня 2015 р. у Верховній Раді України (із посиланням на слова члена Парламенту Великої Британії Едмунда Берка): «Парламент – це дорадчий орган однієї нації, одного народу, з єдиним інтересом, де не місцеві цілі, не місцеві упередження повинні керувати, а загальне добро».

А далі від себе додав: «Я з повагою пропоную вам зробити це стандартом для кожного з вас, за яким вас будуть судити – ваші онуки і ваша історія».

Список використаних джерел:

1.Георгіца А.З.Конституційно-правові інститути зарубіжних країн / А.З. Георгіца. - Чернівці: Рута, 1994. — 138 с.

2. Георгіца А.З. Історична роль і місце парламентських установ у житті суспільства на зламі XX-XXI ст. / А.З. Георгіца // Науковий вісник Чернівецького університету. —Вип. 11. — Чернівці, 1996.— С. 17-32.

3. Шаповал В. Зарубіжний парламентаризм / В. Шаповал. — К.: Основи, 1993.— 143 с.

4. Шаповал В.М. Державний лад країн світу / В.М. Шаповал. - К. : Укр. Центр Правових Студій, 1999. - 320 с.

5. Каталог американских политических партий [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.politics1.com/parties.htm

6. Сенат США: Конституция Соединенных Штатов [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.senate.gov/civics/constitution_item/constitution.htm

7. Конституция Соединенных Штатов [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.usconstitution.net/const.html#Am10

8. Политические институты США. История и современность. М. — 1988.

Станіслав ЖЕЛІХОВСЬКИЙ,
аспірант ДАУ при МЗС України

АНОТАЦІЯ

У статті проаналізовано становлення парламентаризму в Європі та Сполучених Штатах Америки. Автор виявив етапи розвитку та обгрунтував посилення ролі Конгресу у формуванні та реалізації зовнішньої політики США.

Ключові слова: парламентаризм, США, зовнішня політика.

АННОТАЦИЯ

В статье проанализировано становление парламентаризма в Европе и Соединенных Штатах Америки. Автор определил этапы развития и обосновал усиление роли Конгресса в формировании и реализации внешней политики США.

Ключевые слова: парламентаризм, США, внешняя политика.

Отто фон Бісмарк і німецька колоніальна політика 1884 – 1890 років:
дипломатичне протистояння великих держав*

** Частина І матеріалу надрукована у «З.С.» №12 за 2015 р. під назвою «Колоніальна політика Отто фон Бісмарка»*

УДК 94 (430)

Summary

In the mid-1880 XIX century German Empire undertook colonial land grabs in Africa (South West Africa, Cameroon, Togo, East Africa) and island territories in the Pacific (Samoa, New Guinea and others). Its overseas territorial possessions gained international recognition, there has developed a specific system of military administration. Go to the colonial conquests took place in an atmosphere of excitement in the German colonial society. Inspirer and guide of the German colonial aspirations made the first Chancellor of the German Empire, Prince Otto von Bismarck. He cleverly used the favorable international environment for the strengthening of transatlantic position of Imperial Germany and diplomatic settlement of the colonial conflict with Great Britain and other European countries.

Keywords: **German Empire, Otto von Bismarck, colonial policy, diplomacy.**

Рейхсканцлер Отто фон Бісмарк увійшов в історію як творець Німецької колоніальної імперії. Саме за його перебування при владі Німецька імперія офіційно заволоділа першими колоніями в Африці й Океанії. Першою німецькою колонією наприкінці квітня 1884 р. стала територія Ангра-Пекени на південному заході Африки. Розпочавши колоніальні загарбання значно пізніше багатьох європейських держав, Німеччина проявила при цьому велику агресивність. Європейські колоніальні країни, перш за все Велика Британія, дуже швидко переконалися, наскільки небезпечний конкурент з'явився у боротьбі за остаточний поділ світу. Успіхи німецької колоніальної експансії значною мірою пояснювалися дуже сприятливим міжнародним становищем, яке полегшило кайзерівській Німеччині дипломатичне закріплення здійснених загарбань. Сприятлива зовнішньополітична ситуація полягала, по-перше, у наявності тоді ще не зайнятих заокеанських земель, а, по-друге, у розвитку гострих конфліктів між Великою Британією та її союзниками. Англо-російське зіткнення в 1884 – 1885 рр. на підступах до Афганістану та англо-французькі суперечності в Єгипті й Індокитаї були вміло використані німецькою дипломатією для здійснення своєї колоніальної політики.

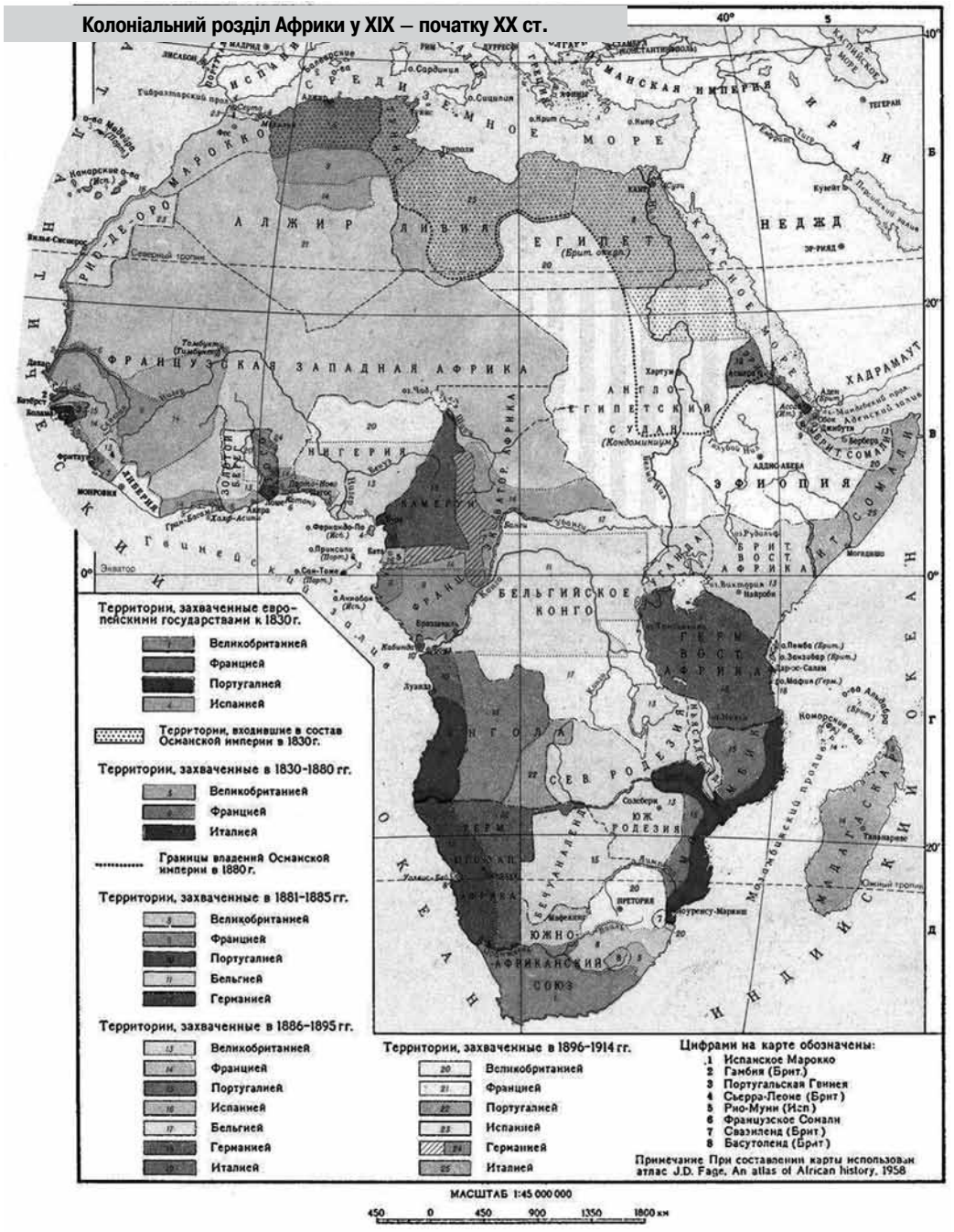
Чергуючи методи умовлянь, шантажу, погроз, філіппік у рейхстазі та офіційній пресі, німецький рейхсканцлер прагнув змусити англійців змиритися з вторгненням німців у колоніальну сферу. У результаті Англія пішла на значні поступки і 22 червня 1884 р. визнала німецький протекторат над Ангра-Пекеною. Ще через три місяці британський уряд змушений був погодитися на протекторат кайзерівської Німеччини над усією Південно-Західною Африкою від р. Оранжевої до португальських колоніальних володінь. Німці стали тіснити англійців не тільки на атлантичному побережжі Південної Африки, а й у союзі з бурами з боку Індійського океану.

За ініціативою Німеччини в листопаді 1884 р. в Берліні відкрилася міжнародна конференція по Конго, яка відіграла ключову роль у майбутній колоніальній політиці. Як ішлося в «Записці про завдання Берлінської конференції», вона була скликана «для визначення взаємного становища європейських народів, які торгували на берегах південноафриканської річки Конго. Конференція повинна була забезпечити свободу судноплавства по цій річці для всіх комерційних народів і, разом з тим, визначити умови, при дотриманні яких цивілізовані держави можуть займати щойно відкриті землі, які належать народам або племенам диким чи напівдиким» [1]. Мета Берлінської конференції полягала «у відкритті для європейської промисловості і колонізації – між іншим і німецької, – нового збуту і нового поприща при умовах повної рівності, тобто з усуненням тієї монополії, якою користувалася у цьому відношенні до останнього часу Англія» [2]. Співвідношення сил на конференції в німецькій інтерпретації наочно показав сатиричний журнал «Kledderadatsch». На малюнку під назвою «Поділ Західної Африки» зображений Бісмарк, який ріже великий кавун із написом «Конго»; француз, англієць і маленький португалець терпляче чекають належні їм шматки кавуна. Під малюнком підпис: «Малюк (португалець), який хотів зірвати плід, коли він ще не дозрів (англо-португальський договір від 26 лютого 1884 р.), хоче й тепер, коли відбудеться розподіл, одержати найбільший шматок» [3].

У лютому 1885 р. Бер-

Колоніальний розділ Африки у XIX – початку XX ст.

лінська конференція закінчилася підписанням «Заключного акта». Басейн Конго і деякі сусідні області були оголошені зоною вільної торгівлі, відкидалися претензії Великої Британії та Португалії на ці території. Відповідно до підсумкового документа конференції, за ввезення в межі зони товарів не збиралися мита. Учасники «Акта» зобов'язувалися поважати нейтралітет територій, які згідно з договором становили зону вільної торгівлі, і користувалися там рівними правами стосовно придбання власності та промислової діяльності. Це стосувалося й Німеччини, яка, таким чином, зуміла проникнути в цей район Африки. Була встановлена свобода судноплавства для торгових кораблів усіх націй по р. Конго та її протоках на засадах повної рівності. Для забезпечення виконання цих постанов передбачалося створення міжнародної комісії з представників усіх держав, які підписали «Акт». Берлінська конференція була не тільки спробою організованого колоніального поділу території Африки, а й першою спробою використати систему міжнародних заходів для мирного політичного врегулювання колоніальних конфліктів.

Берлінська конференція з Конго підтвердила той факт, що колоніальний поділ Африки між великими європейськими державами вступив у завершальну стадію. Про стрімкі темпи завершення розподілу Африканського континенту свідчить і заява британського політичного лідера лорда Солсбері. Він говорив: «Коли я покинув Форін офіс у 1880 р., ніхто не думав про Африку. Коли я повернувся туди в 1885 р., нації Європи майже сварилися одна з одною щодо різних її шматків» [4]. У самій Німеччині, як писала російська преса, «перша несмілива спроба німців утвердити свою владу в одній з місцевостей, яка прилягала до Капської колонії в Африці, відразу вийшла в розряд першорядної події...; газети вітали цей крок з надзвичайним захопленням» [5].

Бісмарк 23 червня 1884 р. виступив у бюджетній комісії рейхстагу з офіційним проголошенням колоніальної політики імперії. Рейхсканцлер зробив заяву про можливості та методи колоніальної політики держави в цілому і в африканських землях зокрема, запевнивши зібрання, що перешкоди з боку Англії в цьому питанні усунуті. Бісмарк також звернув увагу на зв'язок між колоніальною політикою і проектом державного субсидування поштово-пароплавних ліній, запропонувавши розглядати цей проект з позицій колоніальних, а не тільки господарчих інтересів Німеччини. Рейхсканцлер натяknув, що за Англа-Пекеною

швидко настане черга інших колоніальних здобутків, управління якими уряд передасть до рук «підприємливих співвітчизників, які плавають морями і ведуть торгівлю» [6]. Бісмарк обіцяв їм захист з боку держави.

Популярна колоніальна політика повинна була розсіяти зростаюче розчарування урядом і зміцнити його авторитет. Добре вивчивши розстановку політичних сил у Німеччині, англійський посол у Берліні Расел восени 1884 р. доповідав своєму урядові: «Бісмарк, змушений поступово зростаючою в Німеччині колоніальною манією діяти в питанні про Ангра-Пекену всупереч своїм кращим переконанням, відкрив невідоме до тих пір джерело популярності в колоніальній політиці» [7]. Сам рейхсканцлер відверто визнавав значення колоніальної політики як важливого внутрішньополітичного аргументу. У листі до німецького посла в Лондоні графа Мюнстера від 25 січня 1885 р. він писав: «Колоніальне питання хоча б з точки зору внутрішньої політики має для нас життєво важливе значення... Громадська думка останнім часом приділяє настільки велике значення колоніальній політиці, що становище уряду суттєво залежить від її успіху. Найдрібніший шматок Нової Гвінеї або західноафриканського узбережжя, навіть якщо об'єктивно він нічого не вартий, зараз для нашої політики важливіший, ніж увесь Єгипет і його майбутнє» [8]. Бісмарк розраховував шляхом політики колоніальної експансії зміцнити основи і далі стимулювати політичний та

Міжнародна конференція 1884-1885 рр. у Берліні

економічний розвиток Німецької імперії. Крім того, посилення пропаганди колоніальних загарбань і розвиток заокеанської експансії повинні були певною мірою сприяти усуненню соціальних суперечностей усередині Німеччини.

Хоча колоніальна політика середини 1880-х років і спричинила політичні дискусії в німецькому суспільстві, однак у більшості своїй провідна і впливова його частина підтримала успіхи на колоніальному поприщі. Провідні позиції в колоніальній пропаганді та підтримці колоніально-експансіоністської політики Бісмарка займала націонал-ліберальна партія, рупором якої виступали партійний друкований орган газета «Кельніше Цайтунг», лейпцизька газета «Гренцботен» і впливовий щомісячник «Пруссіше Ярбюхер». Автори-апологети колоніальних завоювань на їх шпальтах, як правило, керувалися міркуваннями престижу, про який писав німецький історик П. Дарместеттер: «У середовищі тодішніх прихильників німецької колоніальної політики дуже часто панувала думка, ніби великим державам колонії так само необхідні, як багатій людині з відомим становищем у суспільстві необхідна коляска, коні та ліврейні лакеї» [9]. Загалом у середині 80-х рр. XIX ст. німецька преса відіграла помітну роль в ідеологічному забезпеченні та підтримці колоніальних загарбань кайзерівської Німеччини в Африці й Океанії. Преса, з одного боку, відображала громадську думку з колоніального питання, а з іншого — формувала цю думку, намагаючись, у першу чергу, впливати на середні верстви німецького суспільства, які стали б носіями ідеології колоніалізму.

Найвідомішою з виданих у цей час у Німеччині книг з колоніальної тематики вважалася робота В. Рошера «Колонії, колоніальна політика і еміграція», опублікована в 1885 р. третім виданням [10]. Спеціальний додатковий розділ до книги Рошера написав керівник Центрального союзу торговельної географії та директор створеного в лютому 1884 р. «Німецького експортного банку» Р. Яннаш. Ратуючи, як і в попередніх двох виданнях, у першу чергу за розвиток німецької зовнішньополітичної експансії на територію країн Південно-Східної Європи, автори, разом з тим, набагато більше місця відвели перспективам і можливим наслідкам заокеанської колоніальної політики, чому був присвячений написаний Яннашем окремий розділ. Поворот у книзі в бік заморської політики був викликаний тим, що третє видання роботи Рошера виходило у розпал німецьких колоніальних загарбань в Африці й Океанії. Однак, незважаючи на такий промовистий факт, автори вважали, що головним завданням Німецької імперії повинно стати розширення за рахунок сусідніх територій на Євразійському континенті. Колоніальна політика за океаном повинна відігравати другорядну роль і чекати від неї швидких позитивних результатів не доводиться. Авторитет Рошера в той час як у Німеччині, так і за її межами був великий. Підтвердженням може служити вручення йому (а також історику-історіографу Німецької імперії Л. Ранке) 8 вересня 1884 р. диплому почесного члена Київського університету [11]. Тому, безумовно, в урядових колах до нього прислухалися й після 1885 р. «колоніальна лихоманка» в німецькому суспільстві помітно спала.

Окрім того, уже в другій половині 1880-х років зміна міжнародного становища привела до того, що офіційна колоніальна політика німецького уряду змушена була враховувати позицію Великої Британії та ситуацію в Європі. Так, для врегулювання всіх спірних питань у Східній Африці було створено англо-франко-німецьку розмежувальну комісію. Результатом її роботи стало підписання 1 листо-

пада 1886 р. договору, згідно з яким Велика Британія одержала 400, а Німеччина 600 кв. миль східноафриканських земель. Причому німці фактично могли контролювати англійську зону з півночі та півдня. Намагаючись підпорядкувати колоніальну експансію своїм континентальним завданням і уникнути гострих конфліктів з Британською імперією, Бісмарк у грудні 1888 р. демонстративно проголосив: «Моя карта Африки знаходиться в Європі» [12]. Рейхсканцлер заявив, що проповідування нових колоніальних загарбань у Східній Африці продиктоване амбіціями окремих осіб (насамперед географа і колонізатора Карла Петерса) і не відповідає національним інтересам країни. Особливо ситуація загострилася після невдалої експедиції Петерса з урятування на території Східної Африки губернатора османської провінції Уганди Еміна-паши. Рейхсканцлер змушений був відкрито висловитися за збереження сприятливих англо-німецьких відносин, що знайшло відображення в його зверненні до рейхстагу: «Я розглядаю Англію як стару традиційну союзницю, з якою у нас немає ніяких спірних питань. Термін «союзниця» не слід сприймати тільки в дипломатичному розумінні, бо у нас немає з нею ніяких договорів; але я хочу зберегти також і в колоніальних питаннях той контакт з Англією, який у нас з нею був принаймні впродовж півтораста років» [13].

Таким чином, у середині 1880-х рр. кайзерівська Німеччина здійснила низку офіційних колоніальних загарбань, захопивши землі в Африці (Південно-Західна Африка, Камерун, Того, Східна Африка) й острівні території в Океанії (Самоа, частина Нової Гвінеї тощо). Її заокеанські територіальні володіння одержали міжнародне визнання, там склалася специфічна система військово-адміністративного управління. Перехід до заокеанських загарбань відбувався в обстановці колоніального ажіотажу в німецькому суспільстві. Незважаючи на численні, іноді досить гострі й напружені дискусії з різноманітних питань колоніальної політики, усі політичні партії, які виражали інтереси правлячих соціальних сил, зрештою підтримали німецьку колоніальну експансію. Отто фон Бісмарк поширив свою владу рейхсканцлера на далекі заокеанські володіння, однак, як це не парадоксально, не вважав колоніальні здобутки великим успіхом зовнішньої політики Німецької імперії: загалом аж до своєї відставки в березні 1890 р. він продовжував надавати вирішального значення континентальній європейській політиці.

Список використаних джерел:

1. Архив внешней политики Российской империи Архивно-дипломатического департамента МИД Российской Федерации, г. Москва. – Ф. Посольство в Берлине. – № 167. – Оп. 509/1. – Д. 3663. – 1884-1885. – Л. 14.

2. Там само. – Ф. Канцелярия. – № 133. – Оп. 470. – Д. 24. – 1884. – Л. 230.

3. Kladderadatsch. – 30.11.1884. – № 55.

4. Виноградов К. Б., Науменко О. А. На службе британского колониализма (Страницы политической биографии лорда Солсбери) // Новая и новейшая история. – 1981. – № 2. – С. 127-128.

5. Вестник Европы. – 1884. – № 9. – С. 393.

6. Bismark O. Die gesammelten Werke: In 15 Bde. – B., 1924-1933. – Bd.12. – S.481.

7. Taffs W. Ambassador to Bismarck. – L., 1938. – P. 339.

8. Bismarck O. Die gesammelten Werke. – Bd.4. – S.96-97.

9. Darmstadter P. Geschichte der Aufteilung und Kolonisation Afrikas seit dem Zeitalter der Entdeckungen: In 2 Bde. – B.-Lpz., 1920. – Bd.2. – S. 50.

10. Roscher W., Jannasch R. Kolonien, Kolonialpolitik und Auswanderung. 3. Aufl. – Lpz., 1885.

11. Центральний державний історичний архів України. – Ф. Київський університет. – № 708. – Оп. Рада, 1884 р. – Спр.139. – Арк. 225, 286.

12. Die Groβe Politik der europaischen Kabinette 1871-1914: Sammlung der diplomatischen Akten des Auswärtigen Amtes. Bd. 1-40. – B., 1922-1927. – Bd.4. – S.176.

13. Ibid. – Bd.VI. – № 945.

Сергій ТРОЯН,
доктор історичних наук, професор, професор кафедри зовнішньої політики і дипломатії Дипломатичної академії України при МЗС

АНОТАЦІЯ

У середині 1880-х рр. Німецька імперія здійснила низку офіційних колоніальних загарбань, захопивши землі в Африці (Південно-Західна Африка, Камерун, Того, Східна Африка) і острівні території в Океанії (Самоа, частина Нової Гвінеї тощо). Її заокеанські територіальні володіння одержали міжнародне визнання, там склалася специфічна система військово-адміністративного управління. Перехід до заокеанських загарбань відбувався в обстановці колоніального ажіотажу в німецькому суспільстві. Натхненником і провідником німецьких колоніальних устремлінь виступив перший рейхсканцлер Німецької імперії князь Отто фон Бісмарк. Він уміло використав сприятливу міжнародну обстановку для зміцнення заокеанських позицій кайзерівської Німеччини і дипломатичного врегулювання низки колоніальних суперечностей з Великою Британією та іншими європейськими державами.

Ключові слова: Німецька імперія, Отто фон Бісмарк, колоніальна політика, дипломатія.

АННОТАЦИЯ

В середине 1880-х гг. XIX в. Германская империя осуществила колониальные захваты земель в Африке (Юго-Западная Африка, Камерун, Того, Восточная Африка) и островных территорий в Океании (Самоа, часть Новой Гвинеи и др.). Ее заокеанские территориальные владения получили международное признание, там сложилась специфическая система военно-административного управления. Переход к колониальным захватам происходил в обстановке колониального ажиотажа в немецком обществе. Вдохновителем и проводником германских колониальных устремлений выступил первый рейхсканцлер Германской империи князь Отто фон Бисмарк. Он умело использовал благоприятную международную обстановку для укрепления заокеанских позиций кайзеровской Германии и дипломатического урегулирования колониальных противоречий с Великой Британией и другими европейскими государствами.

Ключевые слова: Германская империя, Отто фон Бисмарк, колониальная политика, дипломатия.

Іншомовна підготовка як засіб формування професійної компетентності майбутніх дипломатів

УДК 94:327.378.14

Summary

The universal and national tendencies of societal development (as a base for changes in education) have to be taking into account for ensuring of effectiveness of educational activity. The main modern priorities of the higher professional education system are revealed. The article is devoted to the development of professional competency of future diplomats. The author shows one of directions for future implicit changes in language speciality training of students. Basic communicative strategies and tactics, which deliver the efficiency of communication in the diplomatic area, have been defined.

Keywords: **foreign language, effective communication, future specialist, diplomat.**

Стрімке становлення глобальної політичної системи на тлі нівелювання кордонів держав, пов'язаних дипломатичними, політичними, соціальними, культурними і фінансовими відносинами, є процесом, що визначив обличчя світу XXI століття. Розширення міжнародних зв'язків України і поглиблення євроінтеграційних процесів зумовили підвищення вимог до професійної підготовки сучасних фахівців.

Політичні кризові ситуації, гібридні війни, пошуки інвестиційних проектів спровокували інформаційний вибух і обумовили масове залучення фахівців у безпосереднє здійснення міжнародних зв'язків і розширення дипломатичних, ділових і культурних контактів. Стабільне функціонування системи міжнародної інформації унеможливлене без дипломатів, які вільно володіють іноземними мовами і здатні швидко самостійно вилучати інформацію з іноземних джерел.

Дипломатія в нашій країні є однією з найбільш розвинених структур і відповідає міжнародним стандартам функціонування в аспекті забезпечення національних інтересів України. «Сьогодні дипломатія з мистецтва перетворилася на змістовну ефективну роботу, саме дипломати є розгалуженою висококваліфікованою інтелектуальною опорою для керівництва держави» [1]. Однак традиційні підходи і предметна модель навчання студентів-майбутніх дипломатів — не повною мірою відображають потреби реальної практики їхньої професійної діяльності.

Надзвичайно актуальній темі впливу глобалізаційних і інтеграційних процесів на галузь освіти, що зумовлюють тенденції формування єдиної світової цивілізації та закономірності її сучасного розвитку, присвячені численні праці вітчизняних науковців.

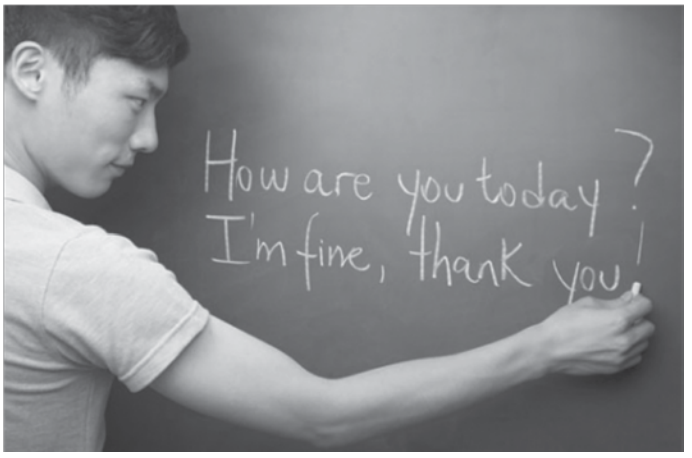
Окремо варто відзначити інтерес до цієї проблематики російських колег, у полі зору яких тривалий час є проблема вдосконалення системи викладання іноземних мов в університетах, у тому числі й специфіки мовної підготовки дипломатів-міжнародників.

Виявлення можливостей удосконалення іншомовної підготовки майбутніх дипломатів в умовах євроінтеграційних і глобалізаційних світових процесів дасть змогу «... краще – передбачивши їх вплив на майбутні події,... забезпечити ефективну освітянську діяльність, результатом якої буде підготовлена, конкурентоспроможна молода людина, що повністю відповідає професійним і суспільно-громадським вимогам майбутнього життя» [2].

Сьогодні іноземна мова, що є інструментом не тільки отримання професійної та наукової інформації, а й розширення професійно-світоглядних уявлень, поглиблення фахових знань, міжкультурного спілкування, відіграє величезну роль.

Безсумнівно, рівень підготовки дипломатів великою мірою є питанням безпеки, ефективності політично-економічного і соціально-культурного розвитку України. Можна без перебільшення сказати, що іншомовна грамотність є дипломатичною категорією. Тому однією з перешкод на шляху до результативної професійної діяльності дипломатів у полікультурному просторі стає недостатня іншомовна підготовка, яка призводить до непорозумінь, виникнення конфліктних ситуацій, зниження темпів співпраці, збільшення терміну виконання контрактів, зриву договорів тощо. Відтак якісна іншомовна підготовка фахівців із суто особистої потреби зросла до державних масштабів, стала національним капіталом.

Сучасна концепція мовної освіти повинна передбачити трансформацію системи підготовки фахівців, яка давала б їм змогу легко адаптуватися до динамічно мінливих умов професійної діяльності, тобто була б націлена на професійно-зорієнтоване викладання іноземної мови з огляду на потреби студентів у вивченні іноземної мови, що детермі-

нується особливостями майбутньої професії й увиразнюється формулою «Оволодіння професійно-зорієнтованою іноземною мовою + Розвиток особистісних якостей студентів + Знання культури країн досліджуваної мови + Спеціальні навички, засновані на професійних і лінгвістичних знаннях». Оскільки засвоєння лінгвістичних конструкцій іноземної мови відбувається в умовах штучно створеного полікультурного середовища, то, з одного боку, це ускладнює формування мовних навичок майбутніх фахівців, а з іншого – дає змогу викладачеві змоделювати зміст означеного процесу з урахуванням домінування функціональних цілей і завдань.

Для цього необхідна професіоналізація змісту іншомовної підготовки. Термін «професіоналізація» у спеціальній літературі вживається зазвичай у двох аспектах: позначення соціального процесу становлення особистості професіонала і трансформація будь-якої діяльності через включення в її зміст компонентів, що увиразнюють характер цієї діяльності. Професіоналізація змісту, інтегруючи обидва аспекти, дає змогу розглядати іншомовну підготовку студентів як соціальний процес становлення професійно зорієнтованої мовної особистості. Відтак професіоналізація є психофізіологічною властивістю відкритого типу, оскільки визначає становлення специфічного виду активності суб'єкта шляхом розвитку і систематизації сукупності властивостей, притаманних групі людей однієї професії. Однак кожен суб'єкт цієї групи характеризується індивідуальними ознаками проявів цих властивостей у поведінці, спілкуванні, регуляції й творчій реалізації під час професійної діяльності.

Варто звернути увагу на те, що разом із терміном «професійна компетентність» у науково-педагогічній літературі використовуються поняття близькі за змістом, але не тотожні — «професіоналізм», «професійна підготовка», «професійна майстерність», «кваліфікація», «компетентність» і «компетенція». Причому, доволі часто деякі дослідники їх майже не розмежовують, що ускладнює аналіз такого багатовимірного поняття, як «професійна компетентність дипломата».

Визначимо ці поняття як похідні від першого, що відображають певні властивості, рівні або стан формування професійної компетентності майбутнього фахівця. І в цьому сенсі «професійна компетентність» увиразнює достатній рівень кваліфікації та професіоналізму дипломата. «Кваліфікацію» визначимо як сукупність професійних вимог до нього і його відповідність цим вимогам. «Професіоналізм» тлумачимо як загальне поняття, що відображає якісну характеристику суб'єкта дипломатичної діяльності, обумовлену мірою володіння ним професійною культурою, тоді як «професійна майстерність» характеризує певний рівень або стан компетентності дипломата.

Пропонуємо трактувати професійну компетентність дипломата як інтегративну якість, що визначається рівнем знань і способом володіння різними видами компетенцій, що дає змогу фахівцю ефективно виконувати свій функціонал і забезпечувати власну соціально-професійну мобільність.

Виділимо три групи елементів професійної компетентності дипломата:

1) діяльнісну складову, яку відображають знання, вміння, навички та індивідуальні інструменти виконання професійних обов'язків;

2) комунікативну – знання, вміння, навички та засоби здійснення професійного спілкування;

3) особистісну – здатність до саморозвитку і потреба в самореалізації.

Наголосимо, що вирішальне значення в структурі професійної компетентності дипломата має формування комунікативної складової, що розглядається як володіння складними комунікативними навичками та вміннями, знання культурних норм, звичаїв, традицій, етики спілкування, а також орієнтація в комунікативних засобах, властивих певному національному менталітету.

Для формування професійної компетентності, що включає комунікативну складову з іншомовною компонентою необхідна інтеграція:

1) модельованої предметно-технологічної та реальної іншомовної діяльності студента;

2) предметного змісту іноземної мови та спеціальних дисциплін у співвідношенні зі сферами компетентної професійної діяльності фахівця;

3) змісту іноземної мови та предметів спеціально-професійного циклу;

4) академічної, квазіпрофесійної та навчально-професійної діяльності студента;

5) його репродуктивної та творчої діяльності.

Відтак, іншомовна підготовка студента-майбутнього дипломата є процесом становлення та розвитку складного інтегрального особистісного утворення фахівця, що дає змогу використовувати володіння іноземною мовою як засіб професійної реалізації та саморозвитку.

На сучасному етапі іншомовна підготовка студентів у освітньо-виховному процесі вишу виконує низку специфічних функцій, які реалізуються під час вивчення іноземної мови, безпосереднього її використання як мови професійного спілкування з викладачами, однокурсниками, представниками інших країн, а також упродовж самостійної роботи. Специфіка вивчення іно-

земної мови полягає в тому, що в якості дидактичних засобів можуть використовуватися різні інформаційні джерела, текстові матеріали – наукова і публіцистична література, історичні та художні твори, зразки документів, довідники, архівні матеріали тощо.

Так, функції іншомовної підготовки майбутніх фахівців можна диференціювати на загальнодидактичні та спеціальні. До загальнодидактичних відносять:

1) освітню функцію, що сприяє формуванню та розвиткові знань, умінь і навичок з іноземної мови та суміжних дисциплін, здатності до планування і самоорганізації;

2) виховну, що розвиває особистісні якості, професійну спрямованість індивідууму, розширює сферу діяльності та інтересів майбутнього фахівця;

3) контролюючу, що виявляє якість засвоєння навчального матеріалу, розвиває здатність до самоаналізу, самокорекції навчальної діяльності та її результатів, а також до практичного його застосування.

Спеціальними функціями іншомовної підготовки студентів є:

1) комунікативно-лінгвістична, що сприяє становленню мовної особистості, розвитку навичок іншомовної комунікації у професійній сфері та різних галузях життєдіяльності;

2) професійно-компетентнісна, що визначає рівень професіоналізації особистості, формування її компетентності за фахом;

3) культурно-естетична, що сприяє розвиткові високого рівня загальної культури на засадах вивчення культурно-історичної спадщини інших країн, її лінгвістичних традицій і особливостей, ознайомлення з кращими зразками культури і мистецтва.

Виходячи з досвіду викладачів кафедри міжнародних відносин Інституту соціальних наук Одеського національного університету імені І.І. Мечникова, у викладанні іноземної мови професійного спрямування доцільні види робіт, спрямованих на формування та розвиток знань і вмінь, що становлять основу професійних компетенцій майбутніх фахівців-дипломатів, а саме:

1) бесіда іноземною мовою, участь у дискусії, публічний виступ у межах суспільно-політичної, професійної та соціально-культурної сфер спілкування відповідно до норм мовного етикету;

2) інтерпретація інформації іноземною мовою з друкованих і аудіовізуальних джерел за темами, присвяченими суспільно-політичній, професійній і соціально-культурній сферам, її обробка відповідно до поставленої мети;

3) письмовий переклад текстів із іноземної мови українською і з української мови іноземною;

4) усний переклад письмових текстів і аудіо- та відеоматеріалів з іноземної мови українською і з української мови іноземною суспільно-політичної сфери спілкування;

5) послідовний двосторонній переклад суспільно-політичної сфери спілкування; запис під час перекладу бесіди;

6) анотування і реферування українською мовою друкованих та аудіо- та відеоматеріалів іноземною мовою;

7) оформлення документів, які відносяться до галузі дипломатії та міжнародних відносин.

Професійний дискурс дипломатів, політиків, політологів є сферою міжнародної комунікації, що включає політику, проблеми і події державного та суспільного життя. Вирішення таких завдань потребує сформованості знань щодо специфіки спілкування з діловими партнерами, зокрема лінгвістичної індикації соціального статусу; розуміння лінгвокультурних особливостей національного гумору; адекватного сприйняття політичної метафори у професійному дискурсі тощо. Так, за допомогою ефективно організованого освітнього професійно-мовного комунікативного середовища у студентів має бути сформований комплекс компетенцій (комунікативної, лінгвістичної, лінгвокраїнознавчої, аналітичної тощо), що уможливлює адекватне розуміння зарубіжних партнерів, послуговуючись вербальними і невербальними засобами спілкування, які є характерними для іншої культури. Отже, у них необхідно сформувати готовність здійснювати професійну діяльність іноземною мовою з урахуванням контекстуальної значущості ситуації, особливостей мовної картини світу, лінгвістичних і екстралінгвістичних чинників, що зумовлюють ведення міжнародних перемовин.

Дійсно, формування професійної компетентності студентів повинно відбуватися за допомогою вивчення іноземної мови через ознайомлення з національними особливостями, історією, соціальними нормами поведінки і етикету в країнах досліджуваної мови, а також природою міжкультурних конфліктів і способів їх вирішення. Таким чином, іншомовна підготовка сучасного дипломата корелює з результатом формування професійно значущих компетенцій, які забезпечують індивідууму можливість здійснювати дипломатичну діяльність із застосуванням іноземної мови у міжнародному співтоваристві. Змістовно-технологічне забезпечення

іншомовної підготовки майбутніх фахівців уміщує лінгвістичні та екстралінгвістичні чинники (ідіоматика, просодіка, логоепістеми; проксеміка, кінесика, сприйняття кольору), що утворюють змістовно-технологічне поле, відмінне від інших профілів, і реалізується на засадах варіативності, системності та інтегративності (здійснення постійно зростаючої професіоналізації іншомовної підготовки за умов взаємозв'язку дисциплін професійного, гуманітарного і соціально-економічного циклів), конгруентності (відповідність змістовно-технологічного науково-методичному забезпеченню змісту професійної компетентності) [3].

Наявність фахово-комунікативних умінь особистості спілкуватися в типовому середовищі професійної діяльності, володіти потенціалом політичного дискурсу, репрезентувати нормативні документи, здатність розв'язувати комунікативні завдання в ситуаціях професійного спілкування, тобто комунікативна, лінгвістична і лінгвокраїнознавча компетенції і в подальшому концептуально визначатимуть шляхи вдосконалення професійної іншомовної підготовки майбутніх дипломатів у аспекті вивчення іноземних мов на високому кваліфікаційному рівні.

Отже, зважаючи на інтеграцію України у світовий простір, її приєднання до Болонського процесу, зміцнення культурних зв'язків із іншими країнами тощо перед вищою освітою постала нагальна необхідність у підготовці фахівців, кваліфікація яких повинна відповідати міжнародним вимогам до професіоналів, які працюють у галузі дипломатії. Відтак підготовка конкурентоспроможних фахівців, здатних орієнтуватися в стрімкому потоці інформації, стала першочерговим завданням вищої професійної освіти, яку визначають сучасні глобалізаційні процеси.

Роль іноземної мови як засобу міжнародної комунікації і надалі зростатиме, оскільки провідними сферами спілкування в дипломатичній діяльності випускників є міжнародні перемовини, бесіди з використанням суспільно-політичної та загальної лексики, ділове листування, складання листів, участь у прес-конференціях тощо. Дипломати повинні вирізнятись уміннями і навичками конструювати професійний діалог із представниками різних культур, презентувати результати діяльності на світовому рівні, брати участь у міжнародних дискусіях із професійної проблематики, відмінно володіючи іноземними мовами.

Ураховуючи вищезазначене, зауважимо, що іншомовна підготовка фахівців повинна бути спрямована на формування у них готовності до професійної діяльності. Досягнення цієї мети забезпечується реалізацією в навчально-виховному процесі системи принципів, що відображають комплексний підхід до вдосконалення викладацької майстерності й враховують особливості іншомовної складової майбутньої діяльності дипломатів.

У перспективі подальших досліджень є лінгвокомунікативна підготовка студентів вишу як один із

векторів реформування мовної підготовки випускників у контексті цілеспрямованого процесу оволодіння професійно значущими компетенціями, орієнтованими на формування комплексної мовної особистості в освітньому середовищі університету.

Список використаних джерел:

1. Кулініч Микола. Освітня підготовка дипломатів: сучасний контекст [Електронний ресурс] / Микола Кулініч. – Режим доступу : // file:///C:/Users/Пользователь/Downloads/ukrdip_2013_14_30%20(1).pdf. – С. 466.

2. Кремень В. Г. Освіта в контексті сучасних соціокультурних змін / В. Г. Кремень // Філософія освіти. – 2008. – № 1-2 (7). – С. 18.

3. Воевода Е. В. Теория и практика профессиональной языковой подготовки специалистов-международников в России : автореф. дис. на соиск. ученой степени докт. пед. наук : спец. 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» / Е.В. Воевода. – М., 2011. – 38 с.

Оксана СНІГОВСЬКА,
кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри міжнародних відносин, Інститут соціальних наук Одеського національного університету імені І.І. Мечникова

АНОТАЦІЯ

Нині для забезпечення ефективності освітньої діяльності необхідно враховувати загальноцивілізаційні та національні тенденції розвитку суспільства, які є підґрунтям змін в освіті. У дослідженні розкрито основні сучасні пріоритети системи вищої професійної освіти. Статтю присвячено питанню формування професійної компетентності майбутніх дипломатів. Автор виділяє один із напрямів, що передбачає безумовні зміни в іншомовній підготовці студентів. Визначено основні комунікативні стратегії і тактики, здатні забезпечити ефективність комунікації у сфері дипломатії.

Ключові слова: іноземна мова, ефективність комунікації, майбутній фахівець, дипломат.

АННОТАЦИЯ

На сегодняшний день для обеспечения эффективности образовательной деятельности необходимо учитывать общецивилизационные и национальные тенденции развития общества, которые являются основой изменений в образовании. В исследовании раскрыты основные современные приоритеты системы высшего профессионального образования. Статья посвящена вопросу формирования профессиональной компетентности будущих дипломатов. Автор выделяет одно из направлений, предусматривающее безусловные изменения в иноязычной подготовке студентов. Определяются основные коммуникативные стратегии и тактики, способные обеспечить эффективность коммуникации в сфере дипломатии.

Ключевые слова: иностранный язык, эффективность коммуникации, будущий специалист, дипломат.

Охорона природного середовища в оцінці українських студентів як віддзеркалення процесу екологічної освіти

УДК 94:327.39(477)

Summary
In first part of article is placed description of concept ecological education. Ecological education presents raised process affecting members of societies in order to create at people attitude respect for environment. Process education can be accustomed to different manners, subjects and assumption worldviews. In second part of article is placed analysis of data sociological research. It have been realized among Ukrainian students at the State Humanistic University of Rivne in may 2015. On base of data it is possible to ascertain, that differences in opinions between students of natural sciences and students of humanities are not significant. Process of ecological educating lasts in time and it should bring positive results in future.
Keywords: **ecological education, sociological research, future, worldview.**

Безупинний прогрес цивілізаційного розвитку несе суспільствам численні загрози, серед яких однією з найбільших є екологічна криза. Вона проявляється в порушенні рівноваги між функціонуванням людського виду і природою. Наслідком цього є ризик для членів окремих суспільств опинитися під фізичним і психологічним тиском. Очевидно те, що прогрес має позитивний ефект, оскільки впливає на поліпшення якості життя людини, однак він також призводить до погіршення умов функціонування людини внаслідок прогресуючої деградації природного середовища. Цивілізаційний процес спричинився до того, що людська істота перестала сприйматися як елемент природи, до того ж людина не хоче взяти на себе відповідальність за знищення природного середовища через її системну експлуатаційну діяльність. Одним із найважливіших інструментів формування ставлення людини до природи повинна бути екологічна освіта, яка розвиває екологічну свідомість членів окремих суспільств [1, с. 330].

Поняття і сутність екологічної освіти

Згідно з енциклопедичною дефініцією слово «освіта» означає «сукупність освітньо-виховних процесів, які охоплюють освіту і виховання та широко сприйману освітню діяльність» [2, с. 200]. Тобто освіта є психологічно-педагогічним процесом впливу на людину (навчання і виховання) з метою формування її суспільної свідомості. Отож аналогічно можна дефініювати поняття екологічної освіти (охорони довкілля), яке становить психолого-педагогічний процес впливу на членів суспільств із метою їхньої освіти і виховання в дусі шанобливого ставлення до природного середовища [3, с. 421] відповідно до гасла «думати глобально – діяти локально». Варто додати, що екологічна освіта повинна надавати ґрунтовні та вичерпні знання про природне середовище, формувати уяву, пробуджувати екологічне сумління і вразливість до краси природи, а також розвивати вміння і прагнення діяльності на благо довкілля. Таким чином, розумна екологічна освіта не обмежується передаванням необхідної інформації про те, як функціонує світ природи, а допомагає знайти місце для всіх живих істот у просторі, який є гармонійним цілим людини і природи. Екологічна освіта також повинна сприяти формуванню у людях активності та відповідальності за долю Землі. В основі цієї стратегії лежить формування проекологічних позицій та ієрархії екологічних цінностей, тобто елементів екологічної свідомості. Отож метою цього процесу є прагнення до:

– створення і збудження вразливості людей до краси та цінності природи;
– формування в напрямі цілісного сприйняття природних і суспільних явищ і процесів, які творять інтегровану картину дійсності;
– проведення активного навчання екології в безпосередньому контакті з природою;
– формування навиків екологічної культури й етичної позиції також через суспільні неформальні організації в регіоні;
– спонукання до творчої діяльності, спрямованої на бережливе використання засобів природи та їхньої максимальної охорони [4, с. 275-276].

Незважаючи на те, що екологічна освіта є вимогою нашого часу, її початки можна віднайти вже в науці Аристотеля чи, пізніше, Ж.-Ж. Руссо. Варто вказати, що потреба загальної екологічної освіти стає особливо помітною з 1969 р., коли було опубліковано рапорт У-Тана, тодішнього Генерального секретаря ООН під назвою «Людина та її середовище», у якому йшлося про стан земної екосистеми. Наступними документами, які стосувалися природного довкілля людини, були «Стокгольмська декларація» 1972 р., «Міжнародний бюлетень навчання і охорони середовища», так званий «Белградський бюлетень» 1975 р., «Тбіліський бюлетень» 1977 р., у якому викладено головні завдання екології довкілля, «Директиви міжнародної стратегії діяльності у сфері виховання і екологічної освіти на 90-і роки», прийняті Міжнародним Конгресом UNESCO-UNEP у Москві в 1987 р., частина Декларації з Ріо-де-Жанейро у справі «Середовища і розвитку» від 1992 р. [5, с. 39-40]. У згаданих документах сформульовано обсяг екологічної освіти, яка повинна стосуватися всіх рівнів освіти, поширюватися на ціле життя людини, від-

Генеральний секретар ООН У-Тан. 1969 р.

дзеркалюючи зміни, що відбуваються у світі, і враховувати наслідки для наступних поколінь.

Існують численні класифікації процесу екологічної освіти, зокрема, за способом її отримання:

- мультидисциплінарна освіта, у межах якої відбувається вмонтовування контенту, пов'язаного з охороною довкілля, у навчальні програми з традиційних предметів;
- інтердисциплінарна, у якій екологічний зміст виокремлено і взято в рамки спеціального предмета;
- мультидисциплінарно-інтегруюча, яка є поєднанням попередніх підходів [3, с. 422].

Інший поділ, що базується на особистості персони, яка проводить навчання, дає змогу виокремити:

- формальну освіту, що охоплює дітей від дошкільного віку до студентів університетів, а також учителів і спеціалістів, пов'язаних із охороною довкілля;
- неформальну освіту, яка проводиться поза офіційною системою шкільництва, наприклад, через засоби масової інформації або інформацію, отриману від інших людей [5, с. 41].

Результати досліджень UNESCO дають змогу твердити, що найбільш успішним є реалізація освіти у формальному аспекті, який базується на мультидисциплінарно-інтегруючій моделі.

Так само важливі критерії класифікації екологічної освіти мають філософські та світоглядні основи. На їхній підставі вирізнено:

- консервативну течію – вона полягає в передаванні знання зі сфери біологічних, хімічних і географічних наук та інформації, яка стосується стану довкілля і прав, які регламентують його використання. Згідно з цією течією припускається, що підставою для діяльності, пов'язаної з охороною довкілля, є ґрунтовні знання;
- радикальну течію, яка надає меншого значення знанням про довкілля, пропонуючи взамін безпосередній контакт із природою. Суттєвою в цьому разі є діяльність на території;
- поміркковану течію, яка натомість передбачає тісний зв'язок між собою природних і суспільних аспектів зі знаннями і практичними навичками, одночасно визнаючи і підтримуючи діяльність на благо врівноваженого розвитку [1, с. 331].

Принципи екологічної освіти, сформульовані різними дослідниками, можна поділити так...

Структурні принципи:

– принцип загальності, згідно з яким екологічна освіта повинна охоплювати всі суспільства, стосуючись кожної сфери і всіх рівнів формальної та неформальної освіти;
– принцип постійності, який означає, що екологічна освіта повинна поширюватися на ціле життя людини і бути сталим елементом навчання.

Принципи, які стосуються змісту і методу:

– принцип інтердисциплінарності та холізму, який передбачає вираховування й інтегрування природничих, суспільних, політичних, економічних, технологічних, моральних, аксіологічних та інших проблем;
– принцип ураховування і використання знання і цінностей близьких освічених людей;
– принцип поєднання локального і глобального виміру проблематики довкілля;
– принцип пристосування змісту і методу до потреб і можливостей людини;
– принцип критицизму, що ураховує в процесі освіти дилеми і виклики, пов'язані з охороною середовища;
– принцип орієнтації на проблеми;
– принцип практичності, який означає, що науки, опанування якими є складовою екологічної освіти, повинні бути придатними в особистому та професійному житті;
– принцип диференціації, що рекомендує застосування різнорідних методів освіти;
– принцип участі, який пропонує освіченим особам здійснювати вплив на рішення щодо змісту і методів навчання;
– принцип динамізму, що передбачає модифікацію змісту і форми освіти відповідно до змін у світі знань;
– принцип суб'єктивізму, який дає змогу відходити від винятково об'єктивного пізнання в напрямі врахування екологічних проблем;
– принцип освіти в середовищі, що вимагає використовувати природу як сцену освіти, джерело знань і емоцій;
– принцип участі зовнішніх суб'єктів, який пропонує, щоб у процесі освіти були учасники, активно заангажовані діяльністю, яка має на меті охорону природи [3, с. 424-425].

Екологічні цінності у свідомості українських студентів гуманітарних і природничих факультетів

Соціологічне дослідження, здійснене у травні 2015 р., мало на меті з'ясувати позиції молодих мешканців України щодо стану природного середовища. Найважливіші дослідницькі проблеми було сформульовано так: Як досліджувані оцінюють стан природного середовища? Хто, на думку студентів, відповідальний за нинішній стан довкілля? Чи респонденти виражають занепокоєння означеними екологічними загро-

зами? Яку ціннісну позицію, за оцінкою студентів, посідає охорона природи? Яким джерелам інформації найбільше довіряють досліджувані особи? Чи належним способом відбувається процес екологічної освіти респондентів? І, нарешті, чи існує різниця в оцінках на тему стану природного середовища між студентами природничих факультетів та гуманітарних і суспільних наук?

На думку досліджуваних, стан природного середовища поганий і відповідальною за це в основному є важка промисловість. Найбільшу тривогу у досліджуваних викликає забруднення води, ґрунту і повітря. Студенти твердять, що охорона природи надзвичайно важлива для них. У формулюванні й оцінці масштабу екологічних проблем респонденти найбільше довіряють науковцям. Натомість для здійснення процесу екологічної освіти важливим є передавання знань, цінностей, а також пропагування екологічних позицій. І, зрештою, дослідження виявило, що студенти природничих факультетів виявляють більше зацікавленості станом природного становища, ніж представники гуманітарних і суспільних наук.

Дослідження були реалізовані під час цілеспрямованого тестування 130 студентів Рівненського державного гуманітарного університету. Причому половину досліджуваних становили студенти гуманітарних або суспільних факультетів, другу половину – природничих. Респонденти були слухачами студій неповної вищої освіти або інженерних (за винятком студентів І курсу) – бакалаврату – та студентами магістратури. Варто зазначити, що 73,8% респондентів – жінки, решта — чоловіки. Крім того, 29,2% — особи віком 17-19 років, 69,2% — 20-22 років, а 1,5% — віком 23-25 років.

Під час соціологічного опитування було використано метод аудиторного анкетного дослідження. Дослідницьким інструментарієм був питальник анкет, що містив 18 закритих і напіввідкритих запитань. Натомість відповідні обчислення було здійснено у статистичній програмі SPSS. Запитання й отримані дані подано в таблицях.

На основі даних таблиці 1 можна твердити, що змінна «факультет навчання» суттєво не впливає на сприймання студентами стану природного середовища. Варто зауважити, що однаково високим є показник відповіді «погіршується внаслідок діяльності людини» серед студентів і природничих, і гуманітарних факультетів, хоча більш повною відповіддю є твердження «погіршується у зв'язку з діяльністю людини та природними змінами».

Аналіз даних таблиці 2 свідчить про те, що змінна «факультет навчання» певним чином впливає на міркування студентів відносно суб'єктів, відповідальних за поганий стан природного середовища. Студенти природничих факультетів покладали

Таблиця 1

Дані оцінки студентами стану природного середовища, %

Чи стан природного середовища, на твою думку,	студенти природничих факультетів	студенти гуманітарних і суспільних факультетів
поліпшується	1,6	0
не змінюється	0	4,7
погіршується внаслідок діяльності людини	48,4	51,6
погіршується внаслідок природних змін	1,6	1,6
погіршується також у зв'язку з людською діяльністю	45,3	42,4
важко сказати	3,1	0

Джерело: ***власні дослідження (джерело фінансування досліджень: адресна дотація Міністерства науки і вищої школи, номер проекту IS-01/2015/508)***

Таблиця 2

Дані оцінки студентами відповідальності, яку несуть вибрані суб'єкти за стан природного середовища, %

Хто або що, на твою думку, найбільшою мірою є відповідальним за забруднення природного середовища?	студенти природничих факультетів	студенти гуманітарних і суспільних факультетів
атомні електростанції	35,5	19,2
корпорації та фабрики	8,2	25,6
транспортні засоби	18,5	19,8
розвиток сільського господарства	0,4	1,2
чиновники, які створюють недостатні юридичні регулювання	9,0	6,1
усі мешканці Землі, у тому числі я	28,0	27,4
сама природа	0,4	0,6

Джерело: ***власні дослідження***

Виступ Прем'єр-міністра Індії Індіри Ганді на 1-й Конференції з проблем оточуючого середовища у Стокгольмі у 1972 р.

Таблиця 3

Дані, які відображають тривогу студентів стосовно вибраних загроз, %

	студенти природничих факультетів	студенти гуманітарних і суспільних факультетів
Чи зберігання радіоактивних відходів викликають у тебе побоювання?		
рішуче так	53,1	44,4
радше так	40,6	36,5
радше ні	0	12,7
рішуче ні	1,6	3,2
важко сказати	4,7	3,2
Чи забруднення води викликає в тебе побоювання?		
рішуче так	56,3	60,7
радше так	39,1	34,4
радше ні	1,6	3,3
рішуче ні	1,6	0
важко сказати	1,6	1,6
Чи забруднення повітря викликає в тебе побоювання?		
рішуче так	61,5	58,7
радше так	36,9	38,1
радше ні	1,5	0
важко сказати	0	3,2
Чи забруднення ґрунту викликає в тебе побоювання?		
рішуче так	37,5	40,0
радше так	50,0	36,7
радше ні	7,8	13,3
рішуче ні	0	3,3
важко сказати	4,7	6,7
Чи збільшення кількості сміття викликає в тебе побоювання?		
рішуче так	62,5	69,8
радше так	31,3	23,8
радше ні	4,7	3,2
рішуче ні	0	1,6
важко сказати	1,6	1,6
Чи споживацькі звички викликають у тебе побоювання?		
рішуче так	1,6	1,7
радше так	36,5	33,3
радше ні	36,5	43,3
рішуче ні	3,2	8,3
важко сказати	22,2	13,3
Чи викликає у тебе побоювання прийдешня екзистенція людського роду?		
рішуче так	4,8	5,1
радше так	49,2	45,8
радше ні	17,5	13,6
важко сказати	28,6	35,6

Джерело: ***власні дослідження***

«Саміт Землі» — конференція ООН 1992 р. у Ріо-де-Жанейро

відповідальність за деградацію довкілля на атомні електростанції, інших факультетів – на всіх мешканців Землі, включно із собою. У наступній почерговості перші вказували, що вину за погіршення стану природного середовища несуть усі мешканці Землі, а другі – що корпорації та фабрики. Варто звернути увагу на значну різницю у відповідях природників і гуманітаріїв стосовно наслідків діяльності атомних електростанцій та корпорацій і фабрик. Доволі значний відсоток у обох групах набрала також відповідь «транспорті засоби». Найменше студентів, без урахування факультету навчання, перекладають вину за стан природного середовища на саму природу і розвиток сільського господарства.

Дані таблиці 3 вказують на те, що зберігання радіоактивних відходів більше тривожить студентів природничих факультетів, ніж гуманітарних. Стосовно забруднення води, повітря і ґрунту не зафіксовано значних розбіжностей у ставленні студентів обох груп, хоча рівень занепокоєності студентів природничих факультетів є вищим. Зазначимо, що стосовно забруднення повітря ніхто не відповів «рішуче ні». Збільшення кількості сміття також турбує студентів: різниця між відсотком показників обох груп є мінімальною. У свою чергу, якщо йдеться про споживацькі звички, що проявляються в набутті надмірної кількості благ, не завжди потрібних людям, думки респондентів розділилися. Студенти, які твердили, що надмірне споживацтво тривожить їх, та ті, яких це явище не хвилює, становили наближений відсоток слухачів природничих факультетів. Частина гуманітаріїв висловила занепокоєння з цього приводу, однак у більшості з них значне споживацтво не викликало побоювань. Щодо змінної «прийдешня екзистенція людського роду» майже половина студентів не виявила занепокоєння тим, що людство може вимерти. Заслуговує на увагу той факт, що майже 1/3 респондентів не змогла визначитися стосовно цієї загрози. Це може бути пояснене тим, що студенти не знали про існування такої загрози. Та все ж переважна більшість із них була занепокоєна

такою візією, до того ж ніхто не відповів «рішуче ні». Можна констатувати, що змінна «факультет навчання» не впливає на міркування, висловлені досліджуваними щодо екологічних загроз. Зазначимо, що названі загрози, окрім забруднення повітря і прийдешньої екзистенції людського роду, не викликали тривоги у більшої кількості гуманітаріїв.

Аналіз даних таблиці 4 вказує, що для більшості респондентів, без огляду на факультет навчання, проблема охорони природи є суттєвішою, ніж економічний розвиток. Причому для природників

Таблиця 4

Дані щодо декларованої цінності охорони довкілля порівняно з іншими благами, %

Чи є, на твою думку, проблема охорони природи важливішою від економічного розвитку?		
	студенти природничих факультетів	студенти гуманітарних і суспільних факультетів
рішуче так	23,4	12,7
радше так	32,8	41,3
радше ні	25,0	28,6
рішуче ні	6,3	3,2
важко сказати	12,5	14,3
Чи є, на твою думку, проблема охорони природи важливішою від науково-технічного прогресу?		
рішуче так	10,9	4,8
радше так	42,2	33,3
радше ні	28,1	31,7
рішуче ні	7,8	12,7
важко сказати	10,9	17,5
Чи є, на твою думку, проблема охорони природи важливішою від терористичної загрози?		
рішуче так	17,5	8,1
радше так	23,8	21,0
радше ні	34,9	35,5
рішуче ні	17,5	27,4
важко сказати	6,3	8,1
Чи є, на твою думку, проблема охорони природи важливішою від зміни політичної системи?		
рішуче так	28,6	28,1
радше так	25,4	26,6
радше ні	28,6	23,4
рішуче ні	7,9	17,2
важко сказати	9,5	4,7
Чи є, на твою думку, проблема охорони природи важливішою від культурної традиції?		
рішуче так	19,4	24,2
радше так	24,2	29,0
радше ні	27,4	24,2
рішуче ні	17,7	11,3
важко сказати	11,3	11,3

Джерело: ***власні дослідження***

Таблиця 5

Дані щодо джерел інформації, яким досліджувані найбільше довіряють, %

Яким інформаційним джерелам ти довіряєш найбільше?		
	Студенти природничих факультетів	Студенти гуманітарних і суспільних факультетів
екологічні організації	34,2	22,6
товариства споживачів	3,0	3,8
науковці	32,6	30,6
міжнародні інституції	14,4	19,6
мас-медіа	8,6	15,2
сім'я і друзі	4,4	5,9
урядові	0	0,4
жодним	1,4	1,8
інше	1,4	0

Джерело: ***власні дослідження***

вона має більшу вагу, ніж для гуманітаріїв. Стосовно змінної «науково-технічний прогрес» більшість природників ствердила, що важливішою є охорона природи, з цією думкою не до кінця погодилися гуманітарії. У свою чергу, терористичну загрозу понад половина досліджуваних задекларувала як важливішу, порівняно з охороною природи. Натомість у зіставленні з політичною системою турбота про природу для більшості досліджуваних становила важливішу цінність. І врешті-решт, вагомість культурної традиції порівняно з охороною природи студенти природничих факультетів визначили як більшу, іншої думки є студенти-гуманітарії. Варто зазначити, що багато респондентів, здебільшого гуманітаріїв, не змогли визначитися зі ставленням до вищезгаданих проблем.

Аналіз даних таблиці 5 показує, що студенти природничих факультетів охочіше довіряють екологічним організаціям і науковцям, студенти-гуманітарії — у першу чергу науковцям, а потім екологічним організаціям. Варто зауважити, що вищий відсоток гуманітаріїв, порівняно з природниками, довіряє мас-медіа та міжнародним інституціям, зокрема Європейському Союзу. Небагато респондентів відповіли, що у проблемі охорони довкілля більше довіряють сім'ї або друзям. Невелика група студентів заявила, що не довіряє жодним інформаційним джерелам. Поодинокі респонденти-гуманітарії були схильні довіряти урядові.

Отже, можна констатувати, що змінна «факультет навчання» не впливає на заявлену довіру досліджуваних до окремих інформаційних джерел, які містять дані щодо екологічних проблем та охорони довкілля.

На підставі проведених досліджень можна констатувати, що студенти виявляли зацікавленість проблемами екології та охорони природного середовища. Варто підкреслити, що, на думку респондентів, стан довкілля погіршується; відповідальність за це несуть численні суб'єкти,

На саміті ООН зі сталого розвитку (25-27 вересня, штаб-квартира ООН у Нью-Йорку) була прийнята програма глобального розвитку до 2030 року. На думку Генерального секретаря ООН Пан Гі Муна, вона містить універсальний, комплексний план дій, націлений на глибокі зміни. Зокрема, по налагодженню гармонійних взаємовідносин між людиною і природою

діяльність яких безпосередньо призводить до винищення і надмірної експлуатації природних ресурсів. Досліджувані засвідчили також «вразливість і екологічне уявлення», які проявилися занепокоєнням щодо зберігання радіоактивних відходів, забруднення ґрунту і повітря, збільшення кількості сміття, надмірного споживацтва і прийдешньої екзистенції людства. Можемо стверджувати, що проблеми охорони довкілля порівняно з іншими вартостями не становили надто важливого блага, як можна було б думати, керуючись даними, отриманими на самому початку опитування. Респонденти виявили турботу про природу, однак, коли справи екології було зіставлено з іншими проблемами, то перші подекуди втрачали значення. Дослідження виявило, що респонденти черпали знання про стан природного середовища з різних джерел: природники довіряють екологічним організаціям, а гуманітарії — науковцям. Вкажемо, що жодна група не виявили ані найменшої довіри до політичної влади. Студенти природничих факультетів стосовно більшості порушуваних проблем показали дещо вищі результати, ніж гуманітарії, зокрема стосовно стану довкілля та екологічних загроз. Можемо стверджувати, що природники виявляли більш редукційний спосіб мислення, натомість гуманітарії — холістичний. Такі висновки можна зробити на основі відповідей на питання про суб'єкти, відповідальні за поганий стан довкілля: природники в основному звинуватили атомні електростанції, а гуманітарії — усіх мешканців Землі; а також у відповідях на запитання про поціновувані вартості екологічний і науково-технічний розвиток становили для природників суттєвіше благо, ніж охорона природного середовища, натомість для гуманітаріїв важливішими були політичні зміни і культурна традиція. Варто зазначити, що респонденти не завжди відповідали щиро.

Спосіб сприймання стану природного середовища студентами вказує на той факт, що ймовірно процес формальної освіти меншою мірою впливає на їхні погляди і ставлення до природи, ніж неформальної. Таке спостереження базується на незначній відмінності у відповідях досліджуваних. Слід також зазначити, що вплив на українське студентство процесу всебічної екологічної освіти є помітним і спрямований на формування у них повної екологічної свідомості, чому певною мірою посприяло проведене дослідження. Як і кожен освітній процес, цей також потребує часу і, безсумнівно, принесе в майбутньому позитивні результати.

Список використаних джерел

1. Wiśniewski J., Gwiazdowicz D. J., Ochrona przyrody, Poznań 2009.

2. Karwowski A. (red.), Encyklopedia popularna PWN, Warszawa 1996.

3. Dobrzańska B., Dobrzański G., Kiełczewski D., Ochrona środowiska przyrodniczego, Warszawa 2008.

4. Kalinowska A., Ekologia: wybór przyszłości, Warszawa 1993.

5. Małachowski K. (red.), Gospodarka a środowisko i ekologia, Warszawa 2007.

Доктор ***Кароліна ЦИНК,***
Жешувський університет (Польща) Інститут соціології

АНОТАЦІЯ

У сучасних умовах одним із найважливіших інструментів формування ставлення людини до природи повинна бути екологічна освіта, яка розвиває екологічну свідомість членів суспільства. На підставі проведених досліджень можна констатувати, що українські студенти виявляли зацікавленість справами екології та охорони природного середовища. Помітний вплив на українських студентів має процес всебічної екологічної освіти, що сприяє творенню виразної екологічної свідомості. Як і кожен освітній процес, він теж потребує часу і, безсумнівно, принесе в майбутньому позитивні результати.

Ключові слова: екологічна освіта, соціологічні дослідження, майбутнє, світогляд.

АННОТАЦИЯ

В современных условиях одной из важнейших форм создания отношения человека к природе должно быть экологическое образование, которое развивает экологическое сознание всех членов общества. На основании проведенных исследований можно констатировать, что украинские студенты проявляли интерес к экологии и охране окружающей природной среды. Заметное влияние на украинских студентов имеет процесс всестороннего экологического образования, который способствует формированию у них развитого экологического сознания. Как и каждый образовательный процесс, он также требует времени и, несомненно, принесет в будущем положительные результаты.

Ключевые слова: экологическое образование, социологические исследования, будущее, мировоззрение.

Літопис трагедії холмсько-підляських українців

Рецензія на видання: **Від депортації до депортації. Суспільно-політичне життя холмсько-підляських українців (1915-1947). Дослідження. Спогади. Документи. Т.3. – Чернівці: Букрек, 2015. – 960 с. Іл.**

Вийшов друком третій том колективної дослідницької праці Юрія Макара, Віталія Макара та Михайла Горного. Автори завершили проект, що мав за мету відтворити складні, часом трагічні періоди в житті холмщаків і підляшуків, які стали біженцями в часи Першої світової війни, пережили важкі й суперечливі міжвоєнні часи і, зрештою, до завершення Другої світової війни з волі польського та радянського урядів були змушені покинути рідні землі і стати переселенцями.

Перший том автори присвятили виключно науковому аналізу історії польсько-українських взаємин на Холмщині і півдні Підляшшя, так званого біженства до Росії та депортації до СРСР. У другому томі зібрано матеріали, що відображають обставини, у яких опинилися переселенці та які визначали їхню подальшу долю, одних уже в Україні, а інших на західних землях Польщі після акції «Вісла». Третій том містить матеріали про сучасне організоване життя переселенців в Україні та Польщі. Однак буде справедливо зазначити, що насправді йдеться про людей, які у складних умовах взялися за відновлення культурного та громадського життя холмщаків і підляшуків більш як через сорок років після депортації. Таким чином, автори дещо вийшли за межі визначених хронологічних рамок. Однак, як показує аналіз зібраного матеріалу, саме сучасні холмсько-підляські земляцтва демонструють не тільки активну позицію в усіх життєво важливих питаннях, а й послідовно відновлюють давні традиції громадського життя, вироблені попередніми поколіннями української спільноти в Польщі.

Автори зберегли традиційну структуру, апробовану в другому томі: перша частина «Дослідницькі роздуми», друга — «Спогади і світлини», третя — «Документи». Читач має змогу не лише зрозуміти історичні обставини, у яких функціонували земляцькі організації, особливості та напрями їхньої діяльності, а й поринувши у спогади учасників громадського руху, пережити неповторне відчуття причетності до цілої епохи. На нашу думку, провідну роль у підходах до висвітлення організованого земляцького руху українців-холмщаків відіграє той факт, що автори є активними учасниками земляцтв, а професор Юрій Макар входить до багатьох із них. Тому більша частина описаних подій відбувалася за безпосередньої участі родини Макарів, які через роки пронесли любов до рідної землі й долучаються до всіх наукових, культурних, духовних заходів, що сприяють збереженню історичної пам'яті.

Перший розділ «Громадські організації переселенців та їх нащадків в Україні» можна вважати новаторським із огляду на те, що нікому досі не вдавалося зібрати по крихтах інформацію про земляцькі організації, які активно почали з'являтися наприкінці 80-х рр. XX ст., на хвилі громадської та суспільної активності періоду перебудови. Автори слушно зазначають, що проголошення політики гласності колишні переселенці сприйняли як нагоду не лише заявити про своє існування, а й по крихтах відновлювати історичну пам'ять про втрачену батьківщину.

Розповідь про діяльність холмсько-підляських земляцьких організацій може слугувати своєрідною енциклопедією, що дає добре систематизовану детальну інформацію про структуру, напрями роботи, результати і, найголовніше, – людей, які демонструють упевнений оптимізм у необхідності й корисності своєї праці, попри значні перепони об'єктивного та й суто людського характеру, докладають значних зусиль для досягнення своєї мети.

Значну увагу в роботі приділено одній із найбільших і найактивніших на сьогодні холмській спільноті на Волині. Зокрема,

Тритомник «Від депортації до депортації»

тут діє Волинське обласне ветеранське громадсько-культурне товариство «Холмщина» на чолі з журналістом, письменником Миколою Онуфрійчуком, засноване в 1990 році. До його розбудови доклалися знані у краї переселенці: письменник і перекладач Віктор Ревуха, професор Олександр Рисак, поет Йосип Струцюк, Лідія Засадко, Зіновій Марчук та інші.

Важливим, як підкреслюють автори, і надзвичайно цінним у реалізації завдань товариства є сприяння місцевих органів влади та церковних ієрархів: здійснюються паломницькі поїздки до рідного краю, упорядковуються кладовища, встановлюються меморіальні знаки, проводяться щорічні фестивалі-конкурси, пам'ятні академії в рамках Комплексної програми «Пам'ятаємо рідний край». Надзвичайно важливе місце в житті холмщаків займають духовні святині, зокрема, Холмська чудотворна ікона Божої Матері, яка завдяки добрій волі членів товариства, у першу чергу дочки о. Гавриїла Коробчука

Надії Горлицької, передана під охорону держави. Зараз триває спорудження мурованого храму Холмської ікони Богородиці в Луцьку на пожертви нащадків переселенців із усього світу. Вартим окремої уваги є проект Волинської ОДА з утримування в належному статі місць української пам'яті поховань жертв війни та політичних репресій на території Люблинського воєводства Республіки Польща, яке здійснюється силами громад Волинської області.

Аналізуючи діяльність Київського холмського земляцтва, автори наголошують на тому, що, окрім справи збереження історичної пам'яті переселенців та забезпечення правового захисту депортованих, серед актуальних завдань Київського ветеранського правозахисного товариства українців імені Михайла Грушевського, заснованого в 1998 р., є сприяння процесам розвитку демократії та ліквідації наслідків тоталітаризму в усіх сферах суспільного життя. Професор Євген Баран, який першим очолив товариство, і по суті поставив високу планку в організації діяльності, зібрав надзвичайно яскравих і авторитетних діячів у різних галузях науки та культури: Андрій Бурячок, Веніамін Сікора, Йосип Гриб, Ростислав і Петро Гвоздяки, Микола Дмитрук, Роман Кутас, Микола Крупа та ін. Тепер уже впродовж тривалого часу діяльністю товариства гідно кермує Степан Романюк.

Вартим уваги читача є і огляд діяльності Львівського земляцтва холмщаків, заснованого в 1990 р. зусиллями громадських активістів — поета Володимира Лучука, професора Леоніда Квітковського (перший голова), професора Миколи Кравця, професора Ярослави Закревської, Олега Матвійчука, Юрія Головача та інших. Саме з ініціативи Львівського товариства в 1994 р. відбувся Перший світовий конгрес українців Холмщини та Підляшшя, на який з'їхалося понад 700 делегатів з усіх країн, де мешкають переселенці. Уже тоді Конгрес прийняв ухвалу щодо необхідності визнання виселення українців із Польщі примусовим і надання їм статусу депортованих. Окрім наукових, культурних, паломницьких акцій товариство за сприяння Львівської єпархії УАПЦ домоглося будівництва храму на честь Ікони Холмської Божої Матері у Львові. Значну увагу львівська «Холмщина» надає пошукові компромісних рішень у розв'язанні польсько-українських суперечностей.

Підрозділи, присвячені діяльності рівненських і тернопільських земляцтв, порушують життєво важливі питання сьогодення і перспектив переселенців та їхніх нащадків. Окрім історичних, літературних, церковних проблем у житті холмської спільноти в Україні, які вона вирішує власними силами, товариства намагаються достукатися до урядів України та Польщі, аби забезпечити депортованим українцям право безвізового режиму для відвідування рідних місць, храмів і могил пращурів. Зверталася увага вищого керівництва країн на необхідність вшанування пам'яті загиблих українців Закерзоння на території Польщі, зокрема, відкриття пам'ятника жертвам Сагриня, де загинуло найбільше мирного населення в період польсько-українського протистояння.

У вересні 2014 р. вдалося, зважаючи на відзначення 70-х роковин початку депортації українців із Польщі, домогтися слухань у парламентському підкомітеті Верховної Ради України, у яких взяли участь політики, науковці, представники товариств та земляцтв, журналісти. Вели слухання народний депутат Олег Панькевич і директор Українського інституту національної пам'яті Володимир В'ятрович. Було порушено надзвичайно складні політико-правові та морально-культурні аспекти в житті холмських переселенців.

Другий розділ книги «Організоване життя українців у Польщі: історія, здобутки, проблеми...» складається з підрозділів, які містять надзвичайно цікавий огляд історичних умов, що сприяли або перешкоджали налагодженню українського організованого життя після «Вісли», коли тисячі українських родин із коренем вирвали з прадідівської землі, розпорошивши по західних понімецьких воєводствах Польщі. Автори справедливо відзначають суттєві відмінності, у яких опинилися польські українці порівняно з радянськими реаліями. Повоєнний період можна вважати майже аналогічним в обох країнах, за винятком хіба що періоду десталінізації, коли радянська система пішла шляхом поверхневої демократизації, а Польська Народна Республіка зуміла все ж таки знайти і утвердити баланс комуністичної ідеології з національно-державною константою. У цьому контексті виразніше постає спроба польського керівництва дозволити створення в 1956 р. Українського суспільно-культурного товариства і навіть видавати газету «Наше слово». При

Презентація 3-го тому в Івано-Франківську, квітень 2015 року. Доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародних відносин Юрій Макар (ліворуч), ректор Прикарпатського університету Ігор Цепенда (праворуч)

тому що діяльність товариства жорстко контролювалася польським політичними та силовими відомствами, автори вважають його одним із найважливіших інструментів у справі відродження українського життя. У ПНР з'явилася можливість навчати дітей рідною мовою, видавати книги, здійснювати культурні акції, а найголовніше – легалізувати Українську греко-католицьку церкву. Автори, не абсолютизуючи позитивні сторони діяльності українського товариства, вказують на жорсткі реалії, у яких воно існувало. А це — наполегливі пошуки націоналістів серед його членів, цькування активістів, вимушене координування діяльності з керівництвом ПОРП, що значною мірою понизило політичні та суспільні нотки у вимогах до держави. Тож протягом певного часу товариство вимушене було зосередитися виключно на культурно-освітній сфері.

Презентація видання в музеї М. Грушевського в Києві, вересень 2015 року. Доктор історичних наук, професор Ігор Жалоба; кандидат історичних наук, доцент Тадей Яценюк; член-кореспондент НАН України Володимир Євтух; холмщак-ветеран Володимир Грисюк; доктор історичних наук, професор Юрій Макар (керівник авторського колективу); доктор історичних наук, професор Станіслав Кульчицький; скрипаль Мирослава Которович, донька всесвітньовідомого скрипаля Богодара Которовича, холмщака; голова Київського холмського земляцтва Степан Романюк; доктор історичних наук, професор Любомир Михайлина (зліва – праворуч)

Однак, як виявилося, це був той ґрунт, який дав можливість наприкінці 80-х – початку 90-х рр., коли в умовах демократизації та декомунізації Польської Республіки українці отримали новий шанс на активне громадсько-політичне життя, реалізувати його повною мірою. У 1990 р. виникло Об'єднання українців у Польщі, що протягом короткого часу вже налічувало десять відділів, однак, як справедливо зауважують автори, тільки два з них засновано на українських землях. Тобто проблема повернення вимушених переселенців залишається болючою і актуальною досі. Спільним для земляцьких товариств обабіч кордону є питання збереження історичної пам'яті, відновлення українських меморіальних місць, насамперед цвинтарів. До сьогодні контраверсійною залишається проблема різних, часто ворожих підходів до трактування історичного минулого, пов'язаного з УНР, Українською галицькою армією, УПА тощо. Це потребує дуже обережного ставлення до трагічних епізодів спільного українсько-польського минулого. На думку авторів, нині українці в Польщі повинні вирішити два завдання: ув'язати минуле, особливо наслідки «Вісли», яке впливає на всі сторони життя української громади, із побудовою стратегії розвитку та процвітання; відновити добрий імідж українця в Польщі. Саме в цих напрямах активно працює організація.

Авторами детально висвітлено діяльність Союзу українців Підляшшя. Ця організація представляє інтереси як українців Північного Підляшшя, яких не зачепила депортація, але які теж пройшли через важкі випробування урядових заборон на національне життя; так і вихідців із південної частини, які стали вимушеними переселенцями. Цікаво, що саме активісти Підляшшя ще у 50-х рр. спробували створити прецедент, перетворивши місто Кліщелі на центр українського культурного життя з українською мовою навчання в місцевій початковій школі та найкращим у Польщі українським театром. Сьогодні товариство є одним із найяскравіших репрезентантів українського організованого життя в Польщі. Як стверджує редактор часопису «Над Бугом і Нарвою» Юрій Гаврилюк, позитивним фактором діяльності товариства є відсутність важкого тягаря польсько-українських суперечностей, сприятлива атмосфера та взаємодія з місцевими управлінськими і громадськими структурами.

Окрему увагу автори приділили Українському товариству, яке функціонує з 1999 р. в Люблині, об'єднує представників української громади не тільки Люблина, а й Холма та інших місцевостей, проводить чимало різноманітних культурних акцій, спрямованих на збереження національної самобутності української меншини в Польщі. Не обминули автори своєю увагою Товариства українських істориків у Польщі, заснованого у 2004 р. з ініціативи істориків українського походження професора Романа Дрозда, докторів Григорія Купріяновича та Романа Висоцького. Особливо відзначено, що серед фахових українських організацій Польщі воно відіграє провідну роль, здійснюючи надважливу місію – завдяки підготовленим його спеціалістами публікаціям і проведенню наукових форумів поширюються знання про Україну та українців, виробляються цивілізаційні підходи у вивченні українсько-польської історії, формуються взаємини між українцями та поляками на основі взаємоповаги та взаємопрощення.

Важливе місце у представленому проекті займають українські часописи «Наше слово» та «Над Бугом і Нарвою». Автори звертаються до історії заснування, становлення і функціонування їх у суспільному просторі не тільки української громади, а й усієї Польщі. Стосовно тижневика «Наше слово» справедливо зауважується, що первинні наміри польської влади надати йому функцій транслятора своїх ідей українській громаді не вдалося реалізувати, оскільки самі українці дещо по-іншому сприймали свою газету – вона стала трибуною для висловлення скарг і нарікань на ситуацію, у якій опинилися вимушені переселенці, вимагаючи справедливого вирішення своїх проблем.

Нині газета жваво відгукується на всі проблеми в житті української спільноти, намагається задовольнити історичні культурні, духовні інтереси своїх читачів. Обидва часописи об'єднує не тільки інтерес до життя і потреб польських українців, а й зацікавлення подіями в Україні. При цьому йдеться не лише про висвітлення перебігу Революції Гідності, аналітичних матеріалів, присвячених Майдану, засудження агресії Росії проти України, а й про заклики до Польщі надати політичну підтримку Україні. Автори здійснили надзвичайно копітку роботу, опрацювавши добірки матеріалів і подавши розгорнений огляд численних публікацій, вміщених у часописах за останній період.

Друга частина «Спогади і світлини» традиційно містить записи спогадів тих переселенців з Холмщини і Південного Підляшшя, яких зачепила депортація. Тут опубліковано майже 40 матеріалів. На відміну від попереднього тому, значно розширилася географія респондентів – це мешканці Вінницької, Кіровоградської, Сумської областей і міста Ужгорода. Крім того, фрагменти своїх спогадів надала Любов Василів-Базюк з канадського Торонто. Ще однією відмінністю матеріалів цього тому є те, що вони різняться за стилем, жанром та обсягом. Частина записів зроблена у вигляді відкритого інтерв'ю, де висвітлюються події, свідком чи учасником яких були респонденти, а частина – це власне есеї, часто цілі наукові розвідки про власну родину й ті історичні процеси, учасниками яких були родичі. Однак це не зменшує цінності спогадів, навпаки, додає «ефекту присутності», адже переважна більшість авторів були чи й досі залишаються активними громадськими, культурними діячами як у Польщі, так і в Україні. Особливо цінними є фотографії, надані респондентами, які дають змогу скласти уявлення про пережиті цілими поколіннями драми.

Остання, третя частина тому «Документи» за обсягом найбільша, побудована за принципом блоків. Два з них – це архівні матеріали, у першу чергу віднайдені у фондах Бібліотеки і Архівів Канади, зокрема, фонду Володимира Кубійовича, та Державного архіву в Люблині. Третій блок – це фрагменти з чотиритомного видання «Події 1914-1922 років в Україні: їх сенс та історичне значення», опублікованого німецькою мовою в Австрії. Четвертий блок – уривки з книги Володимира Кубійовича «Українці в Генеральній губернії 1939-1941». П'ятий блок містить матеріали українських газет, що виходили в Польщі міжвоєнного часу. Усі документи об'єднані темою політичного, соціально-економічного і культурного становища – українців-холмщаків і підляшуків – у Польщі, їхній участі у визвольному русі часів Другої світової війни. Автори максимально дотримуються стилю документів, оригінального правопису, деякі документи супроводжуються коментарями та поясненнями, що значною мірою полегшує сприйняття мови цифр та сухого справочиння.

Обсяг книги 960 сторінок не є перепоною для читача, оскільки містить зручний для користування довідковий апарат: перелік документів, іменний індекс, індекс місцевостей, що дає можливість легко віднайти потрібну інформацію. Завершує книгу блок кольорових ілюстрацій та світлин, які слугують підтвердженням активного громадського, культурного, духовного руху українців Холмщини як в Україні, так і в Польщі. Слід віддати належне гідному поліграфічному виконанню. Загальний обсяг трьох томів становить 2740 сторінок, а для зручності зарубіжних читачів зміст, передмова, вступ і післямова, крім української, подані польською, російською, англійською та німецькою мовами.

Юрію Макару, Віталію Макару, Михайлу Горному висловлюємо подяку за копітку і вкрай необхідну працю, побажаємо сили і натхнення для наступного проекту.

Ганна СКОРЕЙКО,
кандидат історичних наук, доцент,
Ігор ЖАЛОБА,
доктор історичних наук, професор

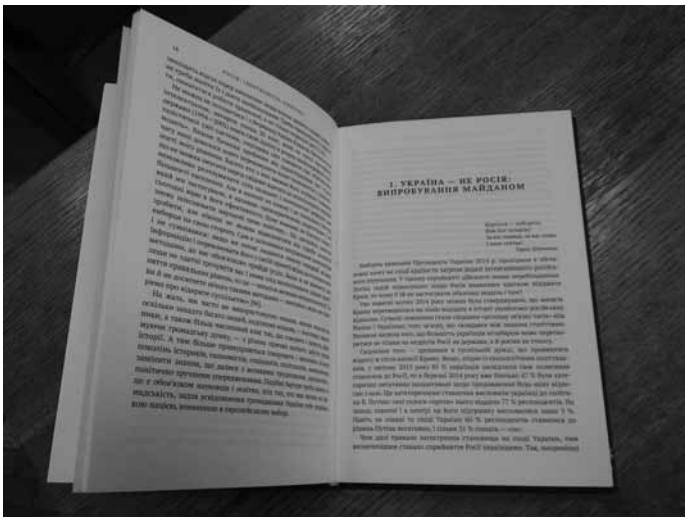

Презентація в Університеті Марії Кюрі-Склодовської в Люблині (Польща), листопад 2015 року. Кандидат політичних наук Віталій Макар (співавтор); декан факультету історії, політології та міжнародних відносин ЧНУ, професор Олександр Добржанський; керівник авторського колективу Юрій Макар (виступає); проректор ЧНУ Михайло Фочук; декан факультету політології УМКС Гжегож Януш; директор Центру Східної Європи УМКС Валентин Балюк (зліва – праворуч).

Росія: ідентичність агресора

(презентація книги Василя Ткаченка)

На початку лютого цього року в ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України» відбулася презентація книжки члена-кореспондента Національної академії педагогічних наук України, дипломата, доктора історичних наук, професора Василя Миколайовича Ткаченка «Росія: ідентичність агресора». Праця писалася протягом півтора року від часу подій Революції Гідності на Майдані і містить 256 сторінок. Презентуючи наукову роботу, автор відзначив, що її ключовою ідеєю є агресивна сутність «путінізму», його соціальні та ідейні витоки, еволюція від ідеї європейського вибору до євразійства, плекання психотипу «совка» як соціального агента системи російської влади, дискредитація нового світового порядку і нав'язування «іншого світу».

У книжці також висвітлено тему агресивної сутності ідеологічної війни Росії проти України, практики масового цинізму, моральної деградації та зневаги до загальнолюдських цінностей. У своїй монографії автор піднімає питання, що хвилюють увесь цивілізований світ: яке майбутнє чекає на Росію і яке її бачення України? чи стануть Росія і росіяни на шлях демократичного і правового розвитку, чи й надалі залишатимуться імперцями?

Василь Ткаченко зазначив, що, за даними опитування «Левада-Центру» (Москва) соціологічної думки в РФ, рівень схвальності росіянами діяльності Путіна зріс у червні 2015 р. до 89%. Такого високого рівня підтримки кремлівського лідера не було за 16 років. При цьому, 64% опитаних росіян вважає, що справи в країні йдуть у правильному напрямі. Переважна більшість респондентів, як і раніше, підтримує рішення керівництва Росії про анексію Криму. І взагалі, російське населення налаштоване агресивно. 46% не відчувають жодних побоювань, що збройний конфлікт на Донбасі за участі громадян РФ може перерости у війну між Росією та Україною. При цьому 75% росіян допускають, що збройний конфлікт між нашими країнами може перерости у світову війну. Інфантильність російського населення просто зашкалює: 74% опитаних вважають імовірним, що в разі війни із Заходом президент В. Путін дасть наказ першим застосувати ядерну зброю. І 50% російського населення схвалюють його готовність розпочати війну. 33% населення впевнені, що в разі війни між Росією і США або країнами НАТО перемога буде за Москвою. І тільки 5% передбачають перемогу Сполучених Штатів і сил Альянсу. Більшість росіян переконані, що для їхньої країни набагато важливішим є порядок, ніж демократія, а 57% опитаних відмовляються вважати Й. Сталіна державним злочинцем.

Незважаючи на той факт, що Путін постійно наголошує на єдності російського і українського народів, судячи з відповідей, населення Росії чудово розуміє, що Путін ненавидить Україну. Тому 59% опитаних заявили, що вони негативно ставляться до нашої держави.

«Психологія орди», – зазначив автор і додав, що зрозуміти причини такої загостреної реакції допоможе аналіз російського суспільства. Він сказав, що, на думку керівника «Левада-Центру» Льва Гудкова, у Росії після 1991 р. відбулася чергова невдала «абортивна модернізація», яка завдала великої моральної травми суспільству. Модернізація не вдалася або була зірвана, що викликало підйом консерватизму в суспільному житті та нарощування агресивності в зовнішній політиці.

Причин цьому багато. Одна з головних перешкод російської модернізації «полягає в самому типі радянської та пострадянської людини (homo soveticus), у його базовій недовірі до світу, в досвіді пристосування до насильства, який робить його нездатним до прийняття більш складних моральних уявлень і відносин. А це означає неможливість інституалізації, закріплення нових соціальних форм взаємодії».

Внутрішня політика Росії позначається на її політиці щодо України. Невдала модернізація провокує «домінування масової заздрісної свідомості». Одним з її проявів у внутрішній політиці є загальна тенденція до соціально-політичного консерватизму, підтримки центральної влади. У зовнішній політиці ця соціальна злоба і заздрість спрямована на інші країни, з якими Росія традиційно міряється силами, і в першу чергу – із США. У ставленні до України тенденція «соціальної заздрості» проявляється тому, що Київ виявився радикальнішим і більш послідовним у виборі шляху євроінтеграції, відмовившись від євразій-

ства з його ідеологією «руського мира». Цей факт, на думку автора книжки, був сприйнятий Росією як історичний виклик, що заслуговує належного силового покарання.

Силовий сценарій агресивної політики Путіна зруйнував українсько-російські відносини, що будувалися між двома країнами і народами століттями. Чим далі тривало загострення на сході України після анексії Криму, тим визначенішим ставало сприйняття Росії українцями. Так, наприкінці квітня 2014 р. 67,1% громадян засвідчили, що їхнє ставлення до РФ погіршилося. Однак треба зазначити, що соціологи на той час виявили не спалах «антиросійських настроїв» в Україні, а лише погіршення ставлення до реальної політики Росії. Згідно з опитуваннями 59% респондентів усе ще вважали, що Україна і Росія повинні бути незалежними, однак дружніми країнами, з відкритими кордонами і без віз. І тільки 4,8% висловилися за об'єднання в одну державу.

Науковець погоджується з думкою, що Україна програла ідеологічну війну з Росією. З одного боку, в цьому є вина самих українців і їхньої ментальності. Вони продовжують боятися сказати чи зробити щось не те, щоб нікого не образити. З іншого боку, це прорахунки української зовнішньої та внутрішньої політики. Так, Верховна Рада України прийняла постанову про визнання Російської Федерації державою-агресором лише 27 січня 2015 р. – майже через рік після анексії Криму і початку збройного конфлікту на Донбасі. Натомість у Росії медаль «За возвращение Крыма» вручали відразу після захоплення півострова в березні 2014 року.

Водночас, Василь Ткаченко зазначив, що не зовсім погоджується з так званою політикою віддзеркалення, яку активно намагаються зараз вести і в Україні, і в Росії (взаємний тролінг, заборона російських фільмів і каналів тощо). Адже навіть якщо до цього часу 69% росіян заявляють, що вони негативно ставляться до українців як таких, саме київські князі заснували Москву, а українські просвітителі зробили чималий внесок у створення російської держави. Першу граматику, якою користувалися в Росії, написав Мелетій Смотрицький у 1619 році. На думку дипломата, незважаючи на всі нинішні події та їхні наслідки, громадяни України повинні розуміти, що фактор Росії завжди буде присутнім у їхньому суспільному та політичному житті, бо РФ – наш сусід. І наше ставлення до сусідів та політика щодо них повинні бути адекватними викликам часу.

Оцінити вихід у світ ґрунтовної наукової праці зібралися співробітники ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», представники Президії Національної академії наук України, дипломати України та інших країн, науковці академічних установ та вищих навчальних закладів – Дипломатичної академії при МЗС України, Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, а також докторанти, аспіранти, представники ЗМІ.

Директор ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», заслужений діяч науки і техніки України, доктор історичних наук, професор Андрій Кудряченко відзначив актуальність представленої книги Василя Ткаченка не тільки для України, а й для світової спільноти, яка зіткнулася з викликом країни-агресора і бажанням дискредитувати світовий порядок. Виступаючий також зазначив, що Україну з Росією пов'язує багато складових, але аж ніяк не з тим режимом, який нині панує в цій державі і намагається нав'язати свою концепцію щодо пострадянського простору і своє бачення світу взагалі.

Віце-президент НАН України, академік Національної академії наук України, Надзвичайний і Повноважний Посол України Сергій Пирожков наголосив на тому, що книга Василя Ткаченка може слугувати каталізатором зрушень у суспільній свідомості та спонукати до ухвалення виважених державницьких рішень. Доктор історичних наук, професор кафедри історії для гуманітарних факультетів Київського національного університету імені Тараса Шевченка Тетяна Орлова наголосила на багаторічній науковій послідовності та сумлінності автора, зауваживши, що на його книжках вчаться покоління, і відзначила, що високий фаховий рівень притаманний також новій його праці. Кандидат філософських наук, провідний науковий співробітник ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України» Олександр Шморгун відзначив, що книжка розрахована не лише на науковців, а й усіх, хто цікавиться питаннями сучасної політики та проблемами українсько-російських відносин.

Інф. «З.С.»
Фото ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України»

Відкриваємо Україну

Життя — це певна часова відстань, яка містить у собі події, вчинки у вимірах матеріальних і духовних цінностей. Останні, власне, і є вінцем життєвих здобутків людини. Українська нація здавна славиться доброзичливістю, приязним ставленням до кожної людини. Із упевненістю можна сказати: доброта — національна риса. Творити добро напрочуд легко і водночас важко. Жити для людей і суспільства — так можна визначити кредо Павла Олександровича Кривоноса.

Є посади, які обіймають не за призначенням, а швидше за покликанням душі. Керівникам такого ґатунку властиві не тільки професійні знання, сумлінне виконання службових обов'язків, а й значно більше, насамперед володіння обширною інформацією з історії та культури, обізнаність зі звичаями і традиціями. Саме таким керівником є генеральний директор Генеральної дирекції з обслуговування іноземних представництв Павло Олександрович Кривонос.

Посада генерального директора — складна і відповідальна, адже випадає постійно спілкуватися з Надзвичайними і Повноважними Послами, дипломатами інших рангів, вищими державними урядовцями. І взаєморозуміння досягається не лише в ході офіційних дипломатичних контактів, а й під час так званих зустрічей без краваток. Незаангажоване людське спілкування важить зазвичай більше, аніж дипломатичний протокол. У невимушених розмовах відкривається внутрішній стан людини, сердечні струни душі линуть від серця до серця і створюють гармонію розуміння і загальної згоди.

Кожне зарубіжне дипломатичне представництво – це острівець іншого світу в Україні. І, безперечно, від того, як буде облаштовано амбасаду, від створення побутових умов, комфорту і затишку певним чином залежить перше враження у дипломатів від нашої країни.

Геннадій Удовенко, Міністр закордонних справ України 1994-1998 рр.), Голова 52 сесії Генеральної Асамблеї ООН у 2012 р. так охарактеризував роботу ГДІП під керівництвом Павла Кривоноса:

«Мені хочеться особливо відзначити Генеральну дирекцію з обслуговування іноземних представництв, яка наполегливо, зі знанням справи, системно працює для того, щоб кожний дипломат зарубіжної країни — чи то Надзвичайний і Повноважний Посол, перший секретар, чи аташе, консул або фахівець із вузьких технологічних проблем міжнародної організації, представленої в Україні, — відчув себе у Києві бажаним гостем, людиною і особистістю, яка отримує увагу не тільки за дипломатичним протоколом, а й у контексті знаменитої української гостинної ментальності. Саме таке спрямування своєї діяльності й має наш знаний у дипломатичних колах ГДІП, оточуючи турботою найвищого рівня дипломатичний і міжнародний корпус, який буває в нашій країні. Як заступник міністра закордонних справ у вісімдесятих роках, а за часи незалежності вже як міністр закордонних справ досить часто контактував із керівництвом спочатку невеликого колективу, який опікувався низкою генеральних консульств (дипломатичний простір радянської України був дуже обмеженим), а згодом мав нагоду співпрацювати із ГДІП, яку понад двадцять років очолює Павло Олександрович Кривонос. Тут можна говорити про три «П», визначальні в діяльності як керівника, так і установи, яку він очолює, — професіоналізм, порядність, патріотизм. Це і мої особисті спостереження, і висловлювання, які неодноразово чув від акредитованих в Україні дипломатів, багатьом із яких до призначення у нашу країну випадало працювати в інших столицях. Усі вони дивуються, як удалося новопроголошеній країні організувати на такому високому рівні обслуговування іноземних представництв, коли варто лише набрати номер телефону і вирішити в тій чи тій дирекції ГДІП проблему, що виникла, — від функціонування будівлі дипломатичного представництва, ремонту авто, отримання медичної допомоги чи послуг санаторного лікування, аж до проведення уікенду в якомусь чарівному регіоні України. Але це тільки вершина айсберга, вершина того, що робить ГДІП, докладаючи свій внесок у розбудову іміджу України».

Безумовно, Генеральна дирекція з обслуговування іноземних представництв – організація, яка покликана дбати про якнайкращий стан дипломатичного корпусу і якомога повніше забезпечувати його необхідною інформацією про нашу країну.

Ось чому Павло Кривонос ставить перед співробітниками завдання завжди бути справжніми українцями — щирими і люб'язними, добрими і мудрими, відкритими, пунктуальними і професійними. Тут спадають на думку слова великого київського князя Володимира Мономаха: «Гість ширить славу про господаря, добру або лиху».

Ще один напрям діяльності цієї організації — ознайомлення працівників дипкорпусу з унікальною, багатогранною, неповторною культурою України. Окрім проведення тематичних екскурсій по Києву, Україні, вернісажів, виставок, концертних програм, Генеральна дирекція, яку беззмінно очолює Павло Олександрович, опікується роботою Міжнародного історичного клубу «Планета», Міжнародного Жіночого Клубу тощо.

Є серед багатьох справ, які доводиться вирішувати Павлу Кривоносу, така, що вимагає чималих зусиль, однак викликає душевне задоволення. Якось він зізнався: «Чи можна осягнути причини і наслідки подій, які формували певний народ, лише оглядаючи землю, на якій він живе, з вікна туристського автобусу? Звісно, ні. Розуміння цього змусило нас подумати про історичну літературу і періодику, яку ми могли б запропонувати нашим гостям і співвітчиз-

никам. Останнє, до речі, як на мене, – дуже важливе. Адже сьогодні ми переживаємо часи державотворення. І як не прикро визнавати, далеко не всі громадяни України є її патріотами. Не в останню чергу причина цього — у незнанні історії власної країни... З огляду на мій власний досвід вивчення рідної історії, можна вважати ознайомлення дипломатичного корпусу з цікавою історичною літературою, насамперед періодикою, моїм принциповим підходом до створення іміджу нашої держави, поглиблення інтересів до її духовності».

Утім виникла проблема. Здавалося б, видань з історичної тематики чимало. Однак далеко не всі відповідали високим вимогам, визначеним Павлом Олександровичем. Тому генеральний директор ГДІП вирішив, що саме ця організація і стане замовником високоякісної історичної літератури. Так за підтримки Генеральної дирекції в 1996 р. вийшов часопис «Пам'ять століть». Невдовзі до нього долучився альманах «Історичний календар» і щорічник «Україна дипломатична».

Свого часу президент Національної академії наук України Борис Патон наголосив на вагомому внеску Генеральної дирекції в поширення серед зарубіжного дипломатичного корпусу знань про історичну та культурну спадщину України й сучасні досягнення української гуманітарної науки.

Пропагувати національну культуру — одне з покликань Павла Кривоноса. Зарубіжні дипломатичні представництва, як правило, розміщені в історичній частині Києва, а деякі — в будівлях, що є історико-архітектурними пам'ятками. Отож, готуючи їх до експлуатації, Генеральна дирекція з обслуговування іноземних представництв, як вважає П. Кривонос, виконує одночасно дві важливі справи — робить їх придатними для належної експлуатації та повертає їм первозданну красу, історичне обличчя, збагачуючи неповторну архітектурну красу столиці України. Так, наприклад, посольства Китайської Народної Республіки, Королівства Данії, Ісламської Республіки Іран, Республіки Корея розміщені у будинках XIX ст., що спільними зусиллями дипломатичних місій і Генеральної дирекції у прекрасному стані збережені для нашого міста та його історії.

Ще один пріоритетний напрям діяльності Генеральної дирекції з обслуговування іноземних представництв — туристичний. Напевно, знаковими будуть слова Павла Кривоноса: «І коли дипломат зі сльозами на очах полишатиме нашу землю, коли йому вкотре вже хотітиметься сюди повернутися, ми зможемо сказати, що наші дороги обирають не тільки нас, а й їх — чужинців, які стали друзями, які теж пропагують у світі прекрасну державу — Україну».

Не можна не погодитися з твердженням Павла Кривоноса: «Де найбільше розкривається людина? Звичайно ж, під час відпочинку, коли відсутні протокольні умовності, коли немає краваток...»

Під час спілкування з працівниками зарубіжних посольств і міжнародних організацій відчувалося, як мало і досить поверхово вони знають про історію, культуру, мистецтво, духовність, повсякденне життя великої європейської держави, у якій будуть працювати. Розуміючи, що особисті враження і невимушеність безпосередніх спілкувань, зустрічі без протокольних формальностей, ознайомлення з історією, культурою, традиціями народу не тільки залишають у зарубіжних представників незабутні спогади, а й дають змогу глибше пізнати державу, в якій випало представляти свою країну, дирекція розробила цікаву та багатогранну програму для дипломатів і членів їхніх сімей, що дасть змогу краще зрозуміти душу українського народу, його національну ментальність.

Ще одна незаперечна істина — дипломатія невід'ємна складова історії будь-якої держави. Отже, сьогодні не знати власної української дипломатичної історії, напевно, є неприйнятним невіглаством. Насамперед, керуючись такими мотивами і враховуючи, що дипломатичні сюжети періоду Київської Русі-України, козацької держави Богдана Хмельницького, наступних гетьманів і, особливо, історія дипломатії Української Народної Республіки були практично білими плямами нашої історії, ГДІП, випереджаючи багато інших профільних у цій справі організацій, започаткувала видання щорічного наукового альманаху «Україна дипломатична». Так серед багатьох векторів діяльності Генеральної дирекції з обслуговування іноземних представництв виник ще один — видавничий, здавалося б, непрофільний як для такої установи. Ініціатива дирекції, що є видавцем щорічника «Україна дипломатична», здобула підтримку наукової громадськості, передусім гуманітарних інститутів Національної академії наук України, учених провідних вишів країни — Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, Дипломатичної академії України при МЗС України. На сьогодні вийшло друком шістнадцять томів, кожний з яких налічує від 800 до 1200 сторінок, а п'ять останніх вийшли англійською мовою. Щорічник представляє українську дипломатію в усіх її виявах, реферуючи як минуле і сучасне, так і перспективи, майбутнє, віддзеркалюючи документи, спогади, актуальні теоретичні досліджен-

ня та інтерв'ю, есе, а також хроніку розвитку сучасного дипломатичного процесу молодої Української держави.

На пропозицію Павла Кривоноса було започатковано серію «Бібліотека наукового щорічника «Україна дипломатична», першим випуском якої стала монографія з добіркою важливих документів і унікальних світлин «Діяльність Надзвичайної дипломатичної місії УНР в Угорщині». У 2011 р. в цій серії окремими книгами було видано біографічні есе «Людина планети» (про видатного українського дипломата Геннадія Удовенка) та «Постпред України» (розповідь про яскравого повоєнного українського дипломата Івана Грищенка).

До 20-річчя заснування Генеральної дирекції з обслуговування іноземних представництв «Бібліотека наукового щорічника «Україна дипломатична» поповнилася ґрунтовим виданням «Пізнаємо Україну», що відкриває широку панораму зовнішньополітичних зв'язків нашої держави. Також вийшли в серії бібліотеки щорічника книги «Лідер двох епох» (про Гейдара Алієва) та «Гордість націй. Вихідці з України — видатні діячі Ізраїлю», видані також англійською мовою. Останнім часом серія поповнилася виданнями «Заповіт миру. Життя та діяльність доктора Мун Сон Мьона», книгою Ігоря Лоссовського «Міжнародно-правовий статус Будапештського меморандуму», спогадами українського дипломата Миколи Макаревича. Однак щорічник «Україна дипломатична» — не єдиний видавничий проект ГДІП: виходять друком книжки дипломатичного спрямування, фірмові календарі, листівки та сувенірна друкована продукція. Варто назвати деякі з них: фотопутівник «Перлини древнього Києва», ілюстровані видання «Розмай незалежної України. Художники Києва. Українське образотворче мистецтво: 1991-2011 роки», «На межі II-III тисячоліть. Художники Києва», «Шевченківська листівка», збірка документів і матеріалів 1991-1998 років «Україна на міжнародній арені», книжки «Без території. Ідеологія та чин уряду УНР на чужині», «Представництва іноземних держав в Україні», «Стислий український дипломатичний довідник»

Павло Кривонос — автор понад п'ятдесяти публікацій у наукових виданнях про життя і потреби зарубіжних представництв в Україні, цікавиться історією дипломатії, є одним із авторів колективної монографії «Дипломатична діяльність України у сучасному світі», що вийшла 2013 р. у видавництві «Наукова думка». В одній із них П. Кривонос навів слова французького представника генерала Табуї, сказані ним у досить складні часи української історії, але сповнені переконання у майбутньому нашої держави: «Незважаючи на суворі судження, які я часом мусив винести проти дій українського уряду, я не можу не поважати деяких осіб, багатих на патріотизм і на ідеалізм... Чи правда, що не судячи наперед про форми і модифікації, ще не вмерла Україна? Я вірю в це». Слова, промовлені в далекому 1918 р., актуальні й нині. Життєстійкість України, попри історичні випробування, базується на глибинній патріотичній ідеології та діях усього нескореного українського народу й окремих його представників. Уособленням такого служіння Батьківщині можна назвати й життя нашого сучасника Павла Кривоноса.

Саме завдяки його турботі та підтримці побачили світ книги Г. Руденка «Представництва іноземних держав в Україні», щорічні довідники «Дипломатичний корпус в Україні», альбом робіт відомого художника Володимира Слєпченка, книга спогадів про талановитого українського актора «Сміхотворець Микола Яковченко» та інші.

Біографія Павла Олександровича Кривоноса типова для представників XX століття. Народився 11 березня 1956 р. в Прилуках на Чернігівщині. Навчання в школі, Прилуцькому технікумі гідромеліорації та електрифікації сільського господарства й Київському інженерно-будівельному інституті. Потім праця в системі житлового господарства на посаді заступника голови виконкому, заступника голови держадміністрації Подільського району м. Києва. І ось уже понад двадцять років він очолює Генеральну дирекцію з обслуговування іноземних представництв, де сформувався не тільки як блискучий керівник, а й людина, котрій від Бога дано збагачувати духовність нації, бути безпосереднім і активним учасником цього процесу.

Серед безлічі справ він завжди виокремлює найголовнішу — долучати зарубіжний дипломатичний корпус до історії та культури рідного народу, дбаючи про духовний розвій, про наші вічні цінності. Павло Кривонос переконаний, якщо житиме чарівне українське слово, то буде і хліб та сіль у дорогу, то зорітиме нетлінно наша Україна.

Вітаючи із 60-річчям, бажаємо Павлу Олександровичу міцного козацького здоров'я, творчої наснаги, добробуту!

З роси й води.

Сергій ПИРОЖКОВ,
академік, віце-президент НАН України, Надзвичайний і Повноважний Посол

Анатолій ДЕНИСЕНКО,
кандидат історичних наук, заслужений журналіст України, головний редактор щорічника «Україна дипломатична»

Семінар «Зміни законодавства України 2016 – податки, збори, трудові відносини»

У Києві 17-18 лютого 2016 р. проведено семінар «Зміни законодавства України 2016 – податки, збори, трудові відносини». Організатор – Генеральна дирекція з обслуговування іноземних представництв. У роботі семінару взяли участь 37 іноземних представництв. Зокрема представники 7 посольств, акредитованих в Україні: Швеції, Ізраїлю, Австрії, Індонезії, Швейцарії та Бельгії. Від Посольства Федеративної Республіки Німеччина взяв участь Німецький культурний центр «Ґете-Інститут». Серед іноземних представництв були Офіс зв'язку НАТО в Україні, Консультаційна місія Європейського Союзу в Україні, Американські ради з міжнародної освіти та інші. У ході семінару було розглянуто важливі організаційно-правові питання.

Традиційно відкриття заходу відбулося з промови генерального директора ДП «ГДІП» Павла Кривоноса, який повідомив учасникам про основні напрями роботи дирекції в нових умовах, наголосивши на необхідності таких заходів з огляду на постійне реформування правової системи нашої держави. Також виступила Майя Шурко, начальник відділу організації надання послуг роботодавцям Київського міського центру зайнятості з ґрунтовним роз'ясненням Закону України «Про зайнятість населення» з урахуванням прав та обов'язків роботодавців і безробітних. Про особливості зарплатних нововведень і звітність 2015/2016 рр. доповіла Тетяна Мойсеєнко, директор Навчального центру «Домінанта». Від Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності виступила Наталія Драганчук. У її лекції йшлося про положення Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування», права застрахованих

осіб, перелік документів для отримання матеріального забезпечення та деякі особливості їх заповнення. Крім того, після своїх виступів усі доповідачі відповіли на запитання аудиторії.

У перерві між офіційними частинами заходу за філіжанкою кави присутні мали нагоду обмінятися думками з колегами з інших установ з приводу почутого.

Учасники заходу були задоволені змістовними лекторськими виступами, які можна було не тільки почути, а й отримати в роздрукованому вигляді. Адже роз'яснення змін у вітчизняному законодавстві є вкрай важливим для подальшої роботи й правильного функціонування іноземних представництв в Україні. Роздатковий матеріал стане в нагоді для всіх, хто працює в бухгалтерській сфері.

